

Pogled prema različitim obiteljima

Jednoroditeljske,
posvojiteljske i dugine obitelji
kroz analizu zakonodavstva,
osnovnoškolskih udžbenika
i formulara

Projekt financira Europska unija u okviru programa IPA, komponenta Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija za 2012. godinu.

safu
SREDIŠNJA AGENCIJA ZA
FINANCIRANJE I UGOVARANJE

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za udruge

RODA®
| roditelji u akciji |

adopta
Udruga za potporu
posvajanju

LET
Udruga za
univerzitetne
roditelje dječaka

Pogled prema različitim obiteljima

Jednoroditeljske,
posvojiteljske i dugine obitelji
kroz analizu zakonodavstva,
osnovnoškolskih udžbenika
i formulara

O projektu

Naziv projekta:

KALEIDOSKOP - unapređenje prava djece u različitim obiteljima za tolerantnije i raznovrsno društvo

Projekt financira Europska unija u okviru programa IPA, komponenta Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija za 2012. godinu. Projekt je ugovoren u sklopu EU programa dodjele bespovratnih sredstava IPA 2012 Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za osiguravanje djelotvorne provedbe standarda EU u ostvarenju ljudskih prava. Ugovorna tijela su Ured za udruge i Središnja agencija za financiranje i ugovaranje.

VRIJEDNOST PROJEKTA:

Ukupna vrijednost projekta je 157.430,00 eura, a Europska unija financira 149.558,50 eura, što iznosi 95% ukupne vrijednosti projekta.

PROJEKT PROVODI: Roditelji u akciji – Roda

PARTNERI NA PROJEKTU:

ADOPTA – Udruga za potporu posvajanju

LET – Udruga za unapređenje kvalitete življenja

SURADNICI NA PROJEKTU: Zagreb Pride

VRIJEME PROVEDBE: 4.11.2015. – 4.5.2017.

MJESTO PROVEDBE: Republika Hrvatska

KONTAKT: roda@roda.hr

Stajališta izražena u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost udruge Roditelji u akciji - Roda.

Opći cilj projekta

- Unaprijediti zaštitu ljudskih prava jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji i životnih partnerstava s djecom i njihov pristup njihovim pravima.

Specifični ciljevi projekta

- Osigurati primjenu ljudskih prava jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te životnih partnerstava s djecom kroz zagovaračke akcije usmjerene jačanju međusektorske suradnje OCD-ova, javne uprave i relevantnih institucija.
- Povećati pristup zakonskim i socijalnim pravima jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te životnih partnerstava s djecom kroz obrazovanje, podršku i osnaživanje.
- Povećati svijest građana, jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji, životnih partnerstava s djecom, javnih institucija i OCD-ova o pravima i potrebama djece u različitim obiteljima, kroz jačanje kapaciteta i javne kampanje.

Aktivnosti projekta

- Zagovaranje poboljšanja prava djece u različitim obiteljima kroz razvoj preporuka za njihovo primjenjivanje.
- Izgradnja kapaciteta volontera, organizacija civilnog društva i javnih institucija usmjerenih na poboljšanje prava djece u različitim obiteljima putem programa obuke "Sve obitelji su jednake u svojoj različitosti".
- Edukacija i podrška jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te životnih partnerstava s djecom u zaštiti i ostvarivanju njihovih prava.
- Podizanje svijesti o ljudskim pravima jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te životnih partnerstava s djecom putem javnih kampanja.

Uvod

Kada bi sve oko nas bilo isto i kada bismo mi svi bili isti, naš planet bio bi jednolično i zasigurno dosadno mjesto za život. Srećom, sva sila različitosti oko nas obogaćuje naše živote i čini ih uzbudljivima. Većina nas rado upoznaje različite države i gradove, kulture i jezike, raznolikost prirode i ljudskih postignuća. Međutim, kada je riječ o obitelji, još uvijek teško prihvaćamo različitosti i za većinu je obitelj zajednica koju čine djeca i njihovi biološki roditelji. Pa ipak, neke obitelji su mnogobrojne, a neke čine samo dijete i jedan roditelj. U nekim su obiteljima svi članovi iste boje kože, a u nekim – različite. U nekim obiteljima djeca imaju poočima i pomajku, neka imaju biološke roditelje, a neka djeca imaju dvije mame ili/i dva tate. Neka su djeca posvojena, druga su udomljena, a neka imaju braću i sestre, dok su druga jedinci i jedinice. U nekim su obiteljima roditelji različitoga spola, u nekima – istoga. Kakva god bila obitelj po obliku, broju članova i boji kože, za dijete je ona najljepše i najbolje mjesto na svijetu ako mu pruža sigurno okruženje u kojemu se članovi obitelji podržavaju i vole.

Ideja za projekt Kaleidoskop, koji za cilj ima unapređenje prava djece u različitim obiteljima za tolerantnije i raznovrsno društvo, nastala je nakon referenduma 2013. godine kojemu je cilj bio ustavno definiranje braka kao zajednice žene i muškarca. Tim su se pitanjem otvorila brojna druga pitanja koja su se ticala svih obitelji, a koja su polarizirala hrvatsko društvo i unijela osjećaj neprihvaćanja i pravne nesigurnosti među sve obitelji koje se ne uklapaju u tradicionalne okvire.

Tijekom provedbe projekta udruga Roda, zajedno s partnerskim udrugama Adopta i Let te sa suradničkom udrugom Zagreb Pride, jača kapacitete volontera, organizacija civilnoga društva i javnih institucija za poboljšanje prava djece u različitim obiteljima putem treninga Sve obitelji su jednake u svojoj različitosti, informira i pruža pravnu podršku jednoroditeljskim, posvojiteljskim i duginim obiteljima tepodiže svijest javnosti o ljudskim pravima različitih obitelji.

Autori i autorice ove publikacije kroz analizu pravnoga okvira, obrazaca u javnim ustanovama kojima se roditelji najčešće obraćaju kako bi ostvarili neka svoja prava te kroz analizu nastavnoga materijala za prva četiri razreda osnovne škole, imali su za cilj sastaviti preporuke namijenjene donosiocima odluka, ali i civilnome sektoru i institucijama. Usvajanje tih preporuka zasigurno bi dovelo do institucionalnoga unapređenja prava različitih obitelji, ali i njihova subjektivnoga osjećaja veće pravne sigurnosti.

Značajan doprinos nastajanju ove publikacije dale su udruge Forum za slobodu odgoja, Adopta, Let i Zagreb Pride i na tome im iskreno zahvaljujemo, kao i na kontinuiranoj partnerskoj potpori za cijelo vrijeme trajanja projekta.

Udruga Roda

Sadržaj

Analiza zakonodavstva

Uvod	14
1. Mjerodavno međunarodno pravo	17
1.1. EUROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA (ECHR)	17
1.2. KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA (CRC)	18
1.3. KONVENCIJA UN-A O UKLANJANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA (CEDAW)	18
2. Unutarnji pravni propisi Republike Hrvatske	20
2.1. USTAV RH	20
2.2. ZAKONI	21
2.2.1. Obiteljski zakon	21
2.2.2. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji	23
2.2.3. Zakon o zaštiti osobnih podataka	24
2.2.4. Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola	24
2.2.5. Zakon o privremenom uzdržavanju	28
2.2.6. Zakon o ravnopravnosti spolova	30
2.2.7. Zakon o roditeljnim i roditeljskim potporama	31
2.2.8. Zakon o suzbijanju diskriminacije	36
2.2.9. Zakon o socijalnoj skrbi	39
2.2.10. Zakon o doplatku za djecu	40
2.3. PODZAKONSKI AKTI	41
2.3.1. Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja	41
2.3.2. Pravilnik o uvjetima i postupku ostvarivanja prava na stanku za dojenje djeteta, prava na dopust trudne radnice, prava na dopust radnice koja je rodila i prava na dopust radnice koja doji dijete	42
2.3.3. Pravilnici o upisu djece u dječje vrtiće u RH	42
2.4. NACIONALNE STRATEGIJE I PROGRAMI	43
2.4.1. Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine	43
2.4.2. Nacionalni program zaštite i promocije ljudskih prava 2013–2016	45

3. Zaključak i preporuke	48
---------------------------------------	----

Analiza zastupljenosti različitih oblika obitelji u osnovnoškolskim udžbenicima i formularima

Uvod	52
4. Definicija obitelji	54
5. Analiza nastavnih planova i programa	58
6. Analiza osnovnoškolskih udžbenika za prva četiri razreda osnovne škole	67
6.1. UZORAK	67
6.2. NAČIN ANALIZE	68
7. Engleski jezik	73
8. Hrvatski jezik	82
9. Priroda i društvo	90
10. Matematika	100
11. Analiza formulara	102
11.1. UZORAK	102
11.2. NAČIN ANALIZE	102
11.3. REZULTATI	103
12. Zaključci	124
13. Preporuke	128

Impresum

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost udruge Roditelji u akciji - Roda

PROJEKT PROVODI: Roditelji u akciji - Roda, Čanićeva 14, 10000 Zagreb

T (01) 61 77 500,

F (01) 61 77 510

E roda@roda.hr

www.roda.hr

Projekt je sufinancirala Europska unija u okviru programa IPA, komponenta Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija za 2012. godinu.

GRANT CONTRACT2012-01-35-010210.

Projekt je ugovoren u sklopu EU programa dodjele bespovratnih sredstava IPA 2012 Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za osiguravanje djelotvorne provedbe standarda EU u ostvarenju ljudskih prava.

AUTORI:

Roditelji u akciji – Roda
Forum za slobodu odgoja

LEKTURA: Iva Nazalević Čučević

ILUSTRACIJE: Kristina Kolar, 6g.; Dora Plužarić, 7g.; Petar Jelkić, 6g.; Jakov Peršić, 6g.; Karlo Gašparić, 6g.; Matej Belec, 5g.; Eva Duršot, 6g.; Ana Šolić, 6g.; Dorotea Vranešić, 10g.; Malia Milodanović, 6g.; Mia Robotić, 6g.; Gabriela Grobenski, 8 g.; Paolo Lazarić, 10 g.; Tonka Frolja, 10 g.

GRAFIČKI DIZAJN I TISAK: ACT PrintLab

NAKLADA: 600 primjeraka

IZDAVAČ: Udruga Roditelji u akciji - Roda

Zagreb, prosinac 2016.

**Analiza
zakonodavstva**

Popis korištenih kratica

CEDAW = Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women)

CRC = Konvencija o pravima djeteta (Convention on the Rights of Child)

CZSS = Centar za socijalnu skrb

ECHR = Europska konvencija o ljudskim pravima (European Convention on Human Rights)

ESLJP = Europski sud za ljudska prava

ObZ = Obiteljski zakon

ZPU = Zakon o privremenom uzdržavanju

ZRS = Zakon o ravnopravnosti spolova

12

ZSD = Zakon o suzbijanju diskriminacije

ZZNO = Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji

ZŽPOIS = Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola

Uvod

Društvo je općenito, posebice u užurbanome životu kakav se danas živi, podložno stalnoj mijeni. Jednako tako podložna joj je i obitelj kao jedinica društva. No često promjene koje se događaju u društvu nisu popraćene adekvatnim promjenama u okolnim strukturama koje ga prate. Različite obitelji koje su izvan okvira ustaljenoga pojma obitelji koju čine majka, otac i (biološko) dijete, tj. djeca, još uvijek nailaze na brojne teškoće u svakodnevnome životu. Predrasude, stereotipi i marginalizacija prisutni su na mnogim razinama funkcioniranja društva zbog sustava neprilagođenoga različitim oblicima obitelji.

Za suvremeno hrvatsko društvo može se reći da je prilično tradicionalno, nenaklonjeno promjenama i odstupanjima od uvriježenih tradicionalnih vrijednosti. Projekt *Kaleidoskop* zamišljen je s ciljem da osvijesti društvo o postojanju različitih oblika obitelji, iz perspektive djece u tim obiteljima, te da ukaže na potrebne promjene kako bi se svoj djeci, bez obzira na to iz kakve obitelji (strukturalno gledano) dolazila, omogućio ravnopravan položaj u društvu.

Upravo je zakonodavni okvir ona polazna točka s koje mogu nastupiti pozitivne promjene – pravni propisi određuju okvir funkcioniranja društva otvarajući time put za promjenu društvene svijesti i razvoj tolerantne okoline otvorene prema različitostima.

Analiza zakonodavstva u okviru projekta *Kaleidoskop* zamišljena je kao pregled relevantnih međunarodnih i nacionalnih propisa i dokumenata koji reguliraju prava djece, iz perspektive jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te obitelji životnih partnera s djecom (u nastavku teksta dugine obitelji).

Analizom su se nastojali otkriti problemi s kojima se različite obitelji susreću i dati smjernice donosiocima odluka i donosiocima pravnih propisa na koji način izmijeniti te propise kako bi se u zakonodavnoj sferi stvorila ravnopravnost i garantirala jednaka razina prava za članove svih struktura obitelji. Nažalost, neke zakonske odredbe mogu diskriminirati i dovesti u neravnopravan položaj određene skupine društva, pa tako i obitelji različitih struktura, samom činjenicom ignoriranja njihova postojanja i njihovih potreba koje se mogu razlikovati od potreba ostalih članova društva. Ravnopravan položaj unutar zakonodavstva ne omogućuje samo jamčenje jednakih prava nego i veću vidljivost različitih struktura obitelji, a time i osviještenost i razvoj senzibiliteta društva prema njima.

Pored gore navedenoga cilj je analize da posluži različitim obiteljima, ali i javnim tijelima, civilnome sektoru i svim akterima u društvu, koji se u svojem radu susreću s pravnom problematikom iz perspektive obitelji s djecom.

Metodologija uključuje pojedinačan pregled i analizu pravnih propisa. Pojedini zakonski članci analizirani su na način da je ukazana potreba za njihovom promjenom i istaknut prijedlog odgovarajućega rješenja. Istovremeno u analizi se prikazuju i dobra rješenja zakonodavca kao pozitivni primjeri prakse te se naznačuje smjer u kojemu bi pravni propisi trebali ići, u vezi s jamčenjem jednakih prava svim strukturama obitelji.

Gledano iz perspektive vrsta pravnih propisa obuhvaćenih analizom u obradu je uzeto mjerodavno međunarodno konvencijsko pravo te relevantni unutarnji pravni propisi – uz Ustav, zakone, nacionalne strategije i programe analizirano je i nekoliko podzakonskih akata koji sadržajno mogu koristiti obiteljima s djecom.

Strukturno se analiza sastoji od dvaju dijelova – od analize relevantnoga obvezujućega međunarodnoga prava, koje je po pravnoj snazi iznad zakona Republike Hrvatske, te od pregleda unutarnjega zakonodavstva.

Nazivi u muškome ili ženskome rodu korišteni u ovoj analizi odnose se na sve rodove.

1. Mjerodavno međunarodno pravo

Republika Hrvatska ratificirala je velik broj međunarodnih ugovora na globalnoj i regionalnoj razini, kojima se jamči zaštita i promocija ljudskih prava. Za te ugovore, u koje ulazi i svih šest konvencija Ujedinjenih naroda postoji obveza izvještavanja ugovornim tijelima UN-a. Oni su, jednako kao i Europska konvencija o ljudskim pravima, dio unutarnjega pravnoga poretka Republike Hrvatske prema odredbama Ustava RH. Po pravnoj su snazi iznad zakona te ih sudovi mogu i neposredno primjenjivati kad odlučuju o pitanjima koja se tiču zaštite ljudskih prava pojedinaca. U svrhu ove analize obrađeno je nekoliko relevantnih međunarodnih dokumenata čija je potpisnica Republika Hrvatska.

1.1. Europska konvencija o ljudskim pravima (ECHR)

ECHR najstariji je i najučinkovitiji sustav za zaštitu ljudskih prava u svijetu.

Tom se konvencijom štiti pravo na život, slobodu i sigurnost, na pošteno suđenje, poštovanje privatnoga i obiteljskoga života, zabranjuju se mučenje, ropstvo i prisilni rad, diskriminacija, zlouporaba prava, štite se sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi, sloboda izražavanja, sloboda okupljanja i udruživanja, pravo na brak, na djelotvoran pravni lijek. Njome se propisuje da nema kazne bez zakona te se propisuje mogućnost derogiranja za vrijeme izvanrednoga stanja, u opsegu koji je strogo određen potrebama tih izvanrednih prilika, uz uvjet da te mjere nisu nespojive s ostalim obvezama države potpisnice po međunarodnome pravu.

Republika Hrvatska ratificirala je Konvenciju i njene protokole 1997. godine. Time je priznala nadležnost Europskoga suda za ljudska prava (ESLJP) i obvezatnost njegovih presuda. Također preuzela je i obvezu izvršavanja svih konačnih presuda u sporovima u kojima je tužena stranka.

U sporovima pred ESLJP-om, u svim postupcima u kojima je Republika Hrvatska tužena, Republiku Hrvatsku i državne interese zastupa zastupnik, tj. zastupnica, kojega imenuje Vlada RH, a čiji je ured ujedno i središnje koordinacijsko tijelo za izvršenje presuda i odluka ESLJP-a.

Država članica za koju je Sud ustanovio da je prouzročila povredu Konvencije dužna je ispuniti obveze iz presude kojom je to utvrđeno. Obveze se mogu sastojati od isplate novčane naknade podnositelju zahtjeva, usvajanja općih mjera (npr. izmjene i dopune zakonodavstva) te usvajanja pojedinačnih mjera (npr. ponavljanje postupka pred domaćim tijelom).

Odbor ministara ispitat će je li način na koji država članica ispunjava obveze iz presude zadovoljavajući ili nije.

Presude i odluke ESLJP-a **imaju obvezujući učinak samo za onu državu koja je tužena u postupku pred Sudom.** Međutim države članice pozvane su uzimati u obzir sudsku praksu Suda, između ostaloga i razmatranjem

zaključaka koji se mogu izvući iz presuda u kojima je utvrđena povreda Konvencije od strane koje druge države, ako isti načelan problem postoji i u njihovim pravnim sustavima.

1.2. Konvencija o pravima djeteta (CRC)

UN-ova Konvencija o pravima djeteta, usvojena 1989., sadrži univerzalne standarde koje država stranka Konvencije mora jamčiti svakome djetetu.

U CRC-u u prvome je redu riječ o obvezama odraslih prema djetetu te o obvezama brojnih društvenih aktera u pogledu zaštite djeteta. To je prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. CRC je pravni akt koji je po pravnoj snazi iznad zakona države potpisnice, obvezuje stranke na pridržavanje njezinih odredaba te uključuje pravo nadziranja primjene u državama koje su ju prihvatile i ratificirale.

Neispravno je CRC promatrati kao običan katalog prava djeteta, on je u prvome redu popis obveza koje države moraju ispunjavati spram djeteta. Te obveze država može ispunjavati neposredno, osiguranjem zdravstvene zaštite ili pružanjem obrazovanja djeci, ili pak posredno, dajući podršku roditeljima u obnašanju roditeljske uloge. CRC obvezuje stranke (države potpisnice) na skrb o djeci, slijedom čega su vlade stranaka Konvencije dužne roditeljima osigurati potporu kako bi oni mogli osigurati skrb i što kvalitetniji odgoj svojoj djeci.

18

Važno je istaknuti kako je CRC prvi međunarodni sporazum o ljudskim pravima koji uporabom izraza „nadležna tijela“ izrijekom priznaje i ulogu nevladinih udruga. Dakle predviđa aktiviranje i angažiranje svih koji mogu pridonijeti ostvarivanju prava djeteta.

1.3. Konvencija UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

Ustav RH i CEDAW osnovni su pravni akti za uređenje pravnoga položaja žena u RH. Ustavom RH utvrđena je ravnopravnost spolova kao jedna od najviših vrednota ustavnoga poretka RH.

Hrvatska je postala strankom CEDAW-a 1991. Ta je konvencija notifikacijom o sukcesiji, prema hijerarhiji izvora prava, iznad zakona te je stoga snažan instrument za pravno uređenje položaja žena u RH.

CEDAW-om je uspostavljen međunarodni nadzorni mehanizam Odbor za uklanjanje diskriminacije žena (u nastavku teksta Odbor) osnovan je 1982. Odbor čine 23 stručnjaka, tj. stručnjakinje, visokoga moralnoga ugleda i stručnosti za područje na koje se CEDAW odnosi. Na osnovi izvješća koje su mu države stranke obvezne podnositi stručnjaci nadziru njegovo primjenjivanje.

Sustav zaštite prava iz CEDAW-a znatno je ojačan usvajanjem Fakultativnoga protokola uz Konvenciju. Protokol je stupio na snagu u prosincu 2000., a njime je, za države koje ga prihvate, uveden dodatni međunarodni nadzor zaštite konvencijskih prava. Naime države potpisnice pristaju na to da Odbor za ukidanje diskriminacije žena, nakon što su iscrpljene mogućnosti zaštite pred nacionalnim institucijama, prima i razmatra pritužbe pojedinaca, tj. pojedinki, i skupina u kršenju Konvencije. Odbor može i sam pokrenuti postupak ispitivanja ponašanja država stranaka zbog teškoga i sustavnoga kršenja prava žena.

Prihvatanjem ove Konvencije i Fakultativnoga protokola države preuzimaju obvezu da je ugrade u svoj pravni sustav. Također, na temelju Fakultativnoga protokola, svaka država obvezuje se da će širu javnost upoznati s Konvencijom i Protokolom, dati im publicitet i olakšati pristup informacijama o stajalištima i preporukama UN-ova Odbora za ukidanje svih oblika diskriminacije žena.

2. Unutarnji pravni propisi Republike Hrvatske

2.1. Ustav RH¹

Ustav RH temeljni je pravni propis kojim se uspostavlja politički i pravni poredak u državi. Sadrži načelne propise o društvenome, ekonomskome i političkome poretku države, definira prava i dužnosti građana, određuje najviše organe vlasti, njihove međusobne odnose i odnose prema nižim organima i građanima. Njemu su podređeni svi drugi pravni propisi, od zakona do podzakonskih akata.

Ustav RH na više mjesta donosi odredbe koje se tiču djece, obitelji i odnosa u obitelji, čime daje smjernice za razrađivanje ove problematike u zakonima i nižim pravnim propisima.

20

Početno, u čl. 3., određuju se najviše vrednote ustavnoga poretka Republike Hrvatske, koje su ujedno i temelj za tumačenje Ustava, a u koje između ostaloga spadaju sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštovanje prava čovjeka.

Nadalje, u čl. 14. Ustav jamči jednaka prava i slobode svima te određuje da su svi pred zakonom jednaki. Ta je odredba temelj za zabranu diskriminacije na osnovi rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkoga ili drugoga uvjerenja, nacionalnoga ili socijalnoga podrijetla, imovine, rođenja, naobrazbe, društvenoga položaja ili drugih osobina.

Ustav također štiti pravo na obiteljski život te u čl. 35. određuje da se svakome jamči štovanje i pravna zaštita njegova osobnoga i obiteljskoga života, dostojanstva ugleda i časti.

U pogledu gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava određuje se da je obitelj pod osobitom zaštitom države (čl. 62.), da država štiti materinstvo, djecu i mladež te da stvara socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život (čl. 63.)

Odnos roditelja i djece uređen je čl. 64.

.....
¹ NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14

„Roditelji su dužni odgajati, uzdržavati i školovati djecu te imaju pravo i slobodu da samostalno odlučuju o odgoju djece. Odgovorni su osigurati pravo djetetu na potpun i skladan razvoj njegove osobnosti, a tjelesno i duševno oštećeno i socijalno zapušteno dijete ima pravo na osobitu njegu, obrazovanje i skrb. Država osobitu skrb posvećuje maloljetnicima bez roditelja i onima za koje se ne brinu roditelji.“

Jednako tako, određuje se i da su se djeca dužna brinuti za stare i nemoćne roditelje.

2.2. Zakoni

2.2.1. Obiteljski zakon²

Bilo je dosta prijedora u vezi sa stupanjem na snagu novoga Obiteljskoga zakona (u nastavku teksta ObZ), u odnosu na zakon iz 2003. Ustavni sud suspendirao je novodoneseni ObZ u siječnju 2015. zbog velikoga broja zahtjeva za ocjenom njegove ustavnosti. Tada je na snagu vraćen ObZ iz 2003.

ObZ iz 2014. donio je cijeli niz novih mehanizama poput **Centra za posebno skrbništvo, izjave volje i napuštanja ideje o potpunome lišavanju poslovne sposobnosti. Također je uveo institute djelomične, samostalne te zajedničke roditeljske skrbi.** Navedeni je zakon također predvidio izvanparnične postupke tijekom dogovora o roditeljskoj skrbi za djecu, što je imalo za cilj ubrzati postupke i smanjiti troškove.

Prema tome zakonu koncept razvoda braka uključuje obvezno savjetovanje i obiteljsku medijaciju, a u slučaju razvoda braka u kojemu ima djece i obvezno sastavljanje Plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, tj. sporazuma između roditelja o svim bitnim pitanjima u vezi s djetetom: o adresi na kojoj će dijete stanovati, vremenu koje će dijete provoditi sa svakim od roditelja, o načinu komunikacije u vezi s djetetom i o uzdržavanju. Također se mogu urediti i druga pitanja bitna za dijete - pitanja koja se tiču zastupanja u vezi s bitnim osobnim pravima djeteta, promjene imena ili prebivališta, zastupanja u vezi s vrednijom imovinom, imovinskim pravima djeteta, odlukama koje mogu bitno utjecati na život djeteta, medicinskim postupcima, izborom škole. Pri popunjavanju Plana roditelji imaju na raspolaganju pomoć zaposlenika centara za socijalnu skrb te posebno educirane obiteljske medijatore. Sastavljeni Plan provjerava sud te ga potvrđuje ako je u najboljem interesu djeteta. Time plan ima težinu sudske presude i regulira sva pitanja vezana za djetetov život, njegovo uzdržavanje i kontakte s drugim roditeljem, s kojim dijete ne živi.

I kod obitelji životnih partnera odnosno partnerica s djecom Plan roditeljske skrbi dogovaraju isključivo roditelji djeteta, pri čemu u taj plan mogu uključiti svoje životne partnere, tj. partnerice, odnosno bračne drugove ili družice. Pojedini sadržaji roditeljske skrbi, poput čuvanja djeteta, odlaska na roditeljske sastanke, odluke o liječenju u hitnim slučajevima i slično, dogovaraju se na obiteljskoj medijaciji. Ona može biti unutar sustava socijalne skrbi ili izvan nje. Medijacija izvan sustava skrbi u pravilu je razgovor uz prisutnost treće osobe, a ta osoba može biti pravnik odnosno pravnica, psiholog odnosno psihologinja ili pak neka osoba od povjerenja. Taj

.....

² NN 103/15

dogovor može biti i pisan, pa ga je uputno javnobilježnički ovjeriti.

U vezi s provedbom odredbe o obiteljskome domu i zaštiti prava na stanovanje (čl. 32.) upitna je njegova provedba. Naime ObZ propisuje da bračni drug za vrijeme trajanja braka ne smije otuđiti ili opteretiti obiteljsku kuću ili stan koji predstavlja bračnu stečevinu i obiteljski dom u kojemu stanuju drugi bračni drug i njihova djeca nad kojom ostvaruju roditeljsku skrb niti može otkazati ugovor o najmu stana u kojemu bračni drugovi stanuju zajedno s djecom nad kojom ostvaruju roditeljsku skrb, bez pisane suglasnosti drugoga bračnog druga s ovjerom potpisa kod javnog bilježnika. U praksi se može dogoditi da jedan bračni drug proda stan ili kuću jer isti glasi samo na njegovo ime te se takva kupoprodaja može poništiti, pri čemu kupac onda ostaje i bez novaca i bez te nekretnine.

Iz tako formulirane odredbe proizlazi i to da jedan bračni drug ne može samostalno raspolagati čak ni svojim suvlasničkim udjelom bez suglasnosti drugoga bračnog druga.

ObZ propisuje obvezu CZSS-a da u pisanome obliku obavijesti roditelja s kojim dijete stanuje te roditelja koji je dužan plaćati uzdržavanje o njihovim pravima i dužnostima. Tako će roditelja s kojim dijete stanuje upozoriti na dužnost obavještanja CZSS-a ako obveznik plaćanja uzdržavanja ne ispunjava svoju obvezu te ga informirati o uvjetima prema kojima dijete ima pravo na privremeno uzdržavanje. Ovaj institut predstavlja pozitivno rješenje situacija u kojima roditelj obveznik plaćanja uzdržavanja ne ispunjava svoju obvezu, pa država preuzima na sebe ispunjenje obveze (doduše, u smanjenu iznosu), a protiv obveznika uzdržavanja pokreće postupak naplate. Prema prijavi CZSS-a ObZ propisuje i kazneni progon obveznika uzdržavanja koji ne ispunjava svoju obvezu. S obzirom na dugotrajnost sudskih postupaka i ovrha po presudama često dolazi do situacija u kojima naplata obveze uzdržavanja od obveznika uzdržavanja stiže s velikim zakašnjenjem, a roditelj s kojim dijete živi sam podnosi teret uzdržavanja i školovanja djece. Stoga je ovaj institut (detaljno obrađen u ZPU-u) pozitivni pomak u rješavanju takvih situacija.

22

U vezi s posvojiteljskim obiteljima kroz praksu se uočavaju određeni problemi, kao što su dugotrajnost postupka posvojenja, problem posvojenja starije djece i djece s teškoćama u razvoju, čime se izravno krši pravo djeteta na posvojenje zajamčeno CRC-om. To upućuje na nužnost promjene pravnih propisa koja bi išla u smjeru skraćivanja trajanja postupka posvojenja, senzibiliziranja potencijalnih posvojiteljskih parova za posvojenje starije djece i djece s teškoćama u razvoju, odnosno promjena u provedbi pravnih propisa.

Pozitivni pomak u problematici posvojiteljskih obitelji primjećuje se u odredbama Zakona u vezi s promjenom djetetova OIB-a nakon posvojenja. Na inicijativu pravobraniteljice za djecu u Obiteljski je zakon ugrađen prijedlog da se pri zasnivanju posvojenja djetetu promijeni OIB. Riječ je o podatku koji se dodjeljuje kod rođenja te kao takav ostaje trajan i prati osobu kroz život. Biološki roditelji (i drugi djetetovi krvni srodnici, ali i sve osobe kojima je taj podatak bio poznat) putem OIB-a djeteta mogu pratiti njegov (novi) život. Promjenom OIB-a nakon posvojenja taj je problem izbjegnuto.

No problem i dalje ostaje prisutan za posvojitelje koji su djecu posvojili prije stupanja na snagu te odredbe zakona jer za njih i dalje ne postoji mogućnost promjene OIB-a.

Paralelno s problemom promjene OIB-a nakon posvojenja javlja se i problem u vezi s matičnim brojem građana. Naime i to je podatak koji se dobiva pri rođenju i ne samo da, jednako kao i OIB, „prati osobu kroz život“ nego

je to podatak iz kojega se mogu iščitati datum rođenja osobe, regija u kojoj je osoba rođena i spol. Stoga bi zakonodavac trebao omogućiti promjenu i toga osobnoga podatka nakon posvojenja, dokle god je matični broj građana u službenoj upotrebi.

Pravobraniteljica za djecu doc. dr. sc. Ivana Milas Klarić: „Činjenicom posvojenja prestaju međusobna prava i dužnosti posvojenika i njegovih krvnih srodnika te se djetetu omogućuje novi obiteljski život koji bi mu trebao pružiti ljubav i sigurnost neopterećen vezama s djetetovim srođnicima koji mu to nisu mogli pružiti ili su svojim ponašanjem dijete ugrožavali, a u najgorim slučajevima i zlostavljali.“

U odnosu na obitelji životnih partnera i partnerica s djecom Zakon neprecizno definira posvojenje odnosno tko može biti posvojitelj, koristeći se formulacijom da to može biti i „osoba koja nije u braku ili izvanbračnoj zajednici.“ Ta formulacija otvara put za posvojenje od strane životnih partnera i partnerica, no otvara i pravnu nesigurnost za životne partnere i partnerice jer iz navedene formulacije proizlazi da mogu podnijeti zahtjev za posvojenje, no s neizvjesnim ishodom.

Zaključno, potrebno je pratiti provedbu navedenoga zakona u praksi kroz organiziranje savjetovanja i javno objavljivanje statističkih pokazatelja o brzini rješavanja predmeta te izdati knjigu o tumačenju samoga zakona. Također potrebno je uvesti praksu mjerenja učinka određenih propisa i mjera kako bi se buduće izmjene i dopune zakona temeljile na stvarnim potrebama i postizale željeni učinak.

2.2.2. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji³

U čl. 7. Zakona navodi se da se odredbe Zakona na odgovarajući način primjenjuju na osobe koje prema posebnome propisu žive u istospolnoj zajednici. Intencija zakonodavca pri donošenju te odredbe bila je da se istospolna zajednica ne izjednačava s obitelji, no da se odredbom iz čl. 7. stavi u ravnopravni položaj s obitelji. S obzirom na to da Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola⁴ (u nastavku teksta ŽŽPOIS) spominje životne partnere kao članove obitelji, članak 7. trebalo bi izostaviti iz ZZNO-a vodeći se načelom da se primjenjuje generalni zakon ako što nije propisano specijalnim. Generalni zakon u ovome je slučaju ŽŽPOIS, gdje je u čl. 2. definirano da je „životno partnerstvo zajednica obiteljskog života osoba istog spola sklopljena pred nadležnim tijelom u skladu s odredbama (ovog) Zakona.“ Dakle ŽŽPOIS izričito definira životno partnerstvo kao obiteljsku zajednicu.

.....
³ NN 137/09, 14/10, 60/10

⁴ NN 92/14

2.2.3. Zakon o zaštiti osobnih podataka⁵

Zakon normativno garantira visoku razinu zaštite osobnih podataka.

Svrha zaštite osobnih podataka prema Zakonu je zaštita privatnoga života i ostalih ljudskih prava i temeljnih sloboda u prikupljanju, obradi i korištenju osobnih podataka.

U vezi s obradom posebnih kategorija osobnih podataka propisano je da je „zabranjeno prikupljanje i daljnja obrada osobnih podataka koji se odnose na rasno ili etničko podrijetlo, politička stajališta, vjerska ili druga uvjerenja, sindikalno članstvo, zdravlje ili spolni život i osobnih podataka o kaznenom i prekršajnom postupku.“ U st. 2. istoga članka navodi se da se takvi podaci iznimno mogu prikupljati i dalje obrađivati u pobrojanim slučajevima, da tada „obrada podataka mora biti posebno naznačena i zaštićena“ (st. 3.) te da će se „Uredbom Vlade, uz prethodno pribavljeno mišljenje Agencije za zaštitu osobnih podataka, propisati način pohranjivanja i posebne mjere tehničke zaštite takvih podataka.“

Zakon regulira i iznošenje osobnih podataka iz RH, pa tako propisuje da se „osobni podaci smiju iznositi iz RH u druge države ili međunarodne organizacije ukoliko država ili međunarodna organizacija osigurava odgovarajuću zaštitu osobnih podataka, odnosno ako su ispunjeni drugi uvjeti određeni Zakonom (npr. privola ispitanika, ugovorne klauzule koje jamče zaštitu osobnih podataka itd.)“, dok se „zbirke osobnih podataka, odnosno osobni podaci sadržani u zbirkama osobnih podataka smiju iznositi iz Republike Hrvatske u svrhu daljnje obrade samo ako država ili međunarodna organizacija u koju se osobni podaci iznose ima odgovarajuće uređenu zaštitu osobnih podataka, odnosno osiguranu adekvatnu razinu zaštite.“

24

2.2.4. Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola⁶

Donošenjem toga zakona (srpanj 2014.) u Hrvatskoj su životno partnerstvo i neformalno životno partnerstvo postali zakonski priznati kao zajednice koje predstavljaju obiteljski život, uz brak i izvanbračnu zajednicu. Ujedno je obiteljski život istospolnih parova (od donošenja ŽŽPOIS-a životnih partnera i partnerica) dobio ustavnu zaštitu, kao i zaštitu ECHR-a, koja je obvezujuća za RH.

U vezi s nazivom donesenoga Zakona zanimljivo je spomenuti da je u radnoj verziji nosio naziv Zakon o životnom partnerstvu, no verzija koja je izglasana u Hrvatskome saboru nosi naziv Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola iako je u čl. 2. Zakona jasno definirano da je životno partnerstvo „zajednica obiteljskog života dviju osoba istog spola sklopljena pred nadležnim tijelom.“ Stoga se postavlja pitanje što je zakonodavac želio poručiti unošenjem dodatka „osoba istog spola“ u naziv Zakona.

ŽŽPOIS uređuje odnose u zajednici dviju osoba istoga spola, gdje je formalno životno partnerstvo ekvivalent

.....

⁵ NN103/03, 118/06, 41/08, 130/11, 106/12

⁶ NN 92/14

braku u heteroseksualnoj zajednici, a neformalno životno partnerstvo izvanbračnoj zajednici, kako je to regulirano u ObZ.

U čl. 5. riječ je o rodnoj neutralnosti izraza. Navodi se kako „izrazi koji se koriste u Zakonu i propisima koji se donose na temelju njega, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvaćaju na jednak način i muški i ženski rod.“ Ta bi odredba mogla poslužiti kao pozitivan primjer zakonodavcu u donošenju ostalih zakona i propisa, u smislu izbjegavanja rodne diskriminacije, odnosno poštivanja rodne ravnopravnosti.

U poglavlju „Odnosi vezani uz djecu“ spominju se dva oblika skrbi za djecu:

Roditeljska skrb životnoga partnera – ekvivalent je roditeljskoj skrbi prema ObZ-u, čime se životni partner koji nije roditelj djeteta stavlja u položaj usporediv s položajem poočima ili pomajke u bračnoj zajednici. Dakle životni partner može od suda zatražiti ostvarivanje roditeljske skrbi nad djetetom zajedno s djetetovim roditeljem ili umjesto njega. Priznavanjem prava na roditeljsku skrb od strane suda životni partner stječe pravo suodlučivanja o svim pitanjima u vezi sa skrbi, odgojem, obrazovanjem, zdravljem i uzdržavanjem djeteta. U slučaju prestanka životnoga partnerstva, ako je u obiteljskoj zajednici životnih partnera živjelo maloljetno dijete, bivši životni partner, koji nije roditelj djeteta, može podnijeti zahtjev sudu za ostvarivanje osobnih odnosa s djetetom, o čemu sud odlučuje u izvanparničnome postupku.

Tom se odredbom štiti interes djeteta jer se polazi od pretpostavke da je dijete za vrijeme trajanja životnoga partnerstva ostvarilo emocionalnu vezu i bliskost sa životnim partnerom roditelja, čije je održanje i nakon prekida životnoga partnerstva od dobrobiti za dijete.

Oba roditelja zajednički, ili roditelj koji samostalno ostvaruje roditeljsku skrb o djetetu u cijelosti, ostvarivanje roditeljske skrbi o djetetu mogu djelomično ili u cijelosti *privremeno* povjeriti životnome partneru, pod uvjetom da životni partner ispunjava pretpostavke koje za skrbnika propisuje Obiteljski zakon. Ako se roditeljska skrb o djetetu povjerava životnome partneru na vrijeme dulje od 30 dana, izjava obaju roditelja mora se ovjeriti kod javnoga bilježnika.

Ranije spomenuto djelomično ostvarivanje roditeljske skrbi od važnosti je za dugine obitelji s djecom jer regulira neka prava i obveze životnoga partnera koji nije roditelj djeteta, imajući u vidu dobrobit djeteta. Primjerice u slučaju kada životni partner, tj. partnerica, živi u istome kućanstvu (ponekad i trajno) s djetetom kojemu nije roditelj, tj. roditeljica, a oba djetetova roditelja imaju punu roditeljsku skrb i suglasni su u nekim situacijama (odsutnost, spriječenost) svoja prava i obveze dijeliti i sa životnim partnerom, tj. partnericom jednoga ili obaju roditelja (npr. u vezi s donošenjem odluka o zdravlju djeteta, odlaskom na roditeljske sastanke, putovanjima s djetetom i sl.).

Partnerska skrb drugi je model skrbi nad djecom predviđen Zakonom, a predstavlja oblik skrbi za maloljetno dijete koju može pružiti životni partner **nakon smrti životnoga partnera roditelja djeteta**, a iznimno i za života životnoga partnera roditelja djeteta ako drugi roditelj nije živ, nije poznat ili mu je oduzeta roditeljska skrb zbog zlostavljanja djeteta.

Tim se modelom štiti dobrobit djeteta na način da dijete u slučaju smrti roditelja s kojim je živjelo ostaje pod skrbi osobe koja mu je bliska, s kojom je dotada živjelo (životni partner djetetova roditelja), ako nema pretpostavki za život s drugim roditeljem.

Zasnivanjem partnerske skrbi između partnera skrbnika djeteta s jedne strane te djeteta i njegovih potomaka s druge strane zasnivaju se trajna prava i dužnosti koja po Zakonu postoje između roditelja i djece i njihovih potomaka (čl. 48.).

U čl. 55. definira se pravo na nasljeđivanje, pa se tako navodi da su „... djeca nad kojom (životni partner) ima partnersku skrb izjednačena s njegovom djecom.“ Ovom odredbom izjednačava se pravo vlastite djece na nasljeđivanje s pravom djece nad kojom životni partner ima partnersku skrb, čime je među njima zajamčena ravnopravnost u pravu nasljeđivanja.

Zakon nigdje ne regulira problematiku upisa životnih partnera u matricu rođenih (niti upućuje na podzakonske akte koji bi regulirali tu tematiku). Naime činjenica životnoga partnerstva upisuje se kao bilješka u rodnome listu jer u formularu rodnoga lista postoje kategorije „otac“ i „majka“, što nije primjenjivo na obitelji životnih partnera s djecom u kojima postoje dvije majke ili dva oca (rješenje bi bila formulacija „roditelj“ – iscrpnije o toj problematici v. 11. Analiza formulara).

2.2.5. Zakon o privremenom uzdržavanju⁷

28

Zakon o privremenom uzdržavanju (u nastavku teksta ZPU), kao novi(ji) u hrvatskome zakonodavstvu, predstavlja pozitivan pomak u zaštiti djece u jednoroditeljskim obiteljima.

Privremeno uzdržavanje do donošenja toga zakona osiguravalo se maloljetnome djetetu ako roditelj svoju obvezu uzdržavanja nije izvršavao duže od šest mjeseci neprekidno ili šest mjeseci s prekidima u razdoblju od sedam mjeseci. Tim zakonom to je vrijeme prepolovljeno, odnosno dijete alimentaciju može čekati do tri mjeseca. Nakon toga privremenim se uzdržavanjem uključuje država (u iznosu 50% zakonskog minimuma uzdržavanja, odnosno ako obveznik uzdržavanja plaća uzdržavanje u manjemu iznosu od 50%, privremeno uzdržavanje određuje se u razlici do tog iznosa), a naposljetku se neodgovornim roditeljima, dužnicima za alimentaciju, šalje ovrha na iznos duga, uvećanoga za kamate.

Pravo na privremeno uzdržavanje (koje se isplaćuje u mjesečnim iznosima za prethodni mjesec) ima dijete ako roditelj koji ne stanuje s djetetom ne ispunjava svoju obvezu uzdržavanja na temelju ovršne isprave, u cijelosti ili djelomično, i ako se učini vjerojatnim da baka i djed po tom roditelju ne doprinose djetetovu uzdržavanju najmanje u visini koja je Zakonom određena kao iznos privremenoga uzdržavanja.

Gore navedenom odredbom (... ili djelomično...) staje se na kraj dosad čestoj praksi da obveznik uzdržavanja manjim uplatama (znatno ispod određene visine iznosa uzdržavanja) onemogućući da se protiv njega pokrene

.....

⁷ NN 92/14

prisilna naplata obveze uzdržavanja.

Dijete nema pravo na privremeno uzdržavanje ako s obveznikom uzdržavanja stanuje u istome kućanstvu, ako je na temelju mjere iz obiteljskopravne ili socijalne zaštite smješteno u udomiteljskoj obitelji, domu ili drugoj ustanovi socijalne skrbi ili ako tražbina uzdržavanja na koju se odnosi ovršna isprava više ne postoji.

Pravo na privremeno uzdržavanje priznaje se od dana podnošenja zahtjeva, odnosno od dana pokretanja postupka po službenoj dužnosti. Traje sve dok obveznik uzdržavanja ne počne izvršavati obvezu izdržavanja najmanje u iznosu koji je Zakonom određen kao iznos privremenoga uzdržavanja, a najduže može trajati ukupno tri godine.

Postupak radi ostvarivanja prava na privremeno uzdržavanje je žuran. CZSS dužan je donijeti rješenje o privremenome uzdržavanju u roku 30 dana od dana podnošenja uredna zahtjeva ili pokretanja postupka po službenoj dužnosti. Prije donošenja takve odredbe praksa je dovela do situacija da je roditelj s kojim dijete živi bivao bez novaca obveznika uzdržavanja i po godinu dana i duže.

Isplatom iznosa privremenoga uzdržavanja (koji se osigurava u državnome proračunu) Republika Hrvatska stupa u pravni položaj djeteta i na nju prelaze tražbine uzdržavanja u visini isplaćena iznosa, sa svim sporednim pravima. CZSS će obvezniku uzdržavanja uručiti rješenje o plaćenome uzdržavanju njegova djeteta, kojim će obvezniku uzdržavanja naložiti da u roku od osam dana plati Republici Hrvatskoj isplaćeni iznos privremenoga uzdržavanja s pripadajućom kamatom. Rješenje je ujedno i ovršna isprava. Zakon regulira da će CZSS donositi rješenje za svako „jednogodišnje ili kraće razdoblje isplate ako je privremeno uzdržavanje trajalo kraće od jedne godine“.

U postupku ostvarivanja prava na privremeno uzdržavanje dijete zastupa roditelj s kojim stanuje ili druga osoba koja skrbi o djetetu.

Ako je potrebno radi zaštite dobrobiti djeteta, dijete u tom postupku zastupa poseban skrbnik – kada CZSS po službenoj dužnosti pokreće postupak radi određivanja privremenoga uzdržavanja. U tome slučaju poduzimanjem prve radnje u postupku od strane CZSS-a u ime djeteta prestaju ovlaštenja roditelja ili druge osobe koja skrbi o djetetu za zastupanje djeteta u ovom postupku.

Kada je riječ o žalbenome postupku u povodu rješenja o privremenome uzdržavanju, Zakon dobro regulira kada navodi kako se žalbom protiv rješenja o privremenome uzdržavanju ne može pobijati osnova i visina zakonskoga uzdržavanja djeteta, kao i da žalba ne odgađa izvršenje rješenja o privremenome uzdržavanju, čime se sprječava odugovlačenje postupka i odgađanje dostupnosti sredstava za uzdržavanje korisnicima.

No ono što bi svakako valjalo promijeniti jest uskladiti ovaj zakon s ObZ u pogledu dobi djeteta na koje se ZPU primjenjuje. ObZ navodi kako su roditelji dužni uzdržavati djecu dok se redovno školuju, ako su bolesna ili sl. Istovremeno ZPU odnosi se na djecu do 18. godine života, čime se u nepravednu poziciju stavljaju djeca koja su na daljnjemu školovanju, a posebno imajući u vidu da visoko obrazovanje podrazumijeva veće troškove.

2.2.6. Zakon o ravnopravnosti spolova⁸

Tim se zakonom definira diskriminacija kao naličje ravnopravnosti u svim pojavnim oblicima – kao izravna i neizravna diskriminacija te kao uznemiravanje i spolno uznemiravanje. Utvrđuju se državni mehanizmi postizanja jednakosti i ravnopravnosti (planovima djelovanja, uvođenjem posebnih mjera i vođenjem politike ravnopravnosti spolova).

Zakonom se utvrđuju i mehanizmi zaštite načela ravnopravnosti, i to kroz Vladin Ured za ravnopravnost spolova, te se razrađuju mogućnosti sudske zaštite i naknada štete u građanskome postupku.

Kao instrumenti osiguranja provedbe Zakona, uz Ured za ravnopravnost spolova, propisuje se i osnivanje Ureda pravobranitelja, tj. pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, zatim imenovanje koordinatora, tj. koordinatorice u tijelima državne uprave te povjerenstava za ravnopravnost spolova u jedinicama područne (regionalne) samouprave i Gradu Zagrebu.

Pravobranitelj, tj. pravobraniteljica, za ravnopravnost spolova neovisno je tijelo za suzbijanje diskriminacije u području ravnopravnosti spolova, a u obavljanju poslova iz svog djelokruga ovlašten odnosno ovlaštena je upozoravati, predlagati i davati preporuke.

Ravnopravnost spolova u smislu Zakona znači da su žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnoga i privatnoga života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata. Izričito se navodi kako je zabranjena diskriminacija na temelju bračnoga i obiteljskoga statusa te se ističe kako se diskriminacijom smatra nepovoljnije postupanje prema ženama na osnovi trudnoće i materinstva. Zakon također izričito zabranjuje diskriminaciju na temelju spolne orijentacije.

Razrađene su i prekršajne odredbe kojima je cilj sankcionirati svaku pravnu ili fizičku osobu koja se ponaša suprotno odredbama Zakona.

Posebnim mjerama kao specifičnim pogodnostima osobama određenoga spola omogućuje se ravnopravno sudjelovanje u javnome životu, otklanjaju se postojeće nejednakosti ili im se osiguravaju prava koja su im ranije bila uskraćena. Njihovo uvođenje može biti samo privremeno, radi ostvarivanja stvarne ravnopravnosti žena i muškaraca, pri čemu se ne smatraju diskriminacijom, jednako kao ni mjere usmjerene zaštiti žena, osobito u vezi s trudnoćom i materinstvom.

Kada je riječ o provođenju Zakona, u čl. 11. definiran je način na koji su javna tijela obvezna primjenjivati posebne mjere i donijeti planove djelovanja za promicanje i uspostavljanje jednakosti spolova. Takvi planovi morali bi imati konkretnu podlogu. U tome smislu javna tijela imaju dužnost provesti analizu položaja žena i muškaraca, utvrditi razloge za uvođenje posebnih mjera, utvrditi konkretne ciljeve koje posebne mjere trebaju ostvariti te način provedbe i metode nadziranja provedbe. Planove prethodno odobrava Vladin Ured za ravnopravnost spolova.

.....
⁸ NN 82/08

U odnosu na inačicu Zakona iz 2003. uvodi se i obveza jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravnih osoba s javnim ovlastima i drugih pravnih osoba i obrtnika koji zapošljavaju više od 20 zaposlenih da u svoje opće akte unesu antidiskriminacijske zakonske odredbe i mjere za uspostavljanje ravnopravnosti spolova, kao i odredbu da su socijalni partneri obvezni pri kolektivnome ugovaranju i u kolektivnim ugovorima na svim razinama poštivati odredbe Zakona i mjere za uspostavljanje ravnopravnosti spolova.

Tim odredbama nominalno se donosi viša razina zaštite u odnosu na raniju verziju Zakona jer se detaljnije definiraju obveznici uvođenja mjera za uspostavu ravnopravnosti spolova. No pitanje je koliko će ove odredbe zaživjeti u praksi s obzirom na to da je u čl. 10. Zakona propisano da se posebne mjere utvrđuju propisima kojima se uređuju pojedina područja javnog života. Dok se ne donesu takvi propisi, malo je vjerojatno da će javna tijela htjeti sama krenuti u provedbu pozitivnih mjera.

Zakon zabranjuje spolnu diskriminaciju u području zapošljavanja i rada, kako u privatnome, tako i u javnome sektoru, uključujući državna tijela, između ostalog i u odnosu na trudnoću, porod, roditeljstvo i sve oblike skrbnništva. Također se nalaže da prilikom oglašavanja potrebe za zapošljavanjem, tj. objave natječaja za radno mjesto, nije dopušteno koristiti izričaje koju uzrokuju ili bi mogli uzrokovati diskriminaciju na temelju spola, bračnoga statusa i spolne orijentacije te da u oglasu mora biti jasno istaknuto da se na njega mogu javiti osobe obaju spolova.

Obrazovni sustav u svojim nastavnim programima još uvijek nedovoljno daje značaja ravnopravnosti žena i muškaraca i doprinosi opredjeljenju žena za tradicionalna zanimanja. Mijenjanjem toga stereotipa u društvu može se napraviti najveći pomak k potpunoj ravnopravnosti. Zakon otvara prostor za te promjene propisujući da „sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova predstavljaju integralni dio predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja te visokoškolskog obrazovanja, kao i cjeloživotnog obrazovanja i usavršavanja, te uključuje pripremu oba spola za aktivno i ravnopravno sudjelovanje na svim područjima života.“

Analiza školskih udžbenika i nastavnih planova donosi zaključke o tome koliko se ova odredba Zakona poštuje.

2.2.7. Zakon o roditeljnim i roditeljskim potporama⁹

„Zakon o roditeljnim i roditeljskim potporama promiče kvalitetno roditeljstvo, sigurno i odgovorno podizanje željenog broja djece, ravnopravnost spolova te mogućnost većeg sudjelovanja očeva u skrbi za djecu.“ Tim je riječima Zakon predstavljen na Središnjemu državnome portalu RH.

Uspoređujući ga sa zakonodavstvima ostalih država u Europi koji reguliraju ovu tematiku, taj je zakon primjer visoke razine prava koja se jamče roditeljima te predstavlja pozitivan primjer u europskome zakonodavstvu.

Rodiljne i roditeljske potpore Zakon definira kao vremenske i novčane. Ostvaruju ih majka i otac djeteta,

.....

⁹ NN 85/08, 110/08, 34/11, 54/13, 152/14

posvojitelj, skrbnik, udomitelj ili druga fizička osoba kojoj je maloljetno dijete odlukom nadležnoga tijela povjereno na čuvanje i odgoj, a temeljem rješenja područne službe Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje.

Prava korisnika roditeljskih i roditeljskih potpora definirana su na osnovi radnoga statusa roditelja te se dijele na:

- prava zaposlenih i samozaposlenih roditelja (roditeljski dopust, roditeljski dopust, rad s polovicom punoga radnoga vremena, rad s polovicom punoga radnoga vremena radi pojačane njege djeteta, dopust za slučaj smrti djeteta, prijenos prava na jednoga roditelja, stanka za dojenje djeteta, mirovanje radnoga odnosa do treće godine djetetova života, posebna prava roditelja djeteta s težim smetnjama u razvoju, naknada plaće)
- prava roditelja koji ostvaruju drugi dohodak, roditelja poljoprivrednika izvan sustava poreza na dobit ili dohodak te nezaposlenih roditelja (roditeljska poštuda, roditeljska poštuda, novčana naknada za vrijeme korištenja tih prava)
- prava roditelja izvan sustava rada (novčana pomoć tijekom roditeljske i roditeljske brige o novorođenu djetetu).

Odredbe toga Zakona primjenjuju se pod jednakim uvjetima na roditelje u bračnoj i izvanbračnoj zajednici, kao i na roditelje ili njima izjednačene osobe koje se brinu o djetetu, a koje se ne nalaze u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici.

Kada je riječ o pravu na roditeljski dopust, zakonodavac donosi dobro rješenje u pogledu vremenskoga korištenja prava, određujući da se to pravo za blizance, treće i svako sljedeće dijete može koristiti u trajanju od 30 mjeseci. U pogledu prava posvojitelja u nepovoljniji se položaj nepravedno stavlja zaposlenoga, odnosno samozaposlenoga posvojitelja djeteta starijega od osam godina, u odnosu na zaposlenoga, odnosno samozaposlenoga posvojitelja djeteta mlađega od osam godina.

34

Naime posvojitelj ima pravo na posvojiteljski dopust u trajanju od:

- šest mjeseci za dijete do 18 godina života, odnosno u trajanju od
- osam mjeseci za:
 - »posvojenje blizanaca;
 - » istodobno posvojenje dvoje ili više djece;
 - »posvojenje djeteta koje time postaje treće ili svako sljedeće dijete u obitelji zaposlena ili samozaposlena posvojitelja;
 - »posvojenje djeteta s teškoćama u razvoju.

Nakon što je iskorišten posvojiteljski dopust, zaposleni odnosno samozaposleni posvojitelj djeteta ima pravo na roditeljski dopust i na sva druga prava zaposlenoga odnosno samozaposlenoga roditelja do djetetove osme godine života.

Dakle posvojitelje djece starije od osam godina nepravедno se stavlja u nepovoljniji položaj izuzimajući ih od prava na korištenje roditeljskoga dopusta po isteku šestomjesečnoga posvojiteljskoga dopusta, a posebice ako se uzme u obzir činjenica da se djeca starija od šest godina, prema statistikama, nalaze u grupi teže posvojitve djece. Uz to takvo je zakonsko rješenje dodatno demotivirajuće za potencijalne posvojitelje djece u dobi od osam godina i starije.

Vezano za posvojiteljske obitelji problem predstavlja i spora administracija. Naime, nakon provedene stručne pripreme za posvojenje i provedene stručne procjene, CZSS daje mišljenje o podobnosti i prikladnosti za posvojenje u roku šest mjeseci od zaprimanja pisane prijave i zahtjeva. Kada se izaberu posvojitelji, oni mogu zatražiti ostvarivanje prava na posvojiteljski dopust jer se isti stječe danom pravomoćnosti rješenja o posvojenju. Problem nastaje kada rješenje o posvojenju još nije postalo pravomoćno, pa se ni pravo na posvojiteljski dopust ne može ostvariti, a adaptacija djeteta dobro je prošla i ono dolazi u obitelj. U tome slučaju posvojitelji su prisiljeni trošiti godišnji odmor i(li) ugrožavati posao sve dok se administracija ne riješi. Ta neusklađenost administracije i realnoga tijeka zbivanja stvari uzrokuje dosta problema u praksi. Na to je potrebno obratiti pozornost te iznaći povoljnije rješenje za posvojitelje, ali i za dijete koje se posvaja.

Zakon propisuje pravo na jednokratnu novčanu potporu za novorođeno dijete u iznosu od 70% proračunske osnovice. To se pravo priznaje i posvojiteljima, no neopravdano rok za traženje toga prava za posvojeno dijete iznosi 30 dana od dana posvojenja, dok za novorođeno dijete iznosi šest mjeseci od njegova rođenja. Šestomjesečni rok za podnošenje zahtjeva trebalo bi omogućiti i posvojiteljima jer je predviđeni (30 dana) prekratak.

U pogledu načina korištenja roditeljskoga dopusta zaposlenim ili samozaposlenim roditeljima Zakon omogućuje njegovo fleksibilno korištenje do osme godine života djeteta prema međusobnome dogovoru, istovremeno od strane obaju roditelja ili naizmjenično. Ako se koristi u dijelovima, može se koristiti najviše dvaput godišnje, svaki put u trajanju od najmanje 30 dana. Takvo je zakonsko rješenje pohvalno jer izjednačava prava obaju roditelja na jednako korištenje roditeljskoga dopusta, što je pozitivno kako iz perspektive djeteta (jednakovrijedno provođenje vremena s ocem i majkom), tako i iz perspektive majke (pruža mogućnost povratka na posao, a da se dijete ne mora povjeriti na čuvanje trećoj osobi, nego da i dalje ima mogućnost ostati kod kuće s (drugim) roditeljem).

Zakon također propisuje mogućnost korištenja roditeljskoga dopusta kao pravo na rad s polovicom punoga radnoga vremena u dvostrukome trajanju neiskorištenoga roditeljskoga dopusta. Kod te i drugih sličnih mjera problem je u praksi taj što žene često ne znaju za njih i ispostavlja se da je poznavanje tih prava privilegija visokoobrazovanih osoba koje imaju pristup računalu i sl. Poželjno je i potrebno na sve načine (kroz kampanje, prisutnost u medijima, tiskanje brošura itd.) nastojati informirati žene o tim manje poznatim pravima (što je, između ostaloga, i cilj i aktivnost udruge Roda).

Dobra zakonska rješenja valja primijetiti i u vezi s pravom na jedan slobodan radni dan mjesečno u svrhu obavljanja prenatalnih pregleda (koje je trudna radnica dužna najaviti poslodavcu pisanim putem dva dana prije zakazana pregleda) te u vezi s pravom radnice, zaposlene na puno radno vrijeme, na korištenje stanke za dojenje, jednokratno ili dva puta u tijeku dana u trajanju od po sat vremena, što se ubraja u radno vrijeme. To se pravo može koristiti do navršene prve godine djeteta, pa će ga koristiti majke koje ne koriste roditeljski dopust,

nego su se odlučile vratiti na posao. Istovremeno korištenje toga prava od strane majke ne utječe na pravo oca da u isto vrijeme i za isto dijete koristi neko od prava propisanih Zakonom.¹⁰

Također dobro rješenje primjećuje se u pravu jednoga od zaposlenih roditelja na korištenje mirovanja radnoga odnosa do treće godine djetetova života. Navedeno pravo može se koristiti nakon što je iskorišteno pravo na roditeljni i roditeljski dopust ili pravo na rad s polovicom punoga radnoga vremena, a mogu ga koristiti ili otac ili majka djeteta. Prava iz radnoga odnosa za to vrijeme miruju, a poslodavac je dužan odluku dostaviti Hrvatskome zavodu za zdravstveno osiguranje radi evidencije. Poslodavac ne može radnika spriječiti u korištenju toga prava. Ipak, poslodavcu je drugim pravnim propisom, tj. Zakonom o radu, dana mogućnost da u slučajevima kao što su izvanredno povećanje opsega rada, viša sila i drugi slični slučajevi prijeke potrebe propisanim zakonom iskaže nesuglasnost u pogledu korištenja prava radnika na mirovanje radnoga odnosa, ali najviše za razdoblje od 30 dana.

No kod te odredbe Zakona potrebno je voditi računa o posvojiteljima. Naime, s obzirom na mali broj djece koja se posvajaju u dobi od godine dana (kada u pravilu završava roditeljski dopust i kada se u naredne dvije godine može početi koristiti mirovanje), potrebno je mijenjati Zakon na način da se promijeni naziv predmetnoga članka (koji sada glasi „Mirovanje radnog odnosa do treće godine djetetova života“) te u članak dodati odredbu da posvojitelji imaju pravo koristiti mirovanje radnoga odnosa pod istim uvjetima i u istome trajanju, ali neovisno o dobi posvojenoga djeteta.

2.2.8. Zakon o suzbijanju diskriminacije¹¹

Zakon o suzbijanju diskriminacije organski je zakon – po pravnoj je snazi ispod Ustava, ali iznad ostalih zakona. Taj zakon slijedi primjer europskih trendova stvaranja jedinstvenih i sveobuhvatnih tzv. krovnih zakona o suzbijanju diskriminacije. Zakon također preuzima europske standarde postavljene u europskim direktivama o jednakome postupanju (Direktiva 2000/43/EZ i 2000/78/EZ).

Iako definira područja diskriminacije koja su već predviđena Zakonom o ravnopravnosti spolova i Zakonom o radu, kao što su izravna i neizravna diskriminacija, spolno uznemiravanje i dr., uvodi i neke nove diskriminacijske osnove te nove oblike diskriminacije (segregaciju, poticanje na diskriminaciju, propuštanje razumne prilagodbe, višestruku diskriminaciju, ponovljenu diskriminaciju).

.....

¹⁰ Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova i udruga *Roditelji u akciji – RODA* zajednički su 2015. proveli istraživanje „Korištenje prava na stanku za dojenje djeteta“ putem društvenih mreža i web-stranica na uzorku od 1.227 ispitanica. Rezultati istraživanja potvrdili su pretpostavke da je ženama znatno otežano korištenje prava koja proizlaze iz činjenice njihove trudnoće i majčinstva, pa tako i korištenje prava na stanku za dojenje djeteta. Istraživanje je pokazalo da zaposlenice koriste pravo na stanku za dojenje djeteta kod kuće i to na način koji više nalikuje nekome obliku skraćena radnoga vremena jer poslodavac nije osigurao optimalne uvjete za korištenje prava na stanku za dojenje djeteta. Razlozi zbog kojih se pravo na stanku za dojenje djeteta ne koristi u dovoljnoj mjeri jesu sljedeći: nedovoljna informiranost o pravu na stanku za dojenje djeteta, financijska neisplativost ili gubitak, odnosno umanjenje plaće, poslodavac nema posebno uređenu prostoriju za dojenje djeteta, uključujući i hladnjak za izdvojeno mlijeko i ostale potrebne uvjete, poslodavci i(li) radno okruženje ne podržavaju ideju dojenja na radnome mjestu, problemi organizacije poslova od strane poslodavca i mogućnosti da žena koja doji bude odsutna s posla u trajanju od dva sata, prevelika udaljenost radnoga mjesta i mjesta stanovanja i problemi vezani za dovođenje djeteta koje se doji.

¹¹ NN 85/08, 112/12

Svrha je toga zakona osigurati zaštitu i promicanje jednakosti kao najviše vrednote ustavnoga poretka Republike Hrvatske, čime bi se stvorile pretpostavke za ostvarivanje jednakih mogućnosti i uredila zaštita od diskriminacije na osnovi rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkoga ili drugoga uvjerenja, nacionalnoga ili socijalnoga podrijetla, imovnoga stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenoga položaja, bračnoga ili obiteljskoga statusa, dobi, zdravstvenoga stanja, invaliditeta, genetskoga naslijeđa, rodnoga identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije.

Do diskriminacije najčešće dolazi kada su neke grupe u društvu nedopušteno i neopravdano u nejednakom ili nepovoljnijem položaju u usporedbi s većinskim stanovništvom.

Ustav RH zabranjuje diskriminaciju, no stupanjem na snagu toga zakona 2009. zabrana diskriminacije razrađena je konkretnim odredbama kojima se osigurava zaštita od diskriminacije, za razliku od Ustava u kojemu se samo navodi da je ista zabranjena.

U dijelu reaktivnoga djelovanja na konkretne slučajeve diskriminacije ključnu ulogu imaju sudovi, odvjetnici, državni odvjetnici i nevladine udruge, ali i pučka pravobraniteljica te posebne pravobraniteljice.

Zakon određuje pučkoga pravobranitelja kao središnje nadležno tijelo za suzbijanje diskriminacije. Važno je napomenuti da je pučki pravobranitelj nadležan postupati po pritužbama od 1. siječnja 2009. Dakle pritužba se treba odnositi na događaje koji su uslijedili nakon tog datuma. Pučka pravobraniteljica opunomoćenica je Hrvatskoga sabora za zaštitu i promociju ljudskih prava te središnje tijelo za suzbijanje diskriminacije. Ona ispituje pojedinačne prijave te može davati mišljenja, preporuke, prijedloge i upozorenja za uklanjanje i sprečavanje diskriminacije. Također pruža informacije o pravima i obvezama te mogućnostima sudske i druge zaštite, može provoditi postupak mirenja i podnositi kaznene prijave nadležnome državnome odvjetništvu. Svatko tko misli da je diskriminiran može predati pritužbu pučkoj pravobraniteljici.

Uz obraćanje pučkoj pravobraniteljici može se podnijeti i tužba nadležnome sudu radi utvrđivanja diskriminacije i naknade štete, ali i obratiti posebnim pravobraniteljicama (za ravnopravnost spolova, za djecu, za osobe s invaliditetom) te drugama civilnoga društva koje se bave zaštitom i promicanjem ljudskih prava.

U postupcima za zaštitu od diskriminacije pred sudom ili drugim tijelima radnje u postupku moraju se poduzimati hitno, uz nastojanje da se sve tvrdnje o diskriminaciji što prije ispituju. Uz to Zakon predviđa i posebne tužbe za zaštitu od diskriminacije: tužbu za utvrđivanje diskriminacije, tužbu za zabranu ili otklanjanje diskriminacije, tužbu za naknadu štete te dobro određuje da se presuda kojom je utvrđena povreda prava na jednako postupanje objavi u medijima na trošak tuženika.

U Zakon je uvedena vrlo značajna odredba o prebacivanju tereta dokazivanja s tužitelja na tuženoga. Ako stranka u sudskom ili drugom postupku tvrdi da je povrijeđeno njezino pravo na jednako postupanje prema odredbama Zakona, dužna je učiniti vjerojatnim da je došlo do diskriminacije. Teret dokazivanja da nije bilo diskriminacije leži na protivnoj stranci. Ta odredba o teretu dokazivanja ne primjenjuje se u prekršajnome i kaznenome postupku.

Zakon predviđa i mogućnost sudjelovanja trećih u postupku. Kao umješlač na strani tužitelja diskriminacije može se pridružiti tijelo, organizacija, ustanova, udruga ili druga osoba koja se u okviru svoje djelatnosti bavi zaštitom

prava na jednako postupanje u odnosu na skupine o čijim se pravima odlučuje u postupku.

Potrebno je posebno istaknuti institut udružne tužbe koja omogućuje udrugama, tijelima, ustanovama ili drugim organizacijama, koje imaju opravdani interes za zaštitu interesa određene skupine, podnošenje tužbe protiv osobe koja je povrijedila pravo na jednako postupanje.

Prekršajne odredbe Zakona o suzbijanju diskriminacije predviđaju novčane kazne za prekršaje počinjene prema tome Zakonu. Kazna zatvora je izostala, što je u skladu sa suvremenim tendencijama penologije. No korisno bi bilo da Zakon sadrži određene zaštitne mjere (primjerice zabranu posjećivanja određenog mjesta ili područja i sl.), jer će se doprinos razvoju tolerancije i suzbijanju diskriminacije teško postići propisivanjem samo novčanih kazni.

Unatoč dobrim zakonskim rješenjima potrebno je pojačati inicijative koje su specifično usmjerene na primjenu Nacionalnog plana za suzbijanje diskriminacije koji donosi Vlada RH (petogodišnji plan, trenutno je važeći za razdoblje 2015–2020.) promicanjem svijesti o nediskriminaciji, o harmoniji između zajednica, uzajamnome poštivanju i snošljivosti te poduzimanjem daljnjih mjera za borbu protiv diskriminacije manjina i osiguranjem da se one istinski provode u praksi.

2.2.9. Zakon o socijalnoj skrbi¹²

Zakon o socijalnoj skrbi stupio je na snagu 1. siječnja 2014., uz izmjene i dopune u dvama navratima.

Zakonom je uvedena zajamčena minimalna naknada (ZMN) koja objedinjuje četiri naknade sa socijalnom komponentom – pomoć za uzdržavanje, dvije braniteljske naknade i produženu naknadu za nezaposlene. Objedinjavanje navedenih naknada otvorilo je mogućnost pojednostavljenja procedure administriranja, usmjeravanja i kontrole te predstavlja temelj za implementaciju projekta Jedinstvenog centra za naknade (JCN) kao jedinstvene administrativne točke u odnosima građana i države na području ostvarivanja prava na naknade.

Kao problemi u postupcima priznavanja toga prava analizom Ministarstva socijalne politike i mladih uočeni su sljedeći problemi: povećani troškovi postupka donošenja rješenja, troškovi dostave poštom i troškovi popratnih aplikacija koji su povezani s postupcima priznavanja zajamčene minimalne naknade te otežan pristup korisnicima s obzirom na lokacije administracijskih ureda povezanih s pribavljanjem propisane dokumentacije za ostvarivanje prava na zajamčenu minimalnu naknadu. Rješavanje navedenih problema predstavlja polazište za ostvarivanje jedne administrativne točke u odnosima građana i države u obliku JCN-a.

Uspostavom JCN-a kao transparentnoga, učinkovitoga, racionalnoga i za korisnike pristupačnoga sustava nadležnost u provođenju postupka priznavanja prava na zajamčenu minimalnu naknadu prelazi s centara za socijalnu skrb na urede državne uprave pri kojima će se JCN uspostavljati. Zbog složenosti operativnih radnji potrebnih za uspostavu JCN-a u uredima državne uprave izmjenama Zakona o socijalnoj skrbi njegova se uspostava odgađa do 1. ožujka 2017., odnosno do osiguravanja odgovarajućih organizacijskih i administrativnih uvjeta.

Iznos zajamčene minimalne naknade za samohranoga roditelja iznosi 100% od osnovice (800 kn), za dijete 40% (320 kn), a za dijete samohranoga roditelja 55% od osnovice (440 kn), što je pozitivna promjena u odnosu na odredbu ranije inačice Zakona, prema kojoj su naknade za svu djecu bile izjednačene. To je posebno značajno ako se ima u vidu da je ta kategorija obitelji (samohrani roditelj s djetetom odnosno djecom) prepoznata kao kategorija koja je u osobitome riziku od siromaštva.

U vezi s gore navedenim naknadama treba spomenuti načelo socijalne pravičnosti – Zakon propisuje da osoba koja ostvaruje prava iz sustava socijalne skrbi ne može korištenjem tih prava postići povoljniji materijalni položaj od osobe koja sredstva za život ostvaruje radom ili po osnovi prava koja proizlaze iz rada.

U dijelu Zakona kojim se propisuje usluga psihosocijalne podrške uočeno je da trenutačno nije u dovoljnoj mjeri propisana mogućnost korištenja psihosocijalne podrške te boravka kod pružatelja usluga socijalne skrbi za djecu čiji roditelji imaju status roditelja njegovatelja, a posebice roditelja njegovatelja koji dolazi iz jednoroditeljske obitelji. Stoga je u svrhu sprječavanja njihove socijalne izolacije potrebno proširiti odredbe Zakona u tome dijelu.

Ono što se pokazalo u implementaciji Zakona (pa i kod implementacije Zakona o privremenome uzdržavanju)

.....

¹² NN 157/13, 152/14, 99/15, 52/16

jest da se Centri za socijalnu skrb ne pridržavaju rokova propisanih Zakonom o općem upravnom postupku, pa stranke mjesecima čekaju odgovor.

Pri tome strankama ostaje na raspolaganju da nakon protoka roka od 60 dana od dana podnošenja zahtjeva (maksimalan rok u kojem je službena osoba dužna na zahtjev stranke donijeti rješenje i dostaviti ga stranci) računaju da im je zahtjev odbijen te da podnesu žalbu Ministarstvu socijalne politike i mladih.

2.2.10. Zakon o doplatku za djecu¹³

Doplatak za djecu jest novčano primanje koje kao potporu za uzdržavanje i odgoj djece može ostvariti roditelj, posvojitelj, skrbnik, poočim, pomajka, baka, djed, punoljetno dijete bez obaju roditelja koje je na redovnome školovanju i osoba kojoj je rješenjem nadležnoga tijela za poslove socijalne skrbi dijete povjereno na čuvanje i odgoj.

Zakonodavac ispravno naglašava da se doplatak može ostvariti za djecu rođenu u braku ili izvan njega, posvojenu djecu, pastorku, uzdržavanu djecu bez roditelja, uzdržavane unuke, ne čineći razliku u djeci prema strukturi obitelji iz koje dolaze.

Jednako tako pri ostvarivanju prava decidirano izjednačava bračnu zajednicu s izvanbračnom. Uvjeti ostvarivanja svode se na život u kućanstvu s djetetom, hrvatsko državljanstvo, prebivalište u RH najmanje tri godine prije podnošenja zahtjeva te dohodovni cenzus.

Iako svote dječjeg doplatka nisu visoke (od 200 do 1000 kn, ovisno o dohodovnome cenzusu i broju djece), taj zakon predstavlja pozitivan primjer u hrvatskome zakonodavstvu. Njime se prepoznaje socijalna osjetljivost društva na povećane potrebe obitelji s djecom u kojima roditelji, odnosno osobe koje djecu uzdržavaju, ostvaruju minimalne mjesečne prihode.

.....

¹³ NN 94/01, 138/06, 107/07, 37/08, 61/11, 112/12, 82/15

2.3. Podzakonski akti

2.3.1. Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja¹⁴

U čl. 1. Pravilnika navodi se kako izrazi koji se koriste u Pravilniku, a imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškome ili ženskome rodu, obuhvaćaju na jednak način muški i ženski rod. Ta odredba predstavlja pozitivan primjer zakonodavne prakse jer u svojemu prvome članku naglašava ravnopravnost spolova.

U čl. 8. također se nalazi pozitivan primjer prakse – kao član obitelji osiguranika navodi se „roditelj“, čime se obiteljima životnih partnera s djecom daje jednakopravan status, kao i heteroseksualnim obiteljima, ne radeći distinkciju između oca i majke – formulacija „roditelj“ u sebi obuhvaća mogućnost da roditelji budu i dvije majke ili dva oca.

Pravilnik između ostaloga propisuje pravo na smještaj uz dijete na bolničkome liječenju. Nominalno riječ je o dobroj ideji, no problem postoji već i u samome Pravilniku koji ne omogućuje roditeljima boravak u bolnici uz dijete na jednak način. Boravak se uvjetuje dobi, načinom hranjenja, dijagnozom, smještajnim kapacitetima bolnice itd. Vrlo često uvjetuje se i plaćanjem skupih apartmana, odnosno nemogućnošću boravka uz dijete u bolnici na više od nekoliko sati dnevno.

Pravilnik u tome dijelu u nepovoljniji položaj stavlja očeve, odnosno majke koje ne doje djecu („smještaj može imati majka djeteta – pod uvjetom da je jedina prehrana djeteta majčino mlijeko, odnosno da postoji potreba dojenja djeteta, što utvrđuje izabrani doktor djeteta, odnosno doktor ugovorne bolničke ustanove u kojoj se dijete liječi“). Iako je u praksi najveći problem u realizaciji toga prava nedostatak smještajnih kapaciteta, pa prioritet imaju dojena djeca, barem bi nominalno svi roditelji morali biti izjednačeni u ostvarivanju toga prava.

Pravilnik propisuje da roditelji smiju ostati s djetetom samo ako je starije od šest mjeseci i ako se liječi od maligne bolesti. No, ako bolnica nema dovoljno kapaciteta, to se pravo može uskratiti. S druge strane ne postoji obveza bolnice da osigura smještaj roditeljima.

Hospitalizacija djeteta stresna je i za dijete i za roditelje i sustav bi trebao omogućiti roditeljima, koji to žele, stalni boravak uz dijete u bolnici (jednako i dojenome i nedojenome djetetu, jednako i majci i ocu, kao i svim zakonskim skrbnicima, odnosno drugim osobama kojima je povjerena skrb o djetetu), pa makar i bez osigurana ležaja, imajući u vidu prvenstveno dobrobit djeteta i njegov kraći ostanak u bolnici, a ne smještajne kapacitete bolnice.

2.3.2. Pravilnik o uvjetima i postupku ostvarivanja prava na stanku za dojenje djeteta, prava na dopust trudne radnice, prava na dopust radnice koja je rodila i prava na dopust radnice koja doji dijete¹⁵

Taj podzakonski akt proizlazi iz Zakona o roditeljnim i roditeljskim potporama.

Kao i ranije analizirani Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja i ovdje se početno naglašava rodna ravnopravnost – čl. 1.: „Izrazi za fizičke osobe, koji se u ovom Pravilniku koriste u muškom rodu, neutralni su i odnose se na osobe muškog i ženskog spola“.

Pravilnikom je stanka za dojenje definirana kao pravo kojim se majka doji zaposlena u punom radnom vremenu može koristiti dvaput dnevno po sat vremena ili jednokratno u trajanju od dva sata, najdulje do navršene prve godine djeteta.

Stanka se može koristiti i u slučaju da otac istovremeno koristi pravo na roditeljni ili roditeljski dopust. Kako bi koristila ovo pravo, majka mora o svojoj namjeri obavijestiti poslodavca 30 dana prije početka korištenja prava.

Pravo na stanku za dojenje ostvaruje se podnošenjem zahtjeva područnome uredu HZZO-a.

Pohvalno je da je zakonodavac (među rijetkima u Europi) vodio računa o zaposlenim majkama dojiljama i stvorio zakonski okvir koji im omogućuje da i po povratku na posao imaju mogućnost nastaviti s dojenjem. No u praksi se nailazi na dosta problema u vezi s korištenjem toga prava, prije svega organizacijski – na radnim mjestima uglavnom nema uvjeta da majka u miru može dojiti dijete, a predviđenih sat vremena uglavnom je nedovoljno da majka ode s radnoga mjesta, podoji dijete i vrati se, odnosno jedan odlazak na dva sata opet ne rješava problem višekratne djetetove potrebe za podoje. Uz to najčešće majke ovo pravo ne mogu koristiti fleksibilno, nego poslodavac uvjetuje da radnica pauzu koristi na početku ili na kraju radnoga vremena, čime se zapravo gubi smisao stanke za dojenje, jer majka veći dio dana nije u mogućnosti dojiti dijete.

42

2.3.3. Pravilnici o upisu djece u dječje vrtiće

U okviru pregleda pravnih propisa analizirani su pravilnici o upisu o dječje vrtiće u Republici Hrvatskoj u sljedećim gradovima: Zagrebu, Rijeci, Varaždinu, Osijeku i Puli. U predmetnim pravilnicima proučavali su se kriteriji za upis djece u dječje vrtiće, s obzirom na strukturu obitelji iz koje djeca dolaze.

Među kriterijima za prednost pri upisu u redovite programe vrtića u pravilnicima se navodi sljedeće:

1. Zagreb – dijete koje živi samo s jednim zaposlenim roditeljem
2. dijete samohranoga zaposlenoga roditelja

.....

¹⁵ NN 112/11

3. Varaždin – dijete samohranih roditelja i dijete uzeto na uzdržavanje
4. Rijeka – dijete samohranih roditelja i dijete uzeto na uzdržavanje, dijete iz jednoroditeljskih obitelji
5. Osijek – dijete samohranih roditelja
6. Pula – dijete samohranoga zaposlenoga roditelja

Što se tiče bodovanja, u većini analiziranih gradova djeca samohranih roditelja nalaze se pri vrhu liste osim u Osijeku gdje djeca samohranih roditelja od maksimalnih deset dobivaju prednost od tek šest bodova, dok primjerice u Zagrebu dijete samohranoga zaposlenoga roditelja ostvaruje ne samo maksimalan broj bodova nego je to ujedno i jedini kriterij za ostvarivanje duploga broja bodova (20 bodova u odnosu na sljedeću kategoriju koja nosi deset bodova).

Iako se u različitim gradovima te obiteljske situacije različito boduju, pozitivno je da u svakome slučaju gradovi prepoznaju važnost koju ima pohađanje dječjih vrtića za djecu samohranih roditelja, jer skrb za dijete leži na jednom roditelju, kako u financijskome, tako i u organizacijskome smislu.

No ono što je svakako poželjno i potrebno jest regulirati da posvojena djeca imaju prednost pri upisu u vrtić jer su nerijetko, zbog neodgovarajućih uvjeta u kojima su rasla, zakinuta u odnosu na svoje vršnjake koji odrastaju u obiteljima. Također toj je djeci potrebno omogućiti upis u vrtiće i u tijeku školske godine, a ne samo na njezinu početku, jer termin posvojenja djece nije vezan za trajanje školske godine, a posvojitelji su vremenski ograničeni trajanjem posvojiteljskoga i roditeljskoga dopusta.

2.4. Nacionalne strategije i programi

2.4.1. Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine

Svrha Nacionalne strategije za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine (u nastavku teksta Strategija) jest postići djelotvornije promicanje i zaštitu prava djece u Republici Hrvatskoj kroz provedbu postojećih međunarodnih i nacionalnih standarda na području prava djece, promovirajući cjelovit i integrativan pristup pravima djece.

Strategija predstavlja multidisciplinarni i sustavan okvir, koji treba biti integriran u sve ostale nacionalne, regionalne i lokalne dokumente i planove, te neposredno djelovanje koje se odnosi na djecu pod vidom ostvarivanja Konvencije o pravima djeteta.

Strategija je usmjerena na četiri strateška cilja:

1. Osiguranje usluga i sustava prilagođenih djeci – sustava pravosuđa, zdravstvenoga sustava, sustava socijalne skrbi, sustava obrazovanja, sporta, kulture i drugih aktivnosti u slobodno vrijeme
2. Eliminaciju svih oblika nasilja nad djecom
3. Osiguranje prava djece u ranjivim situacijama
4. Osiguranje aktivnoga sudjelovanja djece.

Iz perspektive posvojitelskih i jednoroditeljskih obitelji te obitelji životnih partnerstva s djecom kroz četiri strateška cilja Strategije može se izdvojiti sljedeće:

U slučaju bolničkoga liječenja djeteta (zdravstveni sustav – prvi strateški cilj) navodi se kako je potrebna osobita skrb o djetetu u bolničkim uvjetima jer je pristup djetetu ne samo medicinski nego i psihološki i socijalno zahtjevan i specifičan. Teži se ostvarivanju načela „Prihvat djeteta u bolnicu samo kad je to za dijete najbolje rješenje“. Strategija navodi kako: „boravak majke/drugog najbližeg srodnika u bolnici, ukoliko je to moguće zbog objektivnih okolnosti, te susreti i druženja s drugim srodnicima tijekom hospitalizacije mogu ne samo povoljno djelovati na djetetovo psihofizičko stanje već se i povoljno odraziti na tijek bolesti.“

44

Gornja terminologija problematična je zbog rodne određenosti majke koju se prvu vidi kod ostvarivanja prava djeteta na zdravstvenu zaštitu. Prema gornjoj formulaciji otac nije ravnopravan majci, spada u kategoriju „drugih srodnika“, a oni po krvnoj lozi mogu biti jako daleko. Stavljanje naglaska na majku implicira da je ona najodgovornija za djetetovo zdravlje i umanjuje smisao zajedničkoga roditeljstva kada postoji otac, a nadalje s obzirom na to da je strategija u prvome redu dokument za praksu, pitanje je kako će se u praksi gledati na istospolne partnere, tj. partnerice kao roditelje u ostvarivanju prava djeteta na zdravlje. Tvorac strategije ipak se trebao držati jedinstvene terminologije pri čemu su nazivi „roditelj“ i „skrbnik/zakonski zastupnik“ primjereniji.

Strategija predviđa uvođenje „odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo“ u škole kao međupredmetni sadržaj, ali i kao obvezni sadržaj od određene faze obrazovanja učenika. Predviđa se izrada priručnika na tu temu, edukacija nastavnika za realizaciju te mjere, kao i infrastrukturna i materijalna potpora neformalnim programima odgoja i obrazovanja. S obzirom na najavljenju kurikularnu potrebno je pratiti stanje.

Ono što se zaključno može uvidjeti analizom Strategije jest općenit nedostatak ciljeva u vezi s izjednačavanjem položaja svih obitelji u kojima djeca žive. U dokumentu se ne obraća posebna pozornost na ovu temu, a što je izrazito važno jer bi Strategija trebala biti polazni dokument koji odgovara na prava i potrebe djece, a čija implementacija dovodi i do promjena zakonske regulative.

2.4.2. Nacionalni program zaštite i promocije ljudskih prava 2013–2016.

Nacionalni program zaštite i promocije ljudskih prava strateški je dokument kojim Vlada Republike Hrvatske temeljem analize stanja postavlja prioritete, predlaže mjere te usmjerava svoje napore k poboljšanju zaštite ljudskih prava i njihovu promicanju u državi.

Donosi se za razdoblje od četiri godine. S obzirom na to da se izrada ove analize radi u zadnjoj godini provedbe toga Programa, kroz završni pregled provedbe akcijskih planova moći će se utvrditi njegova uspješnost.

Nacionalni program obuhvaća zaštitu i promicanje ljudskih prava na svim razinama: lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj. Program sustavno pristupa zaštiti i promicanju ljudskih prava putem ciljeva i mjera koje nadležna tijela državne uprave poduzimaju u četverogodišnjemu razdoblju.

Iz perspektive obitelji, kojima se bavi ova analiza, od prioriternih područja valja spomenuti ravnopravnost spolova, izgradnju antidiskriminacijskoga okruženja, pravo na zaštitu osobnih podataka, posebnu zaštitu obitelji, zaštitu prava djece, sigurnost i ljudska prava, obrazovanje za ljudska prava i demokratski odgoj te ljudska prava u obrazovnome sustavu. Također Nacionalnim programom stvaraju se uvjeti za kvalitetnu suradnju s organizacijama civilnoga društva na području zaštite i promicanja ljudskih prava.

Sastavni dio strateškoga okvira za zaštitu i promicanje ljudskih prava čine i druge nacionalne politike, programi i strategije u kojima su definirani ciljevi i propisane mjere za unapređivanje ljudskih prava RH, pa su tako ciljevi i mjere ovoga Nacionalnog programa usklađeni s ostalim strateškim i provedbenim dokumentima na području zaštite i promicanja ljudskih prava kako bi se izbjegla nepotrebna ponavljanja.

45

Pregled ciljeva i njihovo ostvarenje:

Jedan od zadanih ciljeva bio je „Osiguranje učinkovite zaštite osobnih podataka“ s predloženom provedbenom mjerom „Izrada Nacrta prijedloga Uredbe o izmjenama i dopunama Uredbe o načinu vođenja i obrascu evidencije o zbirkama osobnih podataka“, koju su trebali provesti Agencija za zaštitu osobnih podataka i Ministarstvo uprave s 2013. kao rokom za provedbu. Do dana tiskanja ove analize nije donesena Uredba o izmjenama i dopunama Uredbe o načinu vođenja i obrascu evidencije o zbirkama osobnih podataka.

U dijelu koji se tiče posebne zaštite obitelji ističe se kako je prema Ustavu RH obitelj pod posebnom zaštitom države. Kao jedan od ciljeva navodi se potpisivanje Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta i isti je ispunjen potpisivanjem 2013.

Također je ispunjen i cilj donošenja novoga strateškoga dokumenta na području prava i interesa djeteta (obrađen i u ovoj analizi – Nacionalna strategija za prava djece u RH 2014–2020.).

Ispunjena je i provedbena mjera Vođenje i praćenje Registra posvojitelja.

U dokumentu koji se analizira navodi se kako je prema različitim izvještajima homofobija još uvijek otvoreno izražena – pripadnici istospolne orijentacije znatno su izloženiji verbalnim oblicima nasilja poput uvreda ili psovki te prijetnjama fizičkim nasiljem.

U tome smislu posebno je zabrinjavajući stav mladih ljudi prema kojemu njih 45,5% homoseksualizam smatra nekom vrstom bolesti, a njih 64,3% ocjenjuje da bi homoseksualcima trebalo zabraniti javno nastupanje.¹⁶ Također činjenica da pojedine skupine u društvu, poput primjerice poslodavaca, ne prepoznaju LGBT-osobe kao skupinu suočenu s diskriminacijom, upućuje na zaključak da je nužno nastaviti raditi na aktivnostima usmjerenima na podizanje svijesti o neprihvatljivosti diskriminatornoga ponašanja na osnovu spolne orijentacije.

S obzirom na to da razdoblje za koje je donesen analizirani Nacionalni program završava s istekom 2016. godine, bit će potrebno pratiti stanje pri donošenju novoga Nacionalnog programa za sljedeće četverogodišnje razdoblje vodeći računa o zadanim i (ne)ostvarenim ciljevima iz prethodnoga razdoblja.

.....
¹⁶ GONG i Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu provedu su istraživanje o političkim stavovima učenika završnih razreda srednjih škola "Politička pismenost kod mladih u Hrvatskoj i stavovi prema EU-u" u travnju i svibnju 2010. godine na 999 ispitanika u 43 srednje škole u Republici Hrvatskoj.

3. Zaključak i preporuke

Analiza zakonodavstva u sklopu projekta *Kaledioskop* imala je za cilj napraviti pregled relevantnih pravnih propisa Republike Hrvatske iz perspektive jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te obitelji životnih partnera s djecom. Pregledom zakonodavstva, koji obuhvaća za Republiku Hrvatsku obvezujuće međunarodne dokumente te domaće zakonodavstvo – od Ustava, zakona, pa do podzakonskih akata, može se zaključiti da se nominalno u većini propisa vodi računa o različitim oblicima obitelji.

Donošenjem novoga ObZ-a uvedene su pozitivne promjene iz perspektive posvojiteljskih obitelji, posebice uvođenjem odredaba za promjenu matičnoga broja i OIB-a nakon posvojenja. Iz perspektive jednoroditeljskih obitelji ObZ uvodi novinu izvanparničnoga postupka tijekom dogovora o roditeljskoj skrbi za djecu, što bi trebalo ubrzati postupke i smanjiti troškove.

Donošenjem ZŽPOIS-a došlo je do značajne promjene u hrvatskome zakonodavstvu jer je, između ostaloga, prvi put određen i pravni status djece u obiteljima životnih partnera s djecom definiranjem oblika skrbi za djecu. Nakon donošenja toga zakona izvršeno je usklađenje ostatka zakonodavstva RH s novodonesenim zakonom. Problem i dalje ostaje kod upisa životnih partnera kao roditelja djece u maticu rođenih zbog neprilagođenih obrazaca i formulara – sam Zakon nije regulirao ovu temu niti je uputio na eventualne podzakonske propise koji bi riješili ovaj problem koji se javlja u praksi.

ZPU također predstavlja novinu u hrvatskome zakonodavstvu i predstavlja pozitivni pomak u zaštiti prava djece u jednoroditeljskim obiteljima, no potrebno je usklađenje s ObZ-om u pogledu dobi djece na koju se Zakon primjenjuje jer ZPU, u odnosu na ObZ, diskriminira djecu koja su starija od 18 godina, a na daljnjemu su školovanju.

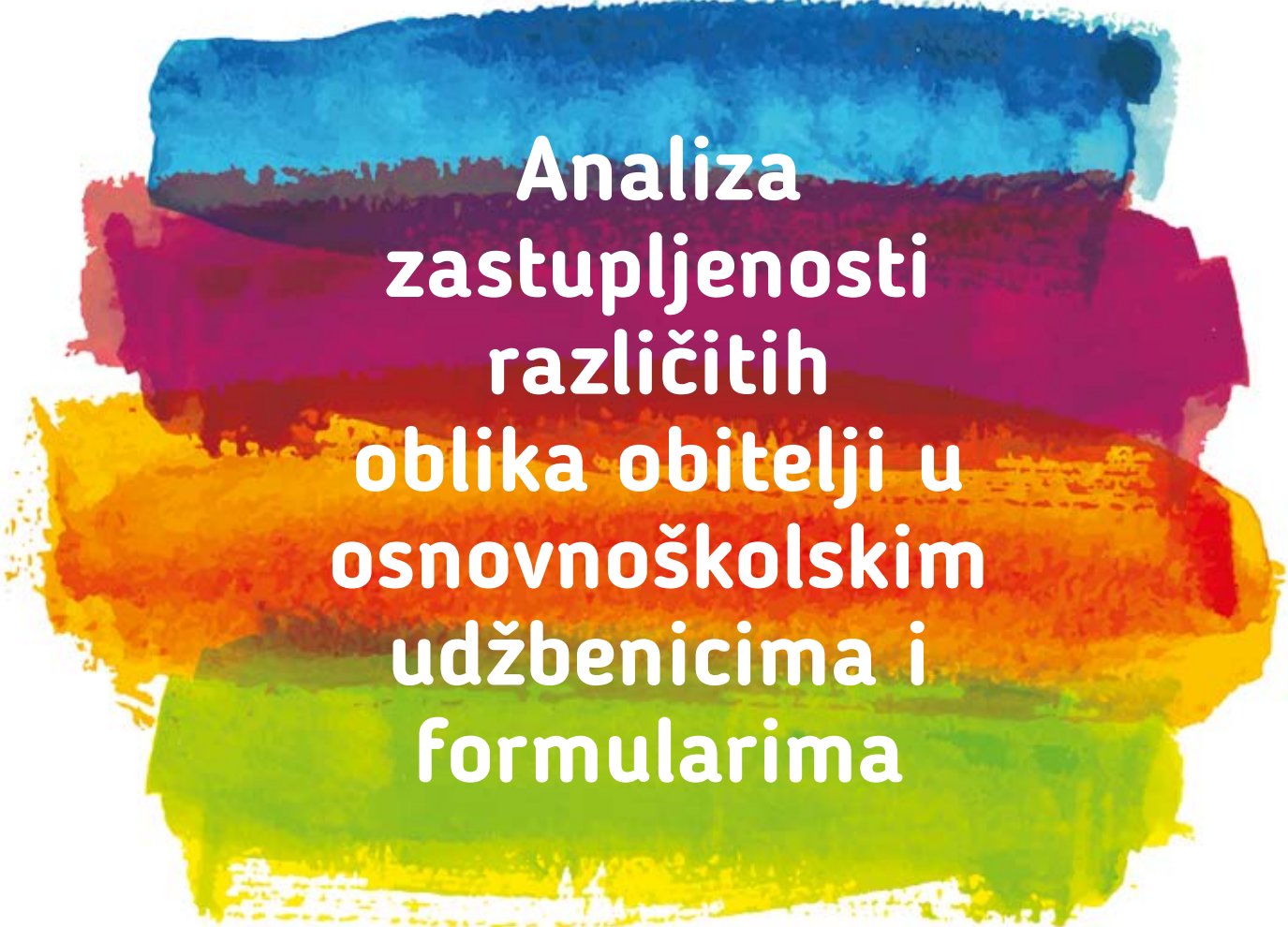
Uspoređujući ZRRP sa zakonodavstvima ostalih država u Europi koji reguliraju tematiku prava na roditeljske potpore, taj je zakon primjer visoke razine prava koja se jamče i kao takav predstavlja pozitivan primjer u europskome zakonodavstvu.

U Nacionalnoj strategiji za prava djece nailazi se na nedostatak ciljeva vezanih uz izjednačavanje položaja svih obitelji u kojima djeca žive. To je izrazito važno jer upravo bi Strategija trebala biti polazni dokument kojim se definiraju prava i potrebe djece i čija implementacija u konačnici dovodi do promjena zakonske regulative. S obzirom na to da je važeća Nacionalna strategija tek u prvoj polovici „svojega mandata“ (usvojena je za razdoblje do 2020.), na saniranje ovih nedostataka bit će potrebno još dugo čekati.

Zaključno zakonodavstvo RH nominalno pruža relativno dobar okvir za funkcioniranje različitih oblika obitelji iako uvijek postoji prostor za napredak, na što se ovom analizom ujedno pokušalo i ukazati. No, realno, ono što

je problem u hrvatskome društvu, i to ne samo u sferi teme kojom se ova analiza bavi, jest primjena pravnih propisa u praksi, odnosno nepoznatost pojedinaca s postojećim pravima. To je veći izazov, nešto za što je potrebna edukacija društva u cjelini. Projekt *Kaleidoskop*, u okviru kojega je provedena ova analiza, zamišljen je kao jedan od kotačića promjena u društvu, kroz koji će se okolina u kojoj živimo i djelujemo senzibilizirati za različitosti koje na razini obitelji u njoj postoje.

**Analiza
zastupljenosti
različitih
oblika obitelji u
osnovnoškolskim
udžbenicima i
formularima**

Uvod

Istraživački izvještaj pod nazivom *Analiza zastupljenosti različitih oblika obitelji u osnovnoškolskim udžbenicima i formularima* napravljen je kako bi se ispitala i pojasnila problematika zastupljenosti različitih oblika obitelji u obrazovnim materijalima i formularima koji proizlaze iz zakonskih akata te kako bi se postavile smjernice za daljnji rad svih onih koji su u doticaju s različitim oblicima obitelji. Pri tome se misli na donosiocice odluka, državne institucije, organizacije civilnoga društva, roditelje te djecu koja žive u jednoroditeljskim ili posvojiteljskim obiteljima ili pak u obiteljima životnoga partnerstva s djecom, kao i na širu populaciju koja se želi detaljnije upoznati s različitim oblicima obitelji i izazovima s kojima se one susreću. Preporuke koje se nalaze na kraju ovoga dokumenta, a koje proizlaze iz zaključaka istraživanja, trebale bi poslužiti za unapređenje i zaštitu ljudskih prava različitih obitelji, koje su zbog svojega manjinskoga statusa često u nepovoljnome položaju.

O manjinskome statusu različitih oblika obitelji koje se ne ubrajaju u tradicionalne obitelji može se zaključiti na temelju podataka Državnoga zavoda za statistiku, prema kojima se u razdoblju od 1991. do 2011. broj obitelji smanjio za oko 152 000. Pri tome je broj parova bez djece porastao za 1,5%, broj parova s djecom smanjio se za 6,3%, broj majki s djecom narastao je za 4,2%, a broj očeva s djecom narastao je za 0,5%. U apsolutnim je vrijednostima par s djecom dominantan – godine 2011. 54,3% ispitanih činili su parovi s djecom. Iz toga je jasna njihova relativno visoka zastupljenost u odnosu na majke s djecom, kojih je iste godine bilo 14,4%, ili u odnosu na očeve s djecom, kojih je te godine bilo 2,7%.

52

Zbog kompleksnih međuodnosa niza socijalnih, demografskih i ekonomskih čimbenika institucija obitelji počela je poprimati različite oblike, čiji se broj u društvu povećava uz vrlo jaku tendenciju daljnjega rasta. Pri tome je riječ o jednoroditeljskim i posvojiteljskim obiteljima te o obiteljima životnoga partnerstva s djecom. Takve obitelji svojim obilježjima odstupaju od koncepta tradicionalne obitelji. Osobe koje žive u takvim obiteljima pripadnici su manjinskih skupina koje postaju objekti stereotipiziranja, predrasuda i diskriminacija na sistemskoj, međugrupnoj ili interpersonalnoj razini. Ti procesi članovima strukturalno diversificiranih obitelji otežavaju ostvarivanje mnogih prava stavljajući ih u društveni položaj koji zahtijeva dodatnu borbu i zagovaranje vlastitih prava, kao i dokazivanje svojih kapaciteta. Promatra li se institucija obitelji u terminima uže i šire obitelji te stavlja li se u odnos s različitim oblicima obitelji, postaje očigledno da pojavnosti obitelji i obiteljskoga života poprimaju mnoge oblike koje je moguće objasniti i opisati uz velik trud i temeljito promišljanje, što svakoga tko se bavi obiteljima stavlja pred velik izazov.

Obitelji koje po svojoj strukturi odudaraju od tradicionalnoga oblika prolaze dugotrajan proces ostvarivanja vlastitih prava u kojemu trebaju savladati niz prepreka. Jedna od prepreka jesu neprimjereni zakoni podložni stalnim promjenama i različitim više ili manje nepovoljnim interpretacijama po obitelji koje se svojim obilježjima ne uklapaju u opis tradicionalne obitelji. Čest su slučaj diskriminatorne prakse i spor rad zdravstvenih i obrazovnih institucija te institucija socijalne skrbi, što otežava ostvarivanje niza prava iz tih područja. Kompleksnosti toga problema pridonose loši mehanizmi zagovaranja prava manjinskih društvenih skupina. Uz te izazove na sistemskoj razini značajan dio problema leži i u nedostatku svijesti lokalne zajednice o pravima obitelji koje

po strukturi odudaraju od tradicionalne obitelji te u predrasudama i stereotipima koji vode diskriminatornom ponašanju među članovima socijalne zajednice.

Da bi se doprinijelo unapređenju i zaštiti ljudskih prava različitih oblika obitelji, Forum za slobodu odgoja proveo je istraživanje koje je imalo sljedeće ciljeve:

1. Provesti analizu sadržaja službenih formulara različitih državnih institucija te udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za niže razrede osnovne škole s obzirom na zastupljenost i prikaz različitih oblika obitelji i obiteljskoga života
2. Izraditi preporuke kojima bi se promovirala prava obitelji životnoga partnerstva s djecom, jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji.

Istraživanje je provedeno za udrugu *Roda*, u sklopu projekta *Kaleidoskop*. Cilj mu je bio razmotriti koliko su koncepti različitih obitelji zastupljeni u nastavnim planovima i programima za niže razrede osnovne škole, odnosno u udžbenicima i dodatnome nastavnome materijalu poput radnih bilježnica. Istraživanjem se trebalo ispitati koliko, ali i na koji način, udžbenici slijede ono što je propisano nastavnim planom i programom kao širim zakonodavnim okvirom te koliko je njihov sadržaj podudaran s konceptima poput obitelji životnoga partnerstva s djecom, jednoroditeljske ili posvojiteljske obitelji.

Provedeno istraživanje trebalo je opisati koliko formulari odražavaju aspekte jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te obitelji životnoga partnerstva s djecom. Pri tome je pretpostavka bila da bi formulari trebali pratiti promjene u zakonima i podzakonskim aktima čija je svrha reguliranje društvenih odnosa. Ovaj dio istraživanja dopunjuje analizu zakona i podzakonskih akata koja je također rađena u okviru projekta *Kaleidoskop*, ali je bila u nadležnosti drugih istraživača.

U ovome istraživačkome izvještaju, posebice u analizi udžbenika, pozornost će biti posvećena kontekstu u kojemu se odvija obrazovanje učenika, što bi trebalo olakšati interpretaciju i dublje razumijevanje dobivenih rezultata. Kada je riječ o obrazovnim materijalima, bit će prikazani rezultati analize nastavnih planova i programa za prirodu i društvo, matematiku, hrvatski i engleski jezik za prva četiri razreda osnovne škole pri čemu se pretpostavljalo se da će sadržaj opisan u nastavnim planovima i programima nužno biti prikazan u udžbenicima i radnim bilježnicama.

4. Definicija obitelji

Prije provedbe analize definirani su koncepti obitelji i stilovi obiteljskoga života, koji su bili osnova za svaku daljnju analizu. S obzirom na to da su u projektnome prijedlogu *Kaleidoskop* opisani različiti oblici obitelji – obitelj kao zajednica muškarca i žene, obitelji životnoga partnerstva s djecom, jednoroditeljska i posvojiteljska obitelj, analiza će biti postavljena tako da se zahvate temeljna obilježja svake od navedenih obitelji. Da bi se to napravilo, svaki od gore navedenih oblika obitelji definiran je prema Ustavu Republike Hrvatske (NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14), Obiteljskome zakonu (NN 103/15), Zakonu o životnome partnerstvu osoba istog spola (NN 92/14) te Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 157/13).

Pregledom hrvatskoga zakonodavstva utvrđene su definicije instituta obitelji i jednoroditeljske obitelji iz Zakona o socijalnoj skrbi, definicije životnoga partnerstva te neformalnoga životnoga partnerstva objašnjene u Zakonu o životnome partnerstvu osoba istoga spola te definicija instituta posvojenja opisana Obiteljskim zakonom. Prema Zakonu o životnome partnerstvu životno partnerstvo osoba istoga spola ne smatra se brakom, a istospolna i posvojiteljska obitelj zakonom nisu definirane.

Da bi se provelo istraživanje, bilo je potrebno definirati obitelji koje aktualnim zakonima nisu opisane, što je predstavljalo prvi izazov u konceptualizaciji pojma obitelji. U tu se svrhu poslužilo postojećim zakonima u kojima su opisani koncepti životnog apartnerstva, jednoroditeljske obitelji, posvojenja i tradicionalne obitelji, na osnovu čega su napravljene definicije različitih oblika obitelji koje bi imale određena preklapanja s definicijom tradicionalne obitelji, ali bi zadržale svoje specifičnosti.

Za potrebe ovoga istraživanja definicija tradicionalne obitelji preuzeta je iz Zakona o socijalnoj skrbi. Iz njega je preuzeta i definicija jednoroditeljske obitelji, koja je dodatno pojašnjena konceptom samohranoga roditeljstva. Nadalje obitelj životnoga partnerstva s djecom konceptualizirana je na osnovi obilježja životnoga partnerstva, opisanih u Zakonu o životnome partnerstvu osoba istoga spola, i tradicionalne obitelji, opisanih u Zakonu o socijalnoj skrbi. U definiciju posvojiteljske obitelji uključena su temeljna obilježja instituta posvojenja, opisana Obiteljskim zakonom, te obilježja tradicionalne obitelji, opisana Zakonom o socijalnoj skrbi. Na osnovi gore navedenih postupaka dobivene su definicije obitelji koje navodimo u nastavku teksta:

Obitelj je zajednica koju čine bračni ili izvanbračni drugovi, djeca i drugi srodnici koji zajedno žive, privređuju, ostvaruju prihod na drugi način i troše ga zajedno. Članom obitelji smatra se i dijete koje ne živi u obitelji, a nalazi se na školovanju, do završetka redovitoga školovanja, a najkasnije do navršene 29. godine života (ZoSS NN 157/13, članak 4, stavak 3), a u ovom kontekstu naglasak će biti na nuklearnoj obitelji, koja uključuje majku, oca i djecu.

Obitelj životnoga partnerstva s djecom zajednica je koju čine životni partneri u formalnome ili neformalnome

životnome partnerstvu (ZoŽP NN 92/14, članak 2, članak 3, stavak 1),¹ djeca i drugi srodnici koji zajedno žive, privređuju, ostvaruju prihod na drugi način i troše ga zajedno. Članom obitelji smatra se i dijete koje ne živi u obitelji, a nalazi se na školovanju, do završetka redovitoga školovanja, a najkasnije do navršene 29. godine života (ZoSS NN 157/13, članak 4, stavak 3).

Jednoroditeljska obitelj jest obitelj koju čine dijete, odnosno djeca, i jedan roditelj (ZoSS NN 157/13, članak 4, stavak 3) koji ima status samohranoga roditelja jer sam brine i skrbi o djetetu (ZoSS NN 157/13, članak 4, stavak 4). Kako bi ova definicija bila jasnija, važno je razumjeti koncept samohranoga roditeljstva koji se definira kao kvantitativno deficijentna ili kvantitativno insuficijentna obitelj koju je jedan roditelj napustio, odnosno obitelj u kojoj je jedan roditelj umro, razveden, nestao, ima nepoznato boravište ili se ne želi angažirati u djetetovu životu. Samohrani roditelji mogu biti u izvanbračnim obiteljima, onima u kojima je jednomu roditelju oduzeto pravo na roditeljsku skrb, poslovna sposobnost ili se nalazi na izdržavanju kazne ili dužemu liječenju.

Posvojiteljska obitelj zajednica je koju čine posvojitelji i njihovi srodnici s jedne strane i posvojenik i njegovi srodnici s druge strane (OZ NN 103/15, članak 197, stavak 1),² koji zajedno žive, privređuju, ostvaruju prihod na drugi način i troše ga zajedno (ZoSS NN 157/13, članak 4, stavak 3). Članom obitelji smatra se i dijete koje ne živi u obitelji, a nalazi se na školovanju, do završetka redovitog školovanja, a najkasnije do navršene 29. godine života.

.....
¹ Definicija obitelji životnoga partnerstva s djecom izvedena je na osnovi definicije obitelji u Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 157/13) i Zakonu o životnome partnerstvu osoba istoga spola (NN 92/14).

² Definicija posvojiteljske obitelji izvedena je na osnovi definicije obitelji u Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 157/13) i Obiteljskome zakonu (NN 103/15).

PETAR, 6 GOD

BRAT

BAKA

JA

TATA

MAMA

5. Analiza nastavnih planova i programa

Osnova su za izradu udžbenika nastavni planovi i programi koje je donijelo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. Za potrebe ovoga istraživanja koristilo se nastavnim planovima i programima za hrvatski jezik, prirodu i društvo, matematiku i engleski jezik (NN 102/2006) od prvoga do četvrtoga razreda osnovne škole, zato što su u nastavku istraživanja analizirali udžbenici od prvog do četvrtog razreda osnovne škole za ove predmete. Svaki udžbenik i dodatni nastavni materijali moraju biti usklađeni sa sadržajem nastavnoga plana i programa, pa analiza tih dokumenata može oslikavati ono što bi se moglo naći u nastavnim materijalima, udžbenicima i radnim bilježnicama te postaviti očekivanja o rezultatima analize.

Analiza nastavnih planova i programa napravljena je u programu otvorenoga koda za analizu podataka Rstudio. Pri tome se koristilo paketom RQDA (R Qualitative Data Analysis) koji omogućuje provođenje kvalitativnih analiza na tekstualnome sadržaju. Posebnost ovoga programa u tome je što omogućuje fleksibilno kodiranje jedinica analize, koje su u ovom slučaju definirane kao logički smislene cjeline koje jasno i jednoznačno opisuju karakteristike obitelji s obzirom na definicije generirane za potrebe ovoga istraživanja. Da bi analiza bila preglednija te da bi se mogao jasnije opisati sadržaj određenoga nastavnoga plana i programa, u program je uvedeno nekoliko dokumenata u .txt formatu od kojih je svaki sadržavao nastavni plan i program ovisno o razredu i nastavnome predmetu. To je omogućilo analizu i usporedbu dokumenata s obzirom na razred i nastavni predmet te s obzirom na (ne)preklapanje pojedinih kodova za pojedini razred i nastavni predmet. Analizirani dokumenti bili su nastavni plan i program za prirodu i društvo, odvojeni dokumenti za pojedini razred, nastavni plan i program za matematiku, odvojeni dokumenti za pojedini razred, nastavni plan i program za hrvatski jezik, odvojeni dokumenti za pojedini razred te nastavni plan i program za engleski jezik, odvojeni dokument za pojedini razred. Na taj je način analizirano ukupno 16 dokumenata. To su:

- Nastavni plan i program engleskoga jezika za prvi razred osnovne škole
- Nastavni plan i program engleskoga jezika za drugi razred osnovne škole
- Nastavni plan i program engleskoga jezika za treći razred osnovne škole
- Nastavni plan i program engleskoga jezika za četvrti razred osnovne škole
- Nastavni plan i program prirode i društva za prvi razred osnovne škole
- Nastavni plan i program prirode i društva za drugi razred osnovne škole
- Nastavni plan i program prirode i društva za treći razred osnovne škole
- Nastavni plan i program prirode i društva za četvrti razred osnovne škole
- Nastavni plan i program matematike za prvi razred osnovne škole

- Nastavni plan i program matematike za drugi razred osnovne škole
- Nastavni plan i program matematike za treći razred osnovne škole
- Nastavni plan i program matematike za četvrti razred osnovne škole
- Nastavni plan i program hrvatskoga jezika za prvi razred osnovne škole
- Nastavni plan i program hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole
- Nastavni plan i program hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole
- Nastavni plan i program hrvatskoga jezika za četvrti razred osnovne škole

Prije analize sadržaja gore navedeni dokumenti pregledani su nekoliko puta kako bi se stekao uvid u njihov sadržaj. Taj je proces omogućio razjašnjavanje sadržaja i formulaciju kodova koji su pripisivani pojedinim jedinicama analize unutar svakoga dokumenta. Imajući na umu polazne definicije te sadržaj dokumenta, napravljeni su sljedeći kodovi: *uža obitelj*, *šira obitelj*, *obiteljske uloge uže obitelji* i *obiteljske uloge šire obitelji*. U niže navedenim tablicama detaljnije su prikazane karakteristike kodova.

U tablici 1 prikazano je kolikom je broju dokumenata pridodan koji kod. Kodovi su pridodavani ako se u tekstu eksplicitno pojavljivala riječ *obitelj* ili ako se imenovao koji član obitelji poput majke, oca, djeda i sl. Iz tablice 1 razvidno je to da se u ukupno šest dokumenata govori o užoj obitelji, a u četirima o široj. Također, obiteljske uloge *uže obitelji* opisuju se u trima dokumentima, dok se obiteljske uloge *šire obitelji* opisuju u četirima dokumentima. To ne pruža dovoljno jasnu sliku o zastupljenosti pojedinih obitelji u dokumentima. Iz toga proizlazi jedino to da je u šest od ukupno šesnaest analiziranih dokumenata riječ o čemu u vezi s obitelji.

Tablica 1: Broj dokumenta u kojima se nalazi pojedini kod

	Ime koda			
	Uža obitelj	Šira obitelj	Obiteljske uloge uže obitelji	Obiteljske uloge šire obitelji
Broj dokumenata	6	4	3	4

Zanimljivu informaciju nudi i tablica 2 u kojoj se može vidjeti koliko je jedinica analize pridodano kojemu kodu. Iz toga je jasnije kojim se oblicima obitelji u nastavnome planu i programu pridaje više pozornosti, neovisno o kojemu je predmetu riječ.

Tablica 2: Broj jedinica analize za pojedini kod

Broj jedinica analize za pojedini kod				
Ime koda				
	Uža obitelj	Šira obitelj	Obiteljske uloge uže obitelji	Obiteljske uloge šire obitelji
Broj jedinica analize	9	7	4	5

Iz tablice 2 jasno je da najviše jedinica analize u nastavnim planovima i programima, neovisno o razredu i predmetu, pripada užoj obitelji, a da je broj jedinica analize koji govore o široj obitelji, kao i o obiteljskim ulogama unutar šire i uže obitelji, relativno sličan.

Bolji uvid u raspodjelu kodova za pojedini dokument može se dobiti iz tablice 3.

Tablica 3: Broj kodova za pojedini dokument korišten u analizi sadržaja nastavnih planova i programa

Broj kodova za pojedini dokument				
Kod				
Naziv dokumenta	Uža obitelj	Šira obitelj	Obiteljske uloge uže obitelji	Obiteljske uloge šire obitelji
NPP ENG 1R ³	3	-	-	-
NPP ENG 2R ⁴	2	2	2	2
NPP ENG 3R ⁵	1	2	-	1
NPP ENG 4R ⁶	1	2	1	1
NPP PID 1R ⁷	1	-	-	-
NPP PID 2R ⁸	1	1	1	1

U tablici 3 prikazani su svi dokumenti koji sadrže jedinice analize koje su se mogle pripisati kojemu od navedenih kodova. Zanimljivo je primijetiti da se u nastavnim planovima i programima za prva četiri razreda engleskoga jezika spominje uža i šira obitelj te da je broj pojavljivanja obilježja uže i šire obitelji nešto češći nego što je to slučaj u nastavnome planu za prirodu i društvo.

Prethodni opis daje uvid u brojčanu zastupljenost kodova u nastavnim planovima, koji se odnose na obitelj. U nastavku će se razmotriti sadržaj nastavnih planova i programa kako bi bilo jasnije o čemu govore pojedini kodovi za određeni nastavni plan i program.

.....

- 3 Nastavni plan i program engleskoga jezika za prvi razred osnovne škole
- 4 Nastavni plan i program engleskoga jezika za drugi razred osnovne škole
- 5 Nastavni plan i program engleskoga jezika za treći razred osnovne škole
- 6 Nastavni plan i program engleskoga jezika za četvrti razred osnovne škole
- 7 Nastavni plan i program prirode i društva za prvi razred osnovne škole
- 8 Nastavni plan i program prirode i društva za drugi razred osnovne škole

U nastavnome planu i programu engleskoga jezika za prvi razred osnovne škole kod uže obitelji pojavljuje se triput, a njihov je sadržaj sljedeći:

- *Ja i moja obitelj – predstavljanje članova uže obitelji*
- *Ključne strukture i izričaji: This is my family. Who is this? – This is my mum/dad/sister/brother.*
- *Imenovanje i predstavljanje prijatelja i članova uže obitelji*

Iz tih triju primjera može se zaključiti da je u prvome razredu osnovne škole obitelj dio nastavnih cjelina i tema nastave iz engleskoga jezika. U prvim dvama primjerima učenici uče o sadržaju pojma *obitelj* te o obiteljskim ulogama, pri čemu je zastupljen tradicionalan oblik obitelji. S druge strane tradicionalna se obitelj rabi kao sredstvo za ovladavanje leksikom, što je slučaj u trećemu primjeru.

U nastavnome planu i programu za engleski jezik u drugome razredu osnovne škole kodovi uže obitelji, šire obitelji, obiteljskih uloga uže obitelji te obiteljskih uloga šire obitelji pojavljuju se dvaput. Pri tumačenju ovih kodova važno je imati na umu da je ista jedinica analize obilježena različitim kodovima, odnosno da postoji preklapanje između kodova s obzirom na jedinicu analize pojedinoga dokumenta jer ista jedinica analize u sebi sadrži karakteristike uže i šire obitelji.

Sadržaj je kodova uže i šire obitelji za nastavni plan i program engleskoga jezika za drugi razred osnovne škole sljedeći:

62

- *Moja obitelj – predstavljanje članova svoje uže i šire obitelji, izražavanje svojine*
- *Moja obitelj i ja (imenovanje i predstavljanje uže i šire obitelji)*

Drugi izvadak odgovara kodu *obiteljska uloga uže obitelji* jer se implicira na postojeće obiteljske uloge u obitelji.

Sljedeći izvadak iz nastavnoga plana i programa engleskog jezika u drugom razredu osnovne škole odgovara kodovima *obiteljska uloga uže obitelji* i *obiteljska uloga šire obitelji*.

- *Ključne strukture i izričaji: my, your, his, her; This is my mum/dad/brother/uncle/aunt. I've got/I have... You've got/You have... S/he's got/S/he has...*

Naposljetku može se zaključiti da su prva dva izvotka sastavni dio nastavnih cjelina i tema o tradicionalnoj obitelji, koje učenici moraju naučiti te da je jedino posljednji izvadak sredstvo za ovladavanje leksikom.

Nastavni planovi i programi engleskoga jezika za treći razred osnovne škole ukazuju na to da postoji jedan kod koji opisuje užu obitelj te dva koda koji se odnose na širu obitelj.

Opis koda uže obitelji u nastavnome planu i programu za treći razred osnovne škole navodi se u nastavku teksta. Razvidno je da je u njemu riječ i o široj obitelji. Iz drugoga izvotka jasno je da se učenike uči predstavljanju članova šire obitelji. Međutim prvi izvadak vezan je uz cjeline i teme nastavnoga plana i programa engleskoga jezika za treći razred osnovne škole, a drugi se odnosi na odgojno-obrazovna postignuća u obliku ovladavanja leksikom, što znači da se obitelj rabi kao sredstvo za učenje stranoga jezika.

- *Ja, moji prijatelji i obitelj – davanje osnovnih podataka o sebi, prijateljima i užoj i široj obitelji*
- *Predstavljanje i opis prijatelja i članova šire obitelji*

Nastavni plan i program engleskoga jezika za četvrti razred osnovne škole samo u jednome slučaju opisuje užu obitelj, dok u dvama slučajevima opisuje širu obitelj, i to na sljedeći način:

- *Moja obitelj i prijatelji – predstavljanje članova uže i šire obitelji, opisivanje tjelesnih i karakternih osobina članova obitelji i prijatelja, zanimanja...*
- *Predstavljanje članova šire obitelji i prijatelja*

Pri tome je potrebno imati na umu da prvi od dvaju izvadaka pripada domeni cjelina i tema nastavnoga plana i programa engleskoga jezika. Drugi primjer proizlazi iz odgojno-obrazovnih postignuća u području ovladanosti leksikom, pri čemu se učenike potiče da predstave članove šire obitelji.

Jedna jedinica analize nastavnoga plana i programa engleskoga jezika za četvrti razred osnovne škole određena je kodom *obiteljske uloge uže obitelji*. Nalazi se u području cjelina i tema učenja engleskoga jezika i glasi:

- *Ključne strukture i izričaji: This is my dad/mum. He's kind. She's pretty. He's a vet/sailor. He's/She's a lawyer/pilot/teacher... Who's this? Whose mum...? My uncle/aunt/niece is short... Tim's cousin is tall and skinny. He is taller than John.*

Ova jedinica analize upućuje na to da se uz obiteljske uloge uže obitelji obrađuju i obiteljske uloge šire obitelji.

Ostali nastavni programi koji sadrže koncepte uže i šire obitelji jesu nastavni planovi i programi za prvi i drugi razred. U okviru prirode i društva u prvome razredu među obrađivanim nastavnim temama i cjelinama nalazi se i tema o članovima uže obitelji.

- *Članovi obitelji*
- *Ključni pojmovi: obitelj, članovi obitelji*
- *Obrazovna postignuća: imenovati članove svoje obitelji*

Ipak, u drugome razredu osnovne škole sadržaj se nastavnoga plana i programa po pitanju obitelji proširuje, što je vidljivo iz tablice 3. Iz nje je jasno da se u nastavni plan i program, u okviru nastave iz prirode i društva, dodaje koncept šire obitelji, odnosno obiteljskih uloga koje postoje u užoj i široj obitelji.

Iz izvatka nastavnoga plana i programa za nastavu prirode i društva u drugome razredu jasno je da se u izdvojenim nastavnim cjelinama i temama predviđa poučavanje o užoj i široj obitelji te o njihovim obiteljskim ulogama.

- *Obitelj*
- *Ključni pojmovi: uža obitelj, šira obitelj*
- *Obrazovna postignuća: razlikovati užu i širu obitelj; imenovati članove uže obitelji (otac, majka, djeca) i šire obitelji (roditelji, djeca, djedovi i bake)*

Analizom su obuhvaćeni nastavni planovi i programi za engleski jezik, prirodu i društvo, matematiku i hrvatski jezik za četiri razreda osnovne škole. Iz dosadašnjega je opisa razvidno da jedino u okviru nastave engleskoga jezika i prirode i društva ima riječi o obitelji i obiteljskim ulogama njezinih članova. S druge strane u nastavnim planovima i programima za matematiku i hrvatski jezik te teme nisu zastupljene. Možemo zaključiti da samo nastavni planovi i programi za engleski jezik i prirodu i društvo sadrže koncepte uže i šire obitelji te obiteljskih uloga, pri čemu se radi o tradicionalnoj obitelji.

Na analizu nastavnih planova i programa u prvim četirima razredima osnovne škole nastavlja se analiza udžbenika. Njom će se detaljnije proučiti obilježja obitelji prikazanih u udžbenicima te će se utvrditi prisutnost obitelji u udžbenicima i dodatnim nastavnim sredstvima iz hrvatskog jezika i matematike u čijim se planovima i programima obitelj ne spominje.

KARLOG.

6. Analiza osnovnoškolskih udžbenika za prva četiri razreda osnovne škole

6.1. Uzorak

Na mrežnim stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta⁹ naveden je katalog odabranih udžbenika i popis dodatnih nastavnih sredstava (radne bilježnice, vježbenice i ostali dodatni materijali), koje su nastavnici mogli odabrati u školskoj godini 2014/2015., te podaci o učestalosti odabira pojedinoga udžbenika i pratećega nastavnoga materijala s obzirom na nastavni predmet.

Za potrebe ovoga istraživanja udžbenici su uzorkovani tako da su popisane sve knjige i dodatna nastavna sredstva svih izdavača za sve predmete aktualne u školskoj godini 2014/2015. S toga popisa zadržani su samo udžbenici i dodatna nastavna sredstva za hrvatski i engleski jezik, matematiku te prirodu i društvo za prva četiri razreda redovnoga programa osnovne škole za svaku pojedinu županiju u Republici Hrvatskoj.

Zatim su popisani udžbenici i dodatna nastavna sredstva za prva četiri razreda osnovne škole za cijelu Republiku Hrvatsku. S toga popisa izdvojeni su samo oni udžbenici i dodatna nastavna sredstva koji su najčešće odabrani u Republici Hrvatskoj, odnosno oni koje je rabio najveći broj učiteljica i učitelja, pa samim time i najveći broj učenika u Republici Hrvatskoj.

U analizu su bili uključeni udžbenici i dodatna nastavna sredstva od prvoga do četvrtoga razreda osnovne škole za hrvatski jezik, prirodu i društvo, engleski jezik i matematiku te pripadajući materijali kojima su se nastavnici najčešće služili, a njihov je popis priložen na kraju dokumenta. Ti su predmeti odabrani zato što se u nastavnome planu i programu za prirodu i društvo te u nastavnome planu i programu za engleski jezik govori o obitelji, što znači da ona mora biti prikazana u udžbeniku, a ovim će se istraživanjem ispitati kako je u njima prikazana. Međutim, iako se u nastavnim planovima i programima za matematiku i hrvatski jezik izravno ne spominju oblici obitelji, ti nastavni materijali sadrže tekstove koji govore o međuljudskim odnosima i različitim socijalnim ulogama, što pruža sadržajnu podlogu za analizu. Odabrani udžbenici analizirani su s obzirom na indikatore proizašle iz gore navedenih definicija obitelji.

Prema Udžbeničkome standardu najmanja je jedinica udžbenika nastavna jedinica, tako da je jedinica analize pojedinoga udžbenika bila nastavna jedinica.

.....
⁹ <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=10044&sec=3625>

6.2. Način analize

Nakon što su prikupljeni svi udžbenici i dodatna nastavna sredstva, njihov je sadržaj proučen u nekoliko navrata. Cilj je toga bio dobiti grub uvid u prisutnost različitih oblika obitelji s obzirom na njihove apriorno postavljene definicije. Nakon proučavanja materijala osmišljena je analitička matrica s popisom varijabli od kojih je svaka zahvaćala aspekte obitelji kako su bile konceptualizirane u ranije navedenim definicijama. Kada je napravljena prva verzija analitičke matrice, nepristrani odnosno neutralni opažaci zamoljeni su da prouče udžbenike i dodatna nastavna sredstva te da komentiraju aktualnu analitičku matricu. Nakon usvajanja komentara analitička je matrica revidirana te je korištena za sve udžbenike i dodatna nastavna sredstva iz svih predmeta u svim razredima.

Takva je strategija omogućavala usporedbu pojedinih udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava između razreda za pojedini predmet, ali i usporedbu pojedinih predmeta za određen razred. Sama procedura analize udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava metodološki se ponešto razlikovala od metodologije analize nastavnih planova i programa jer su udžbenici i dodatni nastavni materijali bili u tiskanu obliku te ih je bilo nemoguće staviti u softver za kvalitativnu obradu podataka, kao što je to bio slučaj s dokumentima nastavnih planova i programa. Svaki kod u analitičkoj matrici promatran je u terminima pojavljivanja odnosno nepojavljivanja u svakoj jedinici analize. Takav je pristup omogućio da se utvrdi u kolikom je broju nastavnih jedinica prisutan neki tip obitelji ili neka njezina manifestacija te da se utvrde preklapanja u različitim svojstvima različitih tipova obitelji. Budući da je jedinica analize bila nastavna jedinica, što je prema Udžbeničkom standardu temeljna jedinica udžbenika, svaka nastavna jedinica ima i tekstualni i slikovni sadržaj, pa je analizirana s obzirom i na tekst i na sliku.

68

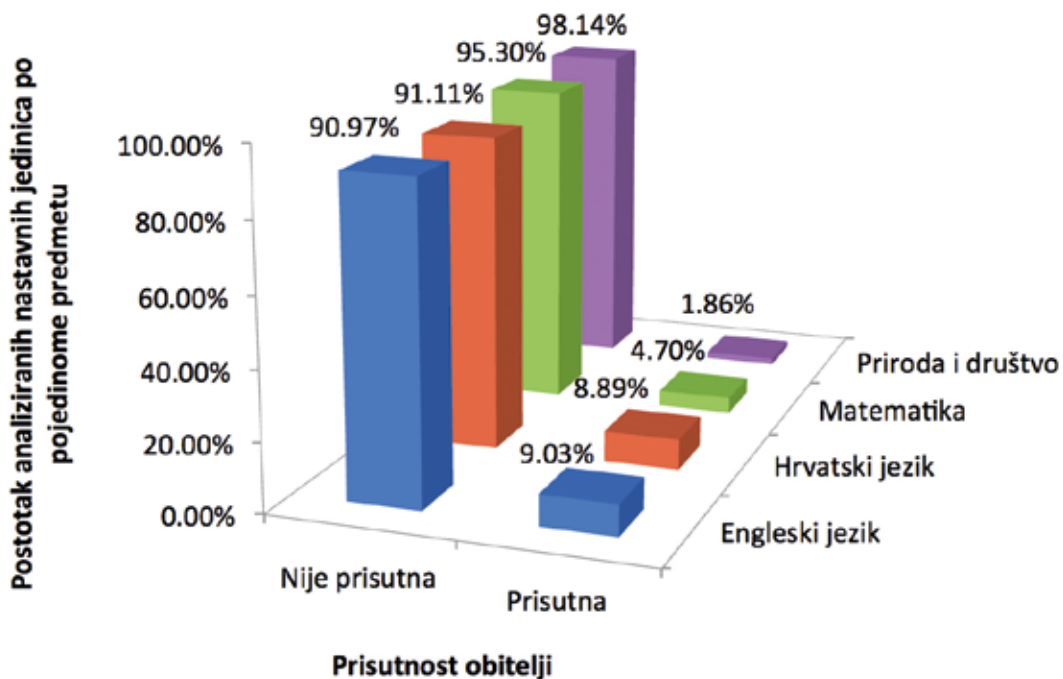
Kodovi kojima se koristilo u istraživanju i koji su opažani u udžbenicima i dodatnim nastavnim sredstvima bili su: prilagođena, neprilagođena i djelomično prilagođena rodna osjetljivost nastavne jedinice. Rodna osjetljivost nastavne jedinice odnosi se na postojanje rodno osjetljivih izraza (npr. *naučio/naučila*), a rodno prilagođena nastavna jedinica rodno je osjetljiva u svim dijelovima u kojima to može biti. Neprilagođena nastavna jedinica nije rodno osjetljiva, dok je djelomično prilagođena nastavna jedinica u nekim dijelovima osjetljiva, a u nekima nije (npr. u jednome dijelu lekcije stoji *napravio/napravila*, u drugome *učio*, dok je *učila* izostavljeno). Idući skup ustanovljenih kodova čini zastupljenost različitih oblika obitelji u tekstualnome sadržaju, pri čemu se razmatrala prisutnost tradicionalne obitelji, obitelji životnoga partnerstva, posvojiteljske i jednoroditeljske obitelji. Tim se načelom koristilo za razmatranje različitih oblika obitelji u slikovnome sadržaju lekcije, tj. razmatrano je jesu li koje osobitosti tradicionalne obitelji, životnoga partnerstva, posvojiteljske i roditeljske obitelji prisutne u slikovnome materijalu.

U skladu s analizom sadržaja nastavnih planova i programa, u analizu je udžbenika uvršten kod kojim se željelo utvrditi koja su to obilježja uže obitelji prikazana u udžbenicima i dodatnim nastavnim sredstvima. U tome je smislu procjenjivan broj roditelja, njihov spol, broj djece, spol djece, broj djece pojedinoga spola te njihov uzrast. Pod obilježjima proširene obitelji procjenjivalo se je li riječ o tradicionalnoj proširenoj obitelji ili proširena obitelj zadovoljava osobitosti obitelji životnoga partnerstva s djecom, posvojiteljske ili jednoroditeljske obitelji. Ta je varijabla postavljena relativno široko jer je zbog teorijskih postulata moguće da proširena obitelj sa strane jednoga roditelja zadovoljava kriterije obitelji životnoga partnerstva s djecom, a sa strane drugoga kriterije posvojiteljske obitelji.

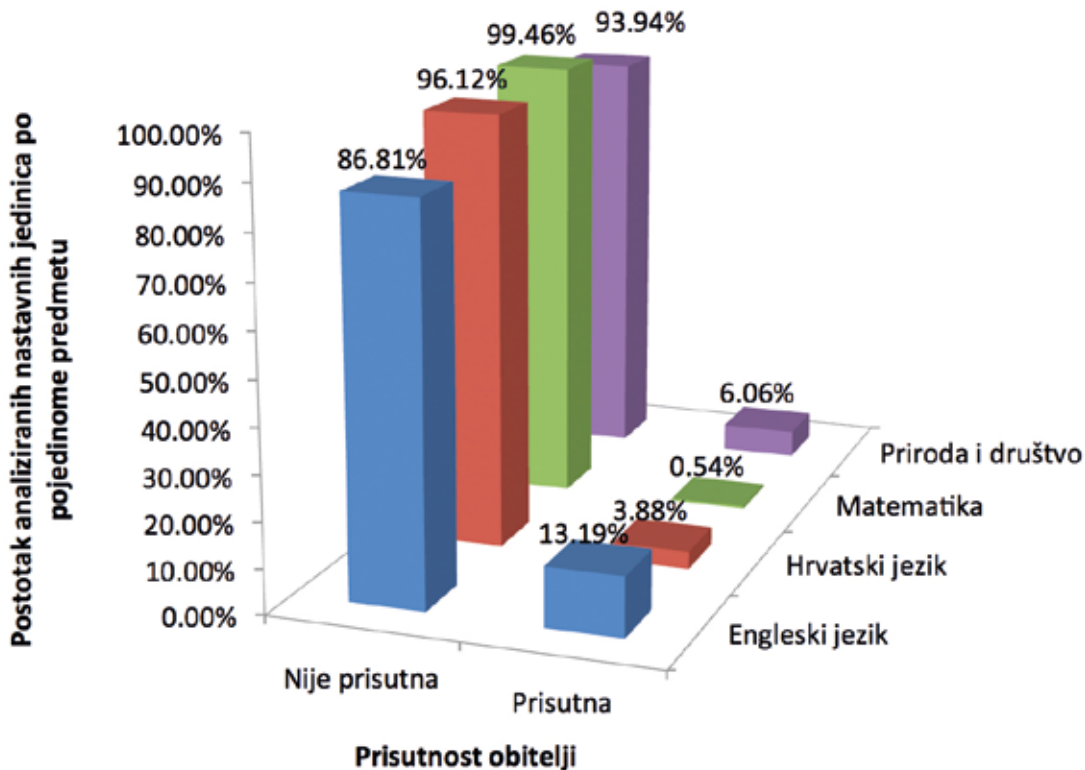
S obzirom na to da su u nastavnim planovima i programima navedene obiteljske uloge uže i šire obitelji, analizirano je koji su članovi uže i šire obitelji prikazani, neovisno o obitelji. Razmatrane su sljedeće uloge: otac, majka, poočim, pomajka, djed, baka, skrbnik, posvojitelj, samohrani roditelj.

Općenit uvid u rezultate analize upućuje na to da je u ukupnome broju analiziranih nastavnih jedinica u udžbenicima i radnim bilježnicama za pojedini predmet tradicionalna obitelj u tekstualnome i slikovnome sadržaju različito zastupljena ovisno o predmetu.

Grafikon 1: Zastupljenost tradicionalne obitelji u tekstualnome sadržaju analiziranih predmeta

Grafikon 2: Zastupljenost tradicionalne obitelji u slikovnome sadržaju analiziranih predmeta

Također razvidno je da je u udžbenicima prirode i društva te engleskoga jezika najveći broj nastavnih jedinica koje uključuju obitelj jer je ona spomenuta i u nastavnim planovima i programima za te predmete. U nastavku će biti prikazana detaljnija kvantitativna i kvalitativna analiza za svaki predmet. Iz nje će se vidjeti dominantna zastupljenost tradicionalne obitelji, uz napomenu da u rijetkim slučajevima postoje odstupanja od toga pravila.

7. Engleski jezik

Analizirajući udžbenike i dodatna nastavna sredstva za engleski jezik, najprije je proučavano koliki je postotak pojavljivanja tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome materijalu. S obzirom na rezultate analize sadržaja nastavnih planova i programa očekivala se njihova zastupljenost u gradivu. Iz analize se može vidjeti da je zastupljenost obitelji u tekstualnome sadržaju manja i da se pojavljuje u samo 2,67% svih jedinica analize u udžbeniku i radnoj bilježnici za prvi razred osnovne škole. Obitelj se pojavljuje mnogo češće u slikovnome dijelu nastavnih jedinica u udžbeniku i radnoj bilježnici za prvi razred osnovne škole, i to u 13,33% slučajeva. Ako gledamo preklapanje u pojavnosti obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju nastavnih jedinica, ona se javlja u 2,67% slučajeva, dakle u podjednakome broju kao i pojavljivanje obitelji u okviru tekstualnoga sadržaja nastavne jedinice. U svim ovim slučajevima prikazana su oba roditelja, tj. otac i majka, s time da je u ulozi oca muškarac, a u ulozi majke žena.

Tablica 4: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za prvi razred – engleski jezik

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	86,67%	0,00%	86,67%
	Obitelj je prisutna	10,67%	2,67%	13,33%
Ukupno		97,33%	2,67%	100,00%

Analizirajući tekstualni dio sadržaja udžbenika i radnih bilježnica, vidljivo je da je u prvome redu riječ o tradicionalnoj obitelji, užoj i široj, s jasno navedenim ulogama oca, majke, brata, djeda i bake, što je u skladu s nastavnim planom i programom za engleski jezik. Ako se promatra slikovni sadržaj nastavne jedinice, također je uočljivo da se radi o užoj i široj obitelji. Tako u lekciji *Time to wake up*¹⁰, v. sliku 1, treba zaljepiti sliku oca i majke, djeda i bake te braće.

¹⁰ New building blocks 1, udžbenik engleskog jezika za prvi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 28.

TIME TO WAKE UP

Stick.

74

Slika 1: Prikaz proširene obitelji u udžbeniku engleskoga jezika za prvi razred osnovne škole. New building blocks 1, udžbenik engleskog jezika za prvi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 28

U drugome razredu osnovne škole obrazac pojavnosti tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome dijelu nastavne jedinice pokazuje isti trend. Obitelj je prisutna u slikovnome sadržaju u 15,28% slučajeva, a u tekstualnome 12,50% slučajeva. Kada je riječ o obitelji u tekstualnome sadržaju, kao primjer iz nastavne jedinice za drugi razred osnovne škole može poslužiti sljedeći izvadak: *His family is not very big: a mum, a dad and a baby sister.*¹¹ Ovaj je tekst popraćen i fotografijom uže obitelji, poput one prikazane na donjoj slici.

Slika 2: Prikaz uže obitelji u udžbeniku engleskoga jezika za drugi razred osnovne škole. New building blocks 2, udžbenik engleskog jezika za drugi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 16

His family is not very big:
a mum, a dad and
a baby sister.

Na slici 2 prikazani su otac i majka s dvoje djece iz čega je očigledno da sadržaj udžbenika prati nastavni plan i program drugoga razreda osnovne škole za engleski jezik. Učenike se podučava o jeziku upotrebljavajući koncept obitelji, ali ih se uči o tradicionalnoj obitelji. Pozornost se pridaje i proširenoj obitelji koja se prikazuje i u tekstualnome i u slikovnome sadržaju. Primjerice tekstem *And who is this? Grandma, grandad and his funny cousin Harold*¹² učenike se podučava pojmu tradicionalne obitelji, pri čemu je tekstualni opis praćen slikama bake i djeda, v. sliku 3.

¹¹ New building blocks 2, udžbenik engleskog jezika za drugi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 16.

¹² New building blocks 2, udžbenik engleskog jezika za drugi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 26.

And who
is this?
Grandma,
grandad and
funny cousin
Harold.

Slika 3: Prikaz članova proširene obitelji u udžbeniku engleskoga jezika za drugi razred osnovne škole. *New building blocks 2*, udžbenik engleskog jezika za drugi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 26

U 8,33% slučajeva gdje je u tekstualnome i slikovnome dijelu nastavne jedinice prikazana obitelj, u 66,67% slučajeva prikazana su dva roditelja, otac i majka – u ulozi oca je muškarac, a u ulozi majke žena. Kada je prikazan jedan roditelj, prikazana je majka. Imajući na umu da se radi o istoj tradicionalnoj obitelji prisutnoj u cijelome udžbeniku, jasno je da je u tome izoliranome slučaju riječ o prikazu majke kao članice tradicionalne obitelji, v. sliku 4.

76

Mum, can we
go to the attic?

Yes, but take
April, too.

Slika 4: Prikaz majke kao članice tradicionalne obitelji u udžbeniku engleskoga jezika za drugi razred osnovne škole. *New building blocks 2*, udžbenik engleskog jezika za drugi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 24

Tablica 5: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za drugi razred – engleski jezik

		Tekstualni sadržaj		
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	Ukupno
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	80,56%	4,17%	84,72%
	Obitelj je prisutna	6,94%	8,33%	15,28%
	Ukupno	87,50%	12,50%	100,00%

U trećemu razredu osnovne škole obitelj je relativno malo zastupljena u odnosu na prethodna dva razreda. I tu se radi o tradicionalnoj obitelji koja je u tekstualnome sadržaju prisutna u 3,95%, a u slikovnome 5,26%. U tekstu se nalazi sljedeći opis obitelji: *It's evening. The bats are flying. Elliot and his family are visiting an old castle. It looks spooky! April is happy but Elliot is scared.*¹³ Iako se u navedenome opisu obiteljske uloge ne navode izravno, nego se rabi nadređeni pojam *obitelj (family)*, slika koja prati ovaj tekst uključuje oca, majku i dvoje djece, v. sliku 5.

Slika 5: Prikaz uže obitelji u udžbeniku engleskoga jezika za treći razred osnovne škole. New building blocks 3, udžbenik engleskog jezika za treći razred osnovne škole, Profil Klett, str. 10

¹³ New building blocks 3, udžbenik engleskog jezika za treći razred osnovne škole, Profil Klett, str. 10.

U ostalim dijelovima udžbenika i dodatnih nastavnih materijala prikaz uže obitelji prati sljedeći tekst: *Mummy, daddy and April can hear something, too. It's Elliot!*¹⁴ U svim nastavnim jedinicama za treći razred, u kojima je obitelj zastupljena u tekstualnome i slikovnome dijelu, riječ je o obitelji s dvama roditeljima – muškarac je u ulozi oca, a žena u ulozi majke.

Tablica 6: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za treći razred – engleski jezik

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	94,74%	0,00%	94,74%
	Obitelj je prisutna	1,32%	3,95%	5,26%
Ukupno		96,05%	3,95%	100,00%

78

U četvrtome razredu osnovne škole obitelj je najzastupljenija u odnosu na prva tri razreda osnovne škole. Također postoji veliko preklapanje u pojavnosti tekstualnoga i slikovnoga sadržaja koji govore o užoj obitelji. Takav je primjer nastavna jedinica nazvana *Meet my family*.¹⁵ U toj je jedinici prikazana uža obitelj koja se sastoji od majke, oca i dvoje djece, od kojih je jedno žensko, a drugo muško. Svaki je član obitelji prikazan i opisan zasebno.

.....
¹⁴ New building blocks 3, udžbenik engleskog jezika za treći razred osnovne škole, Profil Klett, str. 53.

¹⁵ New building blocks 4, udžbenik engleskog jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil Klett, str. 23.

Slika 6: Prikaz uže obitelji u udžbeniku engleskoga jezika za četvrti razred osnovne škole. New building blocks 4, udžbenik engleskog jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil Klett, str. 23

MY FAMILY by Elliot

This is me and my family. We live at 10 Elm Street.

This is my mum. Her name is June. She is 36. She has got brown hair and green eyes. She is tall and pretty. She is a scientist. She can tell you all about dinosaurs. Her hobby is making cakes. Yummy!

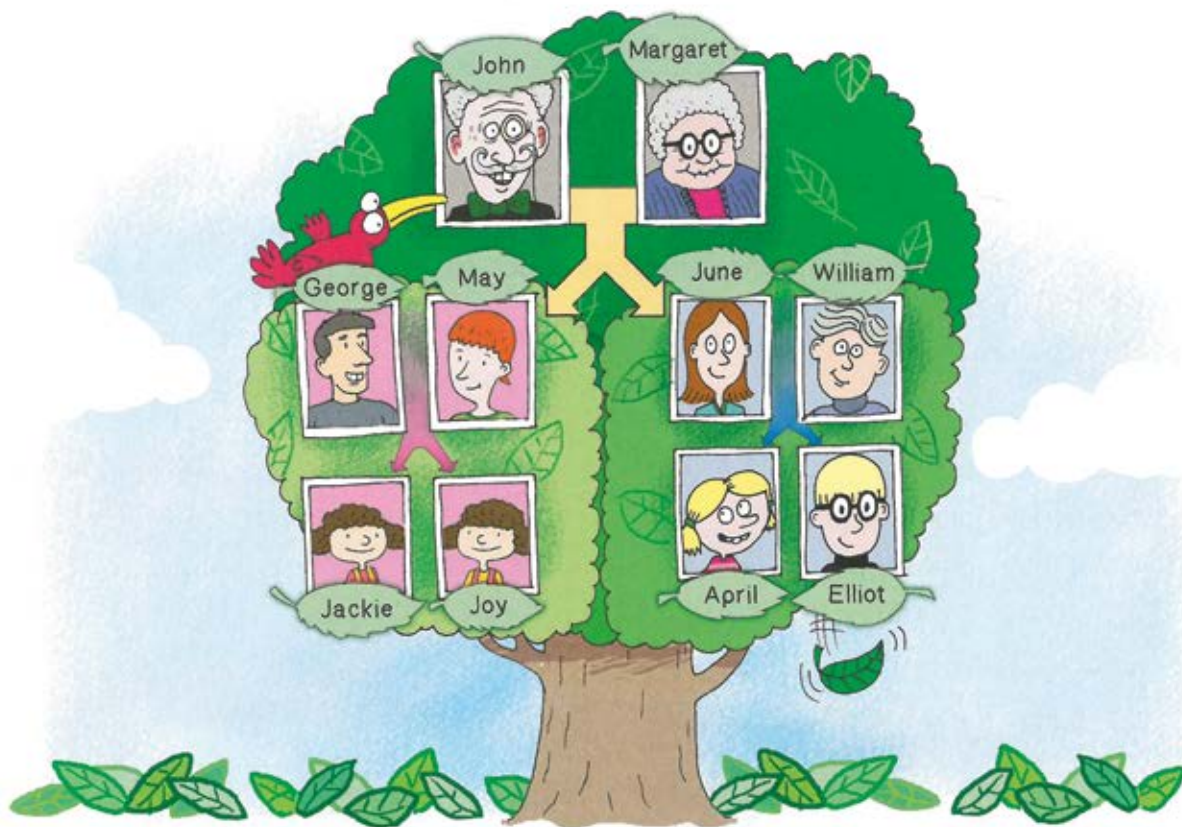
This is my dad. His name is William, but we call him Bill. He has got grey hair, but he is not old. He is only 39. He has got blue eyes. He is not very tall, but he is strong. He is an astronomer. He can tell you all about stars and planets. His hobby is writing stories about aliens.

And this is my sister. Her name is April. She has got blonde hair and big teeth. She is short and skinny. She is only 6, but she is very clever. She can read ten stories in a day. She has got a strange hobby. It is collecting spiders. Yuck!

Uz takav prikaz uže obitelji u nastavnim je materijalima riječ i o široj obitelji. Primjerice u nastavnoj jedinici *A happy family*,¹⁶ šira je obitelj prikazana obiteljskim stablom, v. sliku 7. Obiteljsko je stablo popraćeno rečenicama u koje, ovisno o odnosu između članova obitelji, učenici trebaju uvrstiti riječi: *parents, son, daughter, grandma, grandpa, cousin, uncle, aunt* i *grandparents*. Članovi obitelji, tj. otac i majka, njihova djeca te baka i djed, na obiteljskome su stablu prikazani fotografijom.

Slika 7: Prikaz proširene obitelji u udžbeniku engleskoga jezika u četvrtome razredu osnovne škole. New building blocks 4, udžbenik engleskog jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil Klett, str. 30

¹⁶ New building blocks 4, udžbenik engleskog jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil Klett, str. 30.

U svim nastavnim jedinicama za četvrti razred u kojima je obitelj zastupljena tekstualnim i slikovnim sadržajem riječ je o obitelji s dvama roditeljima, pri čemu je muškarac u ulozi oca, a žena u ulozi majke.

Tablica 7: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za četvrti razred – engleski jezik

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	77,27%	3,03%	80,30%
	Obitelj je prisutna	4,55%	15,15%	19,70%
Ukupno		81,82%	18,18%	100,00%

Međutim nije utvrđena zastupljenost jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te obitelji životnoga partnerstva s djecom u slikovnome i tekstualnome sadržaju udžbenika, što je, ako se u obzir uzme sadržaj nastavnoga plana i programa za engleski jezik od prvoga do četvrtoga razreda osnovne škole, moglo biti i očekivano. Ipak, detaljnijim uvidom u radne bilježnice za engleski jezik može se vidjeti da postoji nekoliko zadataka otvorena tipa poput onoga *This is my family*,¹⁷ u kojemu učenici trebaju nacrtati članove svoje obitelji s obzirom na njihovu obiteljsku ulogu – majku, oca, brata, djeda i baku. Uz to u dodatnome zadatku *I love my family*¹⁸ učenici trebaju nacrtati obitelj neovisno o pojedinim obiteljskim ulogama, što znači da mogu nacrtati i članove jednoroditeljske i posvojiteljske obitelji ili pak obitelji životnoga partnerstva s djecom. U tim vrlo rijetkim slučajevima učenici mogu opisati jednoroditeljske i posvojiteljske obitelji ili obitelji životnoga partnerstva s djecom u kojima žive, pri čemu je uloga učiteljica odnosno učitelja vrlo važna. Oni bi trebali voditi učenike u opisivanju takvih obitelji u zadacima u kojima se traži da navedu uloge u tradicionalnim obiteljima – oca, majku i ostale članove proširene obitelji.

.....
¹⁷ New building blocks 1, radna bilježnica iz engleskog jezika za prvi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 28.

¹⁸ New building blocks 1, radna bilježnica iz engleskog jezika za prvi razred osnovne škole, Profil Klett, str. 29.

8. Hrvatski jezik

Za razliku od prirode i društva, u čijim se nastavnim planovima i programima eksplicitno navodi obitelj i njezini uži i prošireni oblici, u nastavnim planovima i programima hrvatskoga jezika obitelj se ne navodi kao obrazovni cilj. Međutim u inicijalnim provjerama sadržaja udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava uočena je zastupljenost obitelji, a u sljedećemu dijelu izvještaja karakteristike će obitelji biti pobliže objašnjene.

U prvome razredu osnovne škole napravljena je analiza s obzirom na pojavnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju nastavne jedinice. Zanimljivo je primijetiti da je unatoč nezastupljenosti obitelji u nastavnome planu i programu za hrvatski jezik ona zastupljena u slikovnome sadržaju, i to u 11,06% slučajeva. U tekstualnome sadržaju prisutna je u 13,82% slučajeva. U tekstualnome i slikovnome sadržaju iste lekcije u 8,76% (19) slučajeva. U ovih 19 slučajeva jedan je roditelj prisutan u njih 12, tj. 63,16% slučajeva. Od toga je u trima slučajevima (25%) riječ o muškarcu, a u 75% slučajeva o ženi. Kada govorimo o tradicionalnoj obitelji u kojoj je prikazana jedna osoba, moramo biti svjesni da su slike u lekciji, kao i sam tekst, kontekstualno neovisni, tj. da se iz samoga konteksta lekcije ne može zaključiti o kojemu je obliku obitelji riječ. Rečenice tipa *Ona ima mamu Ninu*,¹⁹ *Mama ima Emu*,²⁰ *Mama ima Anu i Ninu*,²¹ *Mama je oprala Hrvojeve hlače*²² i *Mama ima Lanu i Linu*²³ praćene su slikom majke sa svojim djetetom ili djecom. Kada je o očevima u slikovnome dijelu lekcije riječ, prikazani su ili kako nose dijete ili su u blizini jednoga djeteta.

U samo trima nastavnim jedinicama tekstualno su i slikovno prikazana oba roditelja – muškarac i žena u ulozu majke i oca. Tekst koji označava da se radi o majci i ocu glasi: *Neka mi na to odgovori mama. Al mama kaže: „Pitaj tatu.“ Tata kaže: (...)*²⁴ ili *Tata je htio da se zovem kao njegova teta, Katarina. Mama je rekla: - „Neka se zove Ane, kao moja mama. Ona bi se jako obradovala...”*²⁵ Taj je tekst praćen slikom 8.

.....

¹⁹ Pčelica početnica, II. dio, za prvi razred osnovne škole + listići, Školska knjiga, str. 15.

²⁰ Pčelica početnica, I. dio, za prvi razred osnovne škole + slovarica, Školska knjiga, str. 37.

²¹ Pčelica početnica, II. dio, za prvi razred osnovne škole + listići, Školska knjiga, str. 13.

²² Pčelica početnica, I. dio, za prvi razred osnovne škole + slovarica, Školska knjiga, str. 77.

²³ Pčelica početnica, I. dio, za prvi razred osnovne škole + slovarica, Školska knjiga, str. 45.

²⁴ Pčelica početnica, I. dio, za prvi razred osnovne škole + slovarica, Školska knjiga, str. 98.

²⁵ Pčelica početnica, II. dio, za prvi razred osnovne škole + listići, Školska knjiga, str. 16.

Slika 8: Slika u udžbeniku za hrvatski jezik koja prati tekstualni sadržaj u kojemu se govori o proširenoj obitelji. Pčelica početnica, II. dio, za prvi razred osnovne škole + listići, Školska knjiga, str. 16

Uz to tekstovi u udžbenicima iz hrvatskoga jezika za prvi razred govore i o proširenoj obitelji. Ulomak jednoga od njih glasi: *Mama se uozbiljila i rekla: „Ne smije, ne možeš i nećeš!“ Tata se naljutio i rekao: „Ni slučajno, da ti nije palo na pamet, da se nisi usudio!“ Što mi je preostalo nego zatražiti pomoć bake i djeda. Oni su se nasmiješili i rekli: „Kako ti želiš, zlato dedino!“ „Kako ti želiš, sunašce bakino!“ I sada, kada god ne znam što da radim – pitam baku i djeda.²⁶* Navedeni tekst prati slika 9 na kojoj su prikazani baka i djed kao članovi proširene obitelji.

Slika 9: Prikaz proširene obitelji u udžbeniku hrvatskoga jezika za osnovnu školu. Pčelica početnica, I. dio, za prvi razred osnovne škole + slovarica, Školska knjiga, str. 98

.....
²⁶ Pčelica početnica, I. dio, za prvi razred osnovne škole + slovarica, Školska knjiga, str. 98.

Tablica 8: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za prvi razred – hrvatski jezik

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	83,87%	5,07%	88,94%
	Obitelj je prisutna	2,30%	8,76%	11,06%
Ukupno		86,18%	13,82%	100,00%

U drugome razredu osnovne škole obitelj je u svojem tradicionalnome obliku zastupljena znatno manje nego u prvome razredu osnovne škole. U slikovnome sadržaju zastupljena je u samo 2,67% nastavnih jedinica, a u tekstualnome sadržaju zastupljena je u samo 8,56% nastavnih jedinica. Preklapanje između tekstualnoga i slikovnoga prikaza obitelji zastupljeno je u samo 2,14% nastavnih jedinica. U tekstualnome sadržaju tradicionalna obitelj s dvama roditeljima prikazana je sedam puta, pri čemu su u ulogama oca i majke muškarac i žena. U slikovnome sadržaju tradicionalna obitelj s dvama roditeljima prikazana je dvaput, pri čemu su u ulozi oca i majke muškarac i žena. Primjerice nastavna jedinica u kojoj su tekstem i slikom prikazani otac i majka sadrži prikaze uže i šire obitelji te govori o maloj djeci kao članovima obitelji. To se može vidjeti iz sljedećega ulomka: *Moj je otac Ivan, no on je za mene tata, kažu da je tata i za mog mlađeg brata. Uto veli sestra da ima ista prava, i njoj je tata; o, već me boli glava! A onda eto bake, i kaže: „Dosta s tim! On nije svima tata, on je meni sin!” I kad tu zavrzlamu počeh vidjet jasnno: „Riječ je o mom mužu!” – kaže mama glasno. Oh, molim te da zasad o drugima ne zbori, kad samo jedan Ivan toliku zbrku stvori.*²⁷

Za proširenu obitelj navodimo i primjer iz nastavne jedinice *Rodendan*²⁸: *Djed me za uši povuče, da porastem što veći, i zaželi mi sreću, kakvu je teško riječima reći. Baka mi na dar novi džemper donosi, unukom svojim se ponosi. (...) Tetak i tetke navrate na kratko, dođe i stric, on voli slatko. Ujak i ujna stižu iznenada, a kum telefonom poručuje negdje iz grada (...)*

²⁷ Zlana vrata 2, integrirani udžbenik za nastavu hrvatskog jezika i književnosti u 2. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 9.

²⁸ Zlana vrata 2, integrirani udžbenik za nastavu hrvatskog jezika i književnosti u 2. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 18.

Tablica 9: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za drugi razred – hrvatski jezik

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	90,91%	5,88%	96,79%
	Obitelj je prisutna	0,53%	2,67%	3,21%
Ukupno		91,44%	8,56%	100,00%

U udžbenicima za treći razred osnovne škole iz hrvatskog jezika ima jako malo istovremenoga pojavljivanja obitelji u slikovnome i tekstualnome dijelu nastavne jedinice. Obitelj se najviše pojavljuje u tekstualnome dijelu nastavne jedinice – u njih 15, odnosno u 8,67%. Obitelj s dvama roditeljima pojavljuje se u osam nastavnih jedinica, a u svakoj se od njih pojavljuje muškarac u ulozi oca i žena u ulozi majke. Odlomak koji to potkrepljuje nalazi se u udžbeniku za treći razred osnovne škole. On glasi: *Igor se vješa tati oko vrata, a tata ko tata, kud Igor okom, tud tata skokom! A onda se Igor preselio mami da u njena njedra lica skrrije...*²⁹ U ostalim je nastavnim jedinicama prikazan jedan roditelj. Tako je primjerice u lekciji u kojoj se obrađuju opće i vlastite imenice, pa stoji: *tata Lovro, djevojčica Dunja, djed Miro, baka Višnja*.³⁰ Međutim kontekst ove nastavne jedinice, kao ni ostalih, ne dopušta da se zaključi da se doista radi o jednoroditeljskoj ili o bilo kojemu drugome obliku obitelji. Samo se može zaključiti da prikazana skupina služi kako bi se podučavala određena tema, u ovom slučaju opće i vlastite imenice. Slična je situacija s pričom *Voda u čaši*, napisanom u obliku dijaloga između oca i sina. Otac je u ulozi sugovornika koji podržava dječakov osobni doživljaj svijeta, o čemu jasniju sliku može dati sljedeći ulomak: *„(...) tata, zašto je voda tužna? (...)”*³¹ Iz konteksta se ne može zaključiti je li riječ o jednoroditeljskoj ili posvojiteljskoj obitelji ili pak o obitelji životnoga partnerstva s djecom.

.....

²⁹ Zlatna vrata 3, udžbenik hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole: čitanka s pravopisom i gramatikom, Školska knjiga, str. 144.

³⁰ Zlatna vrata 3, udžbenik hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole: čitanka s pravopisom i gramatikom, Školska knjiga, str. 8.

³¹ Zlatna vrata 3, udžbenik hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole: čitanka s pravopisom i gramatikom, Školska knjiga, str. 110.

Tablica 10: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za treći razred – hrvatski jezik

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	91,33%	8,09%	99,42%
	Obitelj je prisutna	0,00%	0,58%	0,58%
Ukupno		91,33%	8,67%	100,00%

Naposljetku iz udžbenika za četvrti razred osnovne škole iz hrvatskog jezika razvidno je da ni u jednoj analiziranoj nastavnoj jedinici nije prikazana obitelj u slikovnome sadržaju, nego samo u tekstualnome, i to u deset, tj. u ukupno 4,50% nastavnih jedinica ispitanih za ovaj razred. Obitelj s dvama roditeljima prisutna je u trima od ukupno deset nastavnih jedinica. Riječ je o majci i ocu, u čijim se ulogama nalaze muškarac i žena. Jedan od primjera koji potkrepljuje ove nalaze nalazi se u nastavnoj jedinici *Dječje brige: A njezine (bakine) su brige njene bolesne noge zbog kojih ne može dugo hodati. Tatina je briga da zaradi što više novaca, a mamina kako taj novac rasporediti da dotekne od prvoga do posljednjega u mjesecu.*³² Kao što je vidljivo iz ovoga ulomka, u jedinici je zastupljena i šira obitelj, koju u tome slučaju predstavlja baka. Proširena se obitelj spominje ukupno dvaput u okviru tekstualnoga sadržaja. Još jedan ulomak govori o užoj i široj obitelji: *To stvara nervozu u našim malim životima. Svi bismo željeli dobre ocjene. I mi i naše mame, tate, djedovi i bake...*³³

86

Tablica 11: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za četvrti razred – hrvatski jezik

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	95,50%	4,50%	100,00%
	Obitelj je prisutna	0%	0%	0%
Ukupno		95,50%	4,50%	100,00%

.....
³² Zlatna vrata 4, udžbenik hrvatskog jezika u 4. razredu osnovne škol: čitanka s pravopisom i gramatikom, Školska knjiga, str. 100.

³³ Zlatna vrata , radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 4. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 137.

Uz tradicionalnu obitelj u analizi je proučavana zastupljenost jednoroditeljske i posvojiteljske obitelji te obitelji životnoga partnerstva s djecom. Iako nijedna od ovih obitelji nije evidentirana u skladu s unaprijed postavljenim definicijama, uočeni su slučajevi pojavljivanja jednoga roditelja s djetetom. Međutim kontekst u kojemu se taj jedan roditelj nalazi, neovisno o spolu i broju djece s kojima je u interakciji, ne dopušta zaključivanje o obliku obitelji. Glavno obrazloženje za to leži u nejasnu kontekstu te u nedostatku eksplicitne elaboracije o kojemu je obliku obitelji riječ.

Zanimljivu podlogu za opažanje i prostor za interpretaciju pružaju radne bilježnice za hrvatski jezik koje u sebi sadrže mnoge zadatke otvorena tipa. Takvi zadaci koji se nalaze u radnim bilježnicama ne navode izravno različite oblike obitelji. Ipak, djeca koja žive u jednoroditeljskim i posvojiteljskim obiteljima ili u obiteljima životnoga partnerstva s djecom mogu davati odgovore na te zadake prikazujući obilježja i uloge članova obitelji u kojima žive. U radnoj bilježnici za hrvatski jezik u drugome razredu osnovne škole, u nastavnoj jedinici *Obiteljske veze*, nalazi se zadatak *O svakom članu obitelji napiši jednu rečenicu*.³⁴ Ta nastavna jedinica prati već opisanu nastavnu jedinicu o (tradicionalnoj) obitelji u gornjemu tekstu. Dakle ako učenici ne žive u tradicionalnoj obitelji koju čine otac i majka kao njihovi biološki roditelji, opisujući svakog člana svoje obitelji, mogu navesti i opisati posvojitelja ili jednoga roditelja ili pak članove obitelji životnoga partnerstva s djecom. Naravno, valja pretpostaviti da i proširene obitelji mogu biti jednoroditeljske, posvojiteljske ili obitelji životnoga partnerstva s djecom. Čak i ako dijete živi u tradicionalnoj obitelji, možda je obitelj s očeve ili majčine strane posvojiteljska, jednoroditeljska ili čak obitelj životnoga partnerstva s djecom. Zadaci poput gore navedenoga omogućuju pisanje o takvim obiteljima. Slično tomu, u radnoj bilježnici, u nastavnoj jedinici *Televizija*, postavljeno je pitanje *Kako bi provela/proveo večer sa svojom obitelji bez televizije? Što biste radili? Kako biste se osjećali? Napiši!*³⁵ I u takvim slučajevima učenici koji žive u jednoroditeljskim ili posvojiteljskim obiteljima ili pak u obiteljima životnoga partnerstva s djecom mogu navesti članove svoje obitelji, neovisno o njihovu spolu, broju ili ulogama. Sastavak nazvan *Nisam poslušao/poslušala majku*,³⁶ koji je učenicima zadan u radnoj bilježnici, otvara prostor da se koji član obitelji stavi u ulogu majke i da se o njemu piše kao o majci, neovisno o tome radi li se o jednoroditeljskoj obitelji ili o obitelji životnoga partnerstva s djecom ili pak o posvojiteljskoj obitelji, odnosno neovisno o tome je li riječ o biološkoj majci toga djeteta. Kao što je već rečeno, proširene obitelji mogu činiti posvojiteljske ili jednoroditeljske obitelji ili pak obitelji životnoga partnerstva s djecom, pa u zadatku *Što o tebi misli tvoja baka*,³⁷ u drugome razredu osnovne škole, baka može biti ona osoba koju učenici doživljavaju u toj ulozi.

Nadalje u radnoj bilježnici za hrvatski jezik za treći razred osnovne škole pitanjem *Nabroj i imenuj članove svoje obitelji*³⁸ učenici se potiču da promisle o svojoj obitelji. Budući da se ovdje radi zadatku otvorena tipa, učenici mogu nabrojati i članove obitelji koji ne pripadaju nužno tradicionalnoj obitelji. Tako mogu navesti i članove obitelji životnoga partnerstva s djecom te članove posvojiteljske, odnosno jednoroditeljske obitelji. Zadatak *Odaberi pet članova svoje uže i šire obitelji. Raspitaj se što rade i zapiši njihova zanimanja*³⁹ potiče

.....

34 Zlatna vrata 2 radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 2. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 9.

35 Zlatna vrata 2 radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 2. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 48.

36 Zlatna vrata 2 radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 2. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 125.

37 Zlatna vrata 2 radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 2. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 126.

38 Zlatna vrata 3, radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 35.

39 Zlatna vrata 3, radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 58.

učenje o članovima uže i šire obitelji, ali je njegova specifičnost u tome da se u članove uže i šire mogu ubrojiti osobe istoga spola, posvojitelji ili samo jedan roditelj. Tim se zadatkom učenike potiče da navedu socijalne uloge u kojima se nalaze članovi njihovih obitelji. Kako je riječ o zadatku otvorena tipa, u teoriji učenici imaju mogućnost navesti i drugačije uloge koje imaju članovi njihovih obitelji. Zadatak *Napiši sastavak o majci. Osmisli naslov. Opiši mamu, napiši kako izgleda jedan njezin dan, što volite raditi zajedno, kako joj pomažeš, što osjećaš prema njoj i što ona osjeća prema tebi...*⁴⁰ može poslužiti za opisivanje obitelji koje udaraju od tradicionalna oblika. Razvidno je da u jednoroditeljskim i posvojiteljskim obiteljima ili pak u obiteljima životnoga partnerstva s djecom majka ima različite konceptualizacije, pa će učenici pisati različite sastavke koji će odražavati njihovo shvaćanje majke kao članice obitelji koja ne zadovoljava kriterije tradicionalne obitelji. Naposljetku u radnoj bilježnici iz hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole primijećen je sljedeći zadatak: *Napiši svojoj obitelji lijepu poruku za Međunarodni dan obitelji. Dan obitelji u svijetu prvi je put obilježen 1994. godine pod sloganom "Neka obiteljski dan ne čine stvari, nego srdačni odnosi roditelja i djece."*⁴¹ Dakako, ovisno o tome u kojemu obliku obitelji dijete živi, takvu će poruku i napisati, što znači da djeca u tome slučaju mogu pisati i o posvojiteljskoj i o jednoroditeljskoj te o obitelji životnoga partnerstva s djecom.

88

U radnoj bilježnici iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole uočen je isti obrazac postavljanja pitanja o obitelji. Nastavna jedinica *Sam u kući* sadrži sljedeću uputu: *Zamisli da je jutro. Sama/sam si u kući. Roditelji će se vratiti tek poslijepodne. Kako se osjećaš? O čemu razmišljaš? Što činiš? Što su roditelji rekli kad su se vratili?*⁴² Takva pitanja otvaraju mogućnost interpretacije pojma obitelji i njezinih oblika, a učenik može opisati svoju obitelj neovisno o njezinu obliku. Slično se može reći i za sljedeći zadatak: *Napiši pismo nepoznatom prijatelju u nekoj dalekoj zemlji. Predstavi se. Napiši odakle si, koje blagdane u ovo doba slavi tvoja obitelj, kako, što želiš saznati o njemu. Ne zaboravi napisati svoj pozdrav i potpisati se.*⁴³ Iako se članovi obitelji u zadatku ne navode eksplicitno, u pismu se oni mogu navesti, neovisno o tome radi li se o tradicionalnoj ili jednoroditeljskoj i posvojiteljskoj, odnosno o obitelji životnoga partnerstva s djecom. Uz to taj je zadatak primjenjiv i za učenike koji pripadaju različitim vjeroispovijedima, pa su i u tome smislu manjina u školi. Zanimljiv je i sljedeći zadatak: *Zamisli da si odrasla/odrastao i da imaš svoju obitelj. Napiši tko čini tvoju obitelj, što ste vi, roditelji po zanimanju, kolika su tvoja djeca, idu li u školu, kakvi su učenici, što radiš kad s posla dođeš kući, koliko vremena posvećuješ svojoj djeci i koje igre najčešće igrate.*⁴⁴ Malo je vjerojatno da učenici u četvrtome razredu osnovne škole znaju kakvu obitelj žele imati kada odrastu, ali taj je zadatak zanimljiv jer pruža podlogu za opažanje kakva su shvaćanja učenika o obitelji, ovisno o tome u kakvoj obitelji odrasta.

Zaključno se za hrvatski jezik može reći sljedeće: na osnovi pregleda nastavnih materijala razvidno je da je u slikovnome i tekstualnome dijelu nastavnih jedinica zastupljena tradicionalna obitelj te da postoje prikazi jednoga roditelja s jednim djetetom. Međutim zbog kontekstualnih nejasnoća ne može se tvrditi o kojemu je obliku obitelji, koji ne udovoljava opisu tradicionalne obitelji, riječ. Uvidom u sadržaj radnih bilježnica uočljiv je niz pitanja otvorena tipa o obitelji. Na temelju takvih pitanja učenici mogu pisati o članovima svoje uže i šire

.....

⁴⁰ Zlatna vrata 3, radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 114.

⁴¹ Zlatna vrata 3, radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 117.

⁴² Zlatna vrata 4, radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 4. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 21.

⁴³ Zlatna vrata 4, radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 4. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 81.

⁴⁴ Zlatna vrata 4, radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika u 4. razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 90.

obitelji, neovisno o njihovu obliku. Ipak, u takvim slučajevima važnu ulogu imaju učitelji odnosno učiteljice. Oni moraju dati prostora učeniku da se izrazi i da na primjeren način opiše svoju netradicionalnu obitelj, ako zadatak tomu nije prilagođen (npr. ako dijete živi u jednoroditeljskoj obitelji s ocem, a u zadatku se traži da opiše majku).

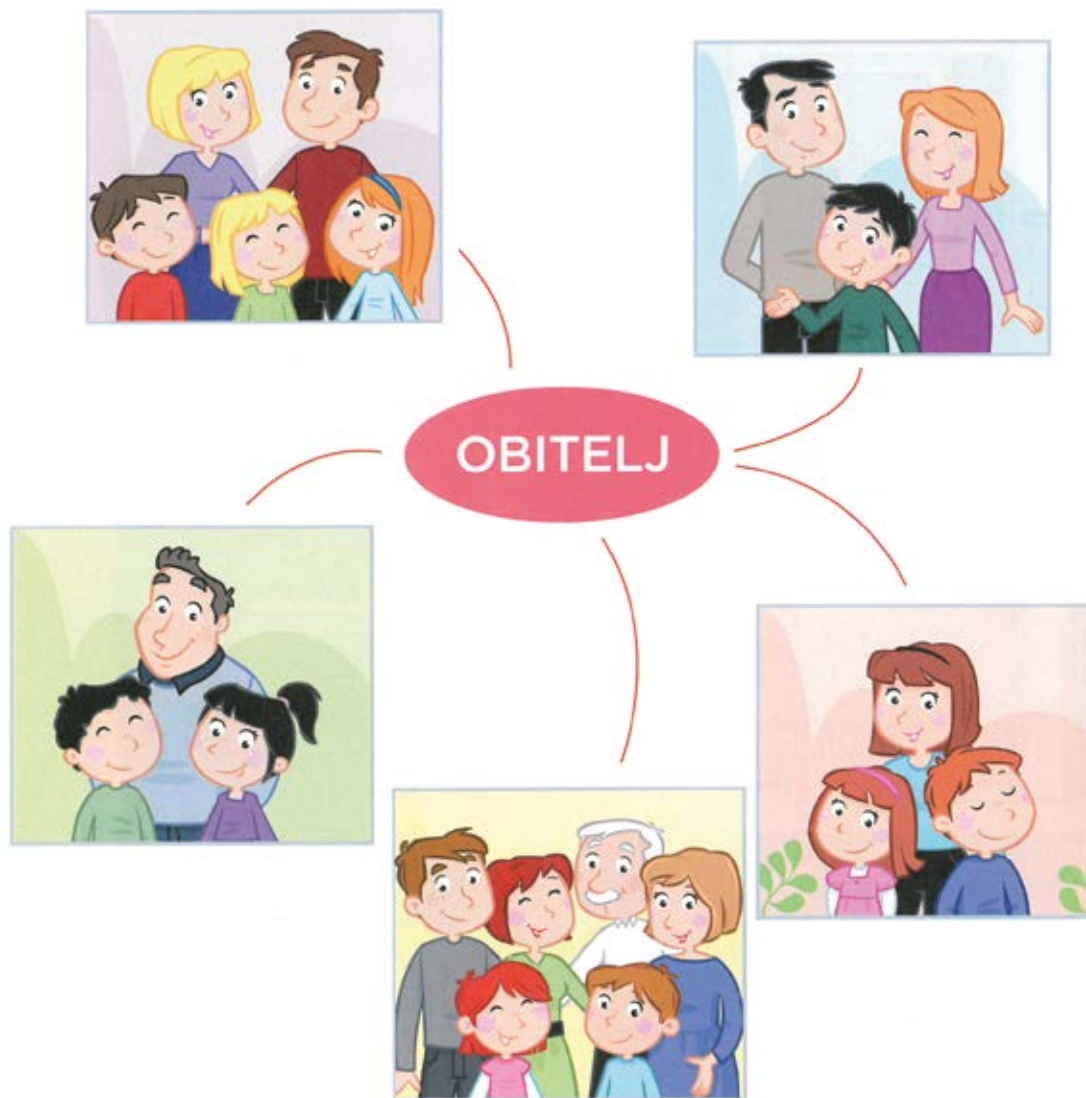

9. Priroda i društvo

U nastavnim planovima i programima prirode i društva od prvoga do četvrtoga razreda govori se o užoj i široj obitelji, pa se u udžbenicima i radnim bilježnicama mogu pratiti obitelj i njezine pojavnosti. Kao što su prethodno analizirani hrvatski i engleski jezik, tako će se analizirati i priroda i društvo.

U prvome razredu osnovne škole tradicionalna je obitelj prikazana samo u slikovnome sadržaju, i to u ukupno devet nastavnih jedinica. U osam nastavnih jedinica prikazana je obitelj s dvama roditeljima – muškarac je u ulozi oca, a žena u ulozi majke. Imaju između jednoga djeteta i troje djece, i to ili jednoga dječaka i jednu djevojčicu ili pak dvije djevojčice i dječaka. Uz užu obitelj prikazana je i šira obitelj. Tako samo jednom uz članove uže obitelji dolaze i baka i djed. Tekst te nastavne jedinice glasi: *Članovi obitelji su roditelji i djeca. U obitelji mogu živjeti djed i baka.*⁴⁵ Jedna od interesnih točaka ovog istraživanja bila je zastupljenost jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te obitelji životnoga partnerstva s djecom. U udžbeniku prirode i društva za prvi razred osnovne škole pronađene su dvije slike obitelji koje bi po svojim karakteristikama odgovarale opisu jednoroditeljske obitelji, tj. njezinoj apriorno postavljenoj definiciji. Na tim su slikama prikazani otac s dvoje djece i majka s dvoje djece, što sugerira da se radi o jednoroditeljskim obiteljima u kojima je u jednome slučaju jedini roditelj otac, a u drugome majka, v. sliku 10.

.....
⁴⁵ Naš svijet 1: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u prvom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 26.

Slika 10: Neki oblici obitelji prikazani u udžbeniku prirode i društva u prvome razredu osnovne škole. Naš svijet 1: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u prvom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 26

Uspoređujući sadržaj udžbenika s nastavnim planom i programom prirode i društva za prvi razred, možemo zaključiti da je ovakav nalaz neočekivan s obzirom na ono što bismo očekivali iz nastavnoga plana i programa.

Tablica 12: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za prvi razred – priroda i društvo

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	90,22%	-	90,22%
	Obitelj je prisutna	9,78%	-	9,78%
Ukupno		100,00%	-	100,00%

92

U drugome razredu osnovne škole tradicionalna je obitelj prikazana u slikovnome i tekstualnome sadržaju, pri čemu je u tekstualnome sadržaju prisutna manje (šest puta), tj. u 5,31% slučajeva, dok je u slikovnome materijalu nastavne jedinice prikazana 13 puta odnosno u 11,50% slučajeva. Obitelj je prikazana i u tekstualnome i u slikovnome dijelu nastavne jedinice, i to četiri puta odnosno u 3,54% slučajeva. Proučavajući obitelji koje su prisutne u tekstualnome sadržaju nastavne jedinice, uočavamo da je obitelj s dvama roditeljima zastupljena u pet slučajeva od mogućih šest, i to tako da je u ulozi majke žena, a u ulozi oca muškarac. Tada su prikazani otac i majka ispod kojih piše *mama* i *tata*. U nastavnim jedinicama o obitelji uz užu obitelj prikazana je i šira obitelj, i to u pet jedinica. Od uloga šire obitelji navode se *stric*, *teta*, *ujak*, *teta*, *brat* i *sestrica*. Ti su sadržaji praćeni tekstovima tipa: *Širu obitelj čine roditelji, djeca, djedovi i bake i Maćeha i očuh, polubrat i polusestra također mogu biti dio obitelji.*⁴⁶

.....
⁴⁶ Naš svijet 2: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u drugom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 18–19.

Obitelj

Obitelj može biti
uža i šira.

Uža obitelj

Užu obitelj čine roditelji i djeca.

Slika 11: Prikaz uže obitelji u udžbeniku prirode i društva u drugome razredu osnovne škole. Naš svijet 2: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u drugom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 18–19

Šira obitelj

Širu obitelj čine roditelji, djeca, djedovi i bake.

Slika 12: Slika proširene obitelji u udžbeniku prirode i društva u trećemu razredu osnovne škole. Naš svijet 2: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u drugom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 18–19

U slikovnome sadržaju nastavnih jedinica obitelji s dvama roditeljima nalazi se u jedanaest slučajeva, pri čemu je u ulozi oca muškarac, a u ulozi majke žena. Ovisno o nastavnoj jedinici broj djece varira između jednoga djeteta do troje djece. U slučaju da se radi o dvoje djece, pojavljuju se obično dječak i djevojčica iako mogu biti prikazana i dva dječaka ili dvije djevojčice. Ako je riječ o troje djece, to mogu biti dva dječaka i djevojčica ili dvije djevojčice i dječak.

Tablica 13: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za drugi razred – priroda i društvo

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	86,73%	1,77%	88,50%
	Obitelj je prisutna	7,96%	3,54%	11,50%
Ukupno		94,69%	5,31%	100,00%

Zanimljivo opažanje o obiteljima prikazanim i elaboriranim u udžbeniku drugoga razreda osnovne škole jest ta da se, unatoč nedostatku izričito navedenih tipova obitelji (jednoroditeljske i posvojiteljske te obitelji životnoga partnerstva s djecom), navode sljedeće tvrdnje: *Nekim obiteljima nedostaje neki član te Neke obitelji ne žive zajedno. To ne znači da se ne vole.*⁴⁷ Iako u navedenim tvrdnjama nije izričito riječ o obiteljima koje ne zadovoljavaju kriterije tradicionalne obitelji, one ukazuju na to da u stvarnosti obitelji nisu nužno onakve kako su prikazane u udžbeniku, tj. da ih ne čine nužno dva roditelja različitoga spola koji imaju između jednoga djeteta i troje djece.

U trećemu razredu osnovne škole javio se zanimljiv slučaj u kojemu je tradicionalna obitelj i tekstem i slikom prikazana u dvjema nastavnim jedinicama – u ulozi su oca i majke muškarac i žena. Te nastavne jedinice obuhvaćaju i proširenu obitelj koja zadovoljava kriterije tradicionalne obitelji – s majčine i očeve strane nuklearna se obitelj sastoji od muškarca i žene. Djece je troje, pri čemu je riječ o dvama dječacima i jednoj djevojčici, v. sliku 13.

.....
⁴⁷ Naš svijet 2: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u drugom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 19.

Obiteljsko stablo pokazuje prošlost i sadašnjost obitelji

Slika 13: Slika proširene obitelji u udžbeniku prirode i društva za treći razred osnovne škole. Naš svijet 3: udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim sadržajem u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 55

Tablica 14: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za treći razred – priroda i društvo

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	97,80%	0,00%	97,80%
	Obitelj je prisutna	0,00%	2,20%	2,20%
Ukupno		97,80%	2,20%	100,00%

U četvrtome razredu osnovne škole tradicionalna je obitelj zastupljena samo slikovnim sadržajem, i to u dvjema nastavnim jedinicama u kojima je prikazano dvoje roditelja – u ulozi je oca muškarac, a u ulozi majke žena.^{48 49} U svim slučajevima u kojima je prikazana takva obitelj nalazi se jedno dijete do dvoje djece. Ako je djece dvoje, riječ je ili o dječaku i djevojčici ili o dvjema djevojčicama, v. sliku 14.

.....
⁴⁸ Naš svijet 4: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u četvrtom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 10.

⁴⁹ Naš svijet 4: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u četvrtom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 63.

Slika 14: Prikaz obitelji u udžbeniku prirode i društva za četvrti razred osnovne škole. Naš svijet 4: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u četvrtome razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 10 i 63

Tablica 15: Prisutnost tradicionalne obitelji u tekstualnome i slikovnome sadržaju udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava za četvrti razred – priroda i društvo

		Tekstualni sadržaj		Ukupno
		Obitelj nije prisutna	Obitelj je prisutna	
Slikovni sadržaj	Obitelj nije prisutna	98,50%	-	98,50%
	Obitelj je prisutna	1,50%	-	1,50%
Ukupno		100,00%	-	100,00%

Fokus je analize udžbenika i nastavnih sredstva za prirodu i društvo bio na različitim oblicima obitelji, uključujući i jednoroditeljske i posvojiteljske obitelji te obitelji životnoga partnerstva s djecom. U udžbenicima prirode i društva zamijećeni su prikazi jednoroditeljskih obitelji, i to samo u dvama slučajevima. U udžbeniku prirode i društva za drugi razred riječ je o tome kako nekim obiteljima nedostaje koji član i kako sve obitelji ne žive zajedno. Takve tvrdnje impliciraju na postojanje jednoroditeljskih obitelji, ali ne govore o njima izrijekom.

Korisnu i zanimljivu podlogu za promišljanje može pružiti analiza radnih bilježnica koje, iako prate sadržaj udžbenika, obiluju zadacima otvorena tipa, što otvara prostor učenicima da pišu o obiteljima koje ne zadovoljavaju tradicionalan oblik, ako su one njihova svakodnevica i ako u njima žive. Jasnija slika o tome kako učenik može opisivati članove uže i šire obitelji može se steći pregledom tekstualnoga sadržaja radnih bilježnica. Primjerice pitanje *Tko čini tvoju užu obitelj?*⁵⁰ otvara prostor učeniku da piše o svojoj užoj obitelji iako se ona ne sastoji nužno od majke i oca, nego poprima oblike jednoroditeljske ili posvojiteljske obitelji ili pak obitelji životnoga partnerstva s djecom. U prilog tomu govori i prostor za crtanje obitelji, gdje učenik treba nacrtati članove svoje uže obitelji. Nadalje od učenika se traži da objasne tko su njihovi preci,⁵¹ tj. bake i djedovi. Iako je ovo usko u vezi s konceptima proširene obitelji, jasno je da u čitavoj kompleksnosti entiteta obitelji mora postojati mogućnost da jedan od djetetovih roditelja dolazi iz neke od obitelji koja ne odgovara opisu tradicionalne obitelji, pa će je učenik opisati u svojoj radnoj bilježnici. Iz toga je razvidno da, iako u udžbenicima prevladava prikaz tradicionalne obitelji koju čine majka i otac te njihova djeca, radne bilježnice ostavljaju prostora da učenici govore o jednoroditeljskim ili posvojiteljskim obiteljima odnosno o obiteljima životnoga partnerstva s djecom, ako u njima žive. Dakako, u tome važnu ulogu imaju učitelj odnosno učiteljica. Oni moraju približiti nastavni sadržaj učenicima koji, zbog okolnosti u kojima rastu i razvijaju se, ne mogu odgovoriti na pitanja poput onog *Tko čini tvoju užu obitelj?*

⁵⁰ Naš svijet 2: radna bilježnica za prirodu i društvo u drugom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 18.

⁵¹ Naš svijet 3: radna bilježnica za prirodu i društvo u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 54.

10. Matematika

Udžbenici i dodatna nastavna sredstva za matematiku jako su specifični po pitanju zastupljenosti obitelji. Primjerice u svim analiziranim udžbenicima pronađen je samo jedan prikaz tradicionalne obitelji koju čine majka i otac, odnosno muškarac i žena te dvoje djece – jedna djevojčica i jedan dječak. Takva je obitelj slikovno prikazana u nastavnoj jedinici u kojoj se obrađuje matematička operacija oduzimanja, v. sliku 15.

Slika 15: Prikaz obitelji u slikovnome sadržaju udžbenika iz matematike. Moj sretni broj 1: Udžbenik matematike s višemedijskim nastavnim materijalima u prvom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 54

Uz taj jedini prikaz tradicionalne obitelji u nastavnim se jedinicama govori o ulozi bake, npr.: *Baka Đurđa bere maline. Imala je 6 posuda. Tri je napunila. Koliko još posuda treba napuniti malinama?*⁵² U drugome se primjeru navodi: *Baka Janja je u kokošinju pronašla 19 jaja. Baka Kata je pronašla 7 jaja manje od bake Janje. Baka Ivka je pronašla 3 jaja više nego baka Kata. Koliko je jaja pronašla baka Kata?*⁵³ Iako je u tome zadatku riječ o ulozi bake, ona je izvan konteksta obitelji, pa ne možemo zaključiti je li baka članica tradicionalne, odnosno jednoroditeljske ili posvojiteljske ili pak obitelji životnoga partnerstva s djecom. Također je moguće pretpostaviti da *baka* dolazi u službi uvriježenoga prikazivanja i/ili oslovljavanja starijih osoba s *djede* ili u ovom konkretnom slučaju *bako*.

U odnosu na ostala tri do sada opisana i objašnjena predmeta razvidno je da je u gradivu iz matematike obitelj neznatno zastupljena, a kada je zastupljena, zadovoljava kriterije tradicionalne obitelji.

U nastavku teksta bit će napravljena analiza formulara koja će uključivati metodologiju istraživanja, uzorak i glavne rezultate. Potom će biti sažeti rezultati obiju analiza zajedno s preporukama namijenjenim osobama koje su u direktnome kontaktu s različitim oblicima obitelji.

.....

⁵² Moj sretni broj 1: radna bilježnica za matematiku u prvom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 58.

⁵³ Moj sretni broj 1: radna bilježnica za matematiku u prvom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 87.

11. Analiza formulara

11.1. Uzorak

Formulari analizirani u ovom istraživanju dobiveni su od voditelja projekta *Kaleidoskop* te od partnera na projektu. Formulari se odnose na područje zdravstva, obrazovanja, socijalne skrbi, unutarnjih poslova i mirovinskoga osiguranja, odnosno sektora s kojima se susreće svaka obitelj, neovisno o njezinu obliku. Inicijalno je bilo zamišljeno da u analizu bude uključeno 30 formulara. Međutim tijekom istraživačkoga procesa istraživački je tim pronašao neke dodatne formulare te ih je uključio u analizu. Stoga je u analizu uključeno 36 formulara umjesto planiranih 30. Riječ je o dokumentima koje obitelji moraju popuniti ako žele ostvariti određena prava za sebe i djecu koja s njima žive. Zbog lakše analize i interpretacije formulari su podijeljeni u nekoliko skupina – formulari iz područja socijalne skrbi, obrazovanja, zdravstva, mirovinskoga sustava i unutarnjih poslova. Svi se navode na kraju dokumenta.

11.2. Način analize

Početna analiza napravljena je tako da su u nekoliko navrata pregledani formulari s namjerom da se dobije uvid u njihov sadržaj te da se generiraju kodovi, tj. varijable koje će se promatrati i evidentirati u svakome formularu. Nakon što je napravljen inicijalni pregled formulara, popisane su nominalne varijable. Poslije toga je svaka oznaka nominalne skale promatrana u terminima pojavljivanja, odnosno nepojavljivanja, u svakoj jedinici analize. Ovaj popis varijabli, zajedno s formularima koji su uključeni u analizu, prosljeđen je neovisnim procjenjivačima koji su još jednom proučili formulare i varijable te dopunili njihov popis kako bi analiza bila potpunija.

Naposljedku je popis varijabli podijeljen u nekoliko skupina kako bi se lakše provodila i pratila analiza. Prva skupina uključivala je generalije o formularima poput njihova imena, tijela koje je izdalo formular, sektora kojemu taj formular pripada te rodno osjetljivost formulara. Naime inicijalnim pregledom uočeno je kako u jednim formularima postoje rodno osjetljive formulacije, u drugima takve formulacije ne postoje, a u trećima takvih formulacija ima i nema. Zato je formirana varijabla *rodna osjetljivost formulara s razinama prilagođen formular, neprilagođen formular te djelomično prilagođen formular*. Promatrana je učestalost pojavljivanja svake razine.

Drugu veliku skupinu varijabli činile su varijable o bračnom statusu i međusobnim odnosima u obitelji. Kada je riječ o bračnome statusu, tražila se prisutnost bračne zajednice, razvedene obitelji, izvanbračne zajednice, životnoga partnerstva, neformalnoga životnoga partnerstva, istospolne zajednice, neoženjena, odnosno

neudata bračnoga statusa, statusa udovca, odnosno udovice i sl.

Nadalje proučavalo se u kakvome je odnosu s djetetom osoba koja popunjava formulare. U formularima mogu biti navedene različite obiteljske uloge - *otac, majka, poočim, pomajka, djed, baka, skrbnik, posvojitelj, samohrani roditelj* ili *roditelj*. Za svaku se od tih uloga utvrđivala učestalost njezina pojavljivanja. Osim odnosa osobe koja popunjava formular i djeteta, proučavano je i koje se mogućnosti navode kada se pita s kim dijete živi. Stoga su u analizu uključene varijable *oba roditelja, jedan roditelj, posvojitelj, skrbnik, životni partneri te nešto drugo*. Za svaku se od njih vodio popis učestalosti pojavljivanja. Time se pružio uvid u zastupljenost jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te obitelji životnoga partnerstva s djecom u formularima.

Naposljetku uziman je u obzir i odnos djeteta s podnositeljem zahtjeva, odnosno s osobom koja popunjava formular. Analizirano je je li dijete u ulozi djeteta, unuka, posvojenika, pastorčeta ili štice.

11.3. Rezultati

Najprije su analizirani formulari koji pripadaju području socijalne skrbi. Inicijalne analize koje govore o rodnoj prilagođenosti formulara ukazuju na to da je od 19 analiziranih formulara iz područja socijalne skrbi njih deset djelomično prilagođeno. To znači da neki dijelovi formulara imaju rodno osjetljivo formulirane rečenice, a da drugi dijelovi formulara nemaju. Primjerice u obrascu *Zahtjev za ostvarivanje prava na naknadu do zaposlenja* nalaze se neprilagođeni dijelovi poput ovog:

Upoznat sam:

➤ **da zbog neistinitih podataka mogu snositi zakonske i druge posljedice**

Slika 16: Izvadak iz *Zahtjeva za ostvarivanje prava na naknadu do zaposlenja*, primjer rodno neosjetljiva dijela obrasca

U istome formularu nalazi se i rodno prilagođen dio:

- **Suglasan/na sam da se informacije koje sam pružio/la koriste u postupku rješavanja mogeg zahtjeva, te ovlašćujem Centar da iste ima pravo provjeravati, obrađivati, čuvati i koristiti za druge svrhe u djelokrugu rada ovog Centra ili ministarstva nadležnog za poslove socijalne skrbi, te prema potrebi pružati i drugim državnim tijelima u skladu sa zakonom.**

Slika 17: Izvadak iz *Zahtjeva za ostvarivanje prava na naknadu do zaposlenja*, primjer rodno osjetljiva dijela formulara

Kada se obrati pozornost na zastupljenost koncepta bračne zajednice u formularima Centra za socijalnu skrb, može se zaključiti da je od ukupno 19 analiziranih formulara u njih šest riječ o bračnoj zajednici, pa se od osoba traži da navedu jesu li oženjene, odnosno udane. Također u šest formulara od osobe se traži da navede je li razvedena. U podjednake se broju formulara pita živi li osoba u izvanbračnoj zajednici, je li razvedena, je li udovac, odnosno udovica. Uz to se navodi i mogućnost *ostalo*. Kao primjer navodimo izvadak iz *Zahtjeva za priznavanjem prava na doplatak za pomoć i njegu za odraslu osobu*.

BRAČNI STATUS	☐	neoženjen/neudana	☐	izvanbračna zajednica
	☐	oženjen/udana	☐	razveden/a
	☐	udovac/ica	☐	ostalo

Slika 18: Izvadak iz *Zahtjeva za priznavanjem prava na doplatak za pomoć i njegu za odraslu osobu*

Sljedeći izvadak ilustrira kako se ispituje o bračnome statusu i koje su opcije ponuđene. Istospolna zajednica, kao oblik bračnoga statusa, spominje se samo jednom, i to u *Zahtjevu za zajamčenu minimalnu naknadu*, v. sliku 19.

104

Bračni status/status (izaberite nešto od ponuđenog i označite oznakom „X“)	☐	Neoženjen/neudana	☐	Udovac/udovica
	☐	Oženjen/udana	☐	Izvanbračna zajednica
	☐	Razveden/a	☐	Istospolna zajednica

Slika 19: Izvadak iz *Zahtjeva za zajamčenu minimalnu naknadu*

Oblici obitelji poput životnoga partnerstva ili neformalnoga životnoga partnerstva, koji su definirani Zakonom o životnome partnerstvu, ne pojavljuju se, a istospolna zajednica, koja je opisana Zakonom o istospolnim zajednicama, koji više nije na snazi, i dalje postoji. Zanimljiva je mogućnost *ostalo* jer se iz formulara ne može znati podrazumijevaju li se pod njom (neformalno) životno partnerstvo, istospolne obitelji, obitelji životnoga partnerstva s djecom, posvojiteljske ili pak jednoroditeljske obitelji.

U nastavku će biti opisani rezultati analize koji se odnose na odnos osobe koja popunjava formular i djeteta. Za početak su u odnos stavljene obiteljske uloge oca i majke. Pokazalo se da se u formularima iz područja socijalne skrbi otac i majka spominju u ukupno sedam od mogućih 20 formulara. Međutim ono što je zanimljivije jest to da se otac i majka u formularima uvijek javljaju zajedno što je primjerice slučaj u *Obrascu o zajedničkoj*

roditeljskoj skrbi ili pak u Očevidniku odluka o povjeravanju djeteta na čuvanje i odgoj bez pristanka roditelja. U navedenim se dokumentima traži da svaki roditelj (majka i otac) navede određene podatke. Međutim ne traže se podaci o osobama koje vode brigu o djetetu, a predstavljaju članove jednoroditeljskih ili posvojiteljskih obitelji, obitelji životnoga partnerstva s djecom, odnosno one koji nisu njihovi biološki roditelji. Također nisu navedene uloge članova obitelji koje ne zadovoljavaju kriterije tradicionalne obitelji. U svim analiziranim dokumentima iz domene socijalne skrbi uloge poočima, pomajke, skrbnika, posvojitelja ili samohranog roditelja nisu pronađene.

Djed i baka navode se u samo jednome formularu, i to u *Zahtjevu za priznavanje prava na privremeno uzdržavanje*, v. sliku 20.

Podaci o obvezniku uzdržavanja- djed/baka	Ime i prezime	
	Adresa prebivališta:	
	Adresa stanovanja:	
	OIB:	
	Kontakt br.-tel/mob:	

Slika 20: Izvadak iz Zahtjeva za priznavanje prava na privremeno uzdržavanje

Naposljedku koncept se roditelja primjenjuje u samo jednome formularu, i to u *Zahtjevu za priznavanje prava na privremeno uzdržavanje*, gdje se traže podaci o obvezniku uzdržavanja, v. sliku 21.

Podaci o obvezniku uzdržavanja- roditelju	Ime i prezime roditelja	
	Adresa prebivališta:	
	Adresa stanovanja:	
	OIB:	
	Telefon/mobitel	

Slika 21: Izvadak iz Zahtjeva za priznavanja prava na privremeno uzdržavanje

Analizirajući u formularima odjeljak u kojemu se pita s kime dijete živi, vidljivo je da se informacija o tome živi li dijete s jednim roditeljem ili s obama roditeljima pojavljuje u samo jednome formularu, i to u onome iz domene socijalne skrbi. Riječ je o formularu *Zahtjev za priznavanje prava na socijalne usluge djetetu s teškoćama u razvoju*, v. sliku 22.

106

IME I PREZIME				
IME OCA I MAJKE				
DATUM ROĐENJA I OIB				
MJESTO ROĐENJA				
ADRESA PREBIVALIŠTA				
ADRESA BORAVIŠTA				
DIJETE ŽIVI S OBA RODITELJA		DIJETE ŽIVI SAMO S JEDNIM RODITELJEM	OSTALO	
DIJETE BORAVI U USTANOVU	PREDŠKOLSKOJ	ŠKOLSKOJ	USTANOVI SOCIJALNE SKRBI	ZDRAVSTVENOJ
TRAJANJE BORAVKA	DO 4 SATA DNEVNO	OD 4-8 SATI DNEVNO	VIŠE OD 8 SATI	DO 12 SATI TJEDNO
PRIHODI DJETETA I IZNOS:	MIROVINA	UZDRŽAVANJE	DJEČJI DOPLATAK	

Slika 22: Izvadak iz *Zahtjeva za priznavanje prava na socijalne usluge djetetu s teškoćama u razvoju*

Ni u jednome dokumentu nije izrijeком navedeno da osoba koja popunjava formular navede živi li dijete s posvojiteljem ili životnim partnerima. Samo se u jednome slučaju navodi mogućnost *ostalo*, v. sliku 22. Pod tu se mogućnost mogu podvesti obitelji koje ne zadovoljavaju kriterije tradicionalne obitelji. Ipak, nije posve jasno je li uistinu to bio cilj njezina uvođenja u formular.

S obzirom na odnos djeteta prema osobi koja popunjava formular može se zaključiti da nijedan formular iz područja socijalne skrbi ne uvodi pojmove tipa *unuk, posvojče, štice*.

U formularima iz područja socijalne skrbi postoje dijelovi u kojima se po načelu pitanja otvorena tipa trebaju upisati podaci o članovima kućanstva podnositelja zahtjeva, pa se pod to mogu podvesti članovi šire obitelji, koja ne mora nužno biti tradicionalna obitelj, v. sliku 23.

4. PODACI O ČLANOVIMA KUĆANSTVA PODNOSITELJA ZAHTEVA:

R. br.	IME I PREZIME	DATUM ROĐENJA	ZANIMANJE	OIB	SRODSTVO	STATUS		SPOL	
						zaposlen nezaposlen/a učenik i dr.	M	Ž	
1.									
2.									
3.									
4.									
5.									

Slika 23: Izvadak o podacima člana kućanstva podnositelja zahtjeva preuzetih iz Zahtjeva za priznavanje prava na jednokratnu naknadu

U analizu je bio uključen samo jedan formular iz područja zdravstva – *Tiskanica 2*. Njime se koristi pri prijavi, odjavi ili mijenjanju podataka o osiguranoj osobi ili kojemu drugome članu obitelji. U tome se formularu bračna zajednica evidentira kao *supružnik*. Statusi razvedene osobe, izvanbračne zajednice, životnoga partnerstva, neformalnoga životnoga partnerstva, istospolne zajednice, neoženjen odnosno neudan status te status udovice odnosno udovca nisu navedeni. Kada se promatra u kakvome je odnosu s djetetom osoba koja popunjava formular, jedini su ponuđeni odgovori *djed i baka* te *roditelji*. Ostali mogući oblici odnosa između osobe koja popunjava formular i djeteta, kao što su otac, majka, počim, pomajka, skrbnik, posvojitelj i samohrani roditelj, nisu navedeni.

*Srodstvo s nositeljem	supružnik	dijete	roditelj	unuk-a	brat/sestra	djed/baka	Oznaka srodstva	☐	☐	☐
------------------------	-----------	--------	----------	--------	-------------	-----------	-----------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

Slika 24: Izvadak iz formulara *Tiskanica 2* Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje

Analizirajući mogućnost navođenja s kime dijete živi, razvidno je da se tim formularom to ne ispituje, pa o tome nije moguće donositi zaključke. Ipak, moguće je vidjeti u kojemu je odnosu dijete s osobom koja popunjava zahtjev. Pri tome se navode uloge *djeteta* i *unuka*, dok se odnosi poput posvojenika (posvoječeta) ne spominju.

Obrazac koji se ubraja u područje obrazovanja jest *Zahtjev za upis djeteta u dječji vrtić*. U njemu se od osoba koje ga popunjavaju ne traži da navedu svoj bračni status. Time se dakle ne traže podaci o tome jesu li roditelji u braku ili su razvedeni, jesu li u (neformalnome) životnome partnerstvu, istospolnoj zajednici, jesu li udovci ili udovice, neoženjeni ili neudati. Međutim u dijelu formulara u kojemu se određuje vrsta odnosa osobe koja popunjava formular i djeteta, jasno su istaknute uloge majke i oca, kako je prikazano u izvatku u nastavku teksta (v. sliku 25). Uz to se navodi i kategorija skrbnika, pri čemu se ne nudi mogućnost navođenja podataka o tome tko je djetetov skrbnik.

MAJKA

IME _____ PREZIME _____

DAN, MJESEC I GODINA ROĐENJA _____ MJESTO ROĐENJA _____

OIB

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

 DRŽAVLIJANSTVO _____

ADRESA STANOVANJA _____ GRAD/OPĆINA _____

PRIJAVLJENO PREBIVALIŠTE: ADRESA _____

KONTAKT: TELEFON, MOBITEL, E-MAIL _____

ZAPOSLENA **DA / NE** (ZAKRUGIŽITI), NAZIV I ADRESA POSLODAVCA _____

KONTAKT NA RADNOM MJESTU: TELEFON, MOBITEL, E-MAIL _____

ZANIMANJE I STRUČNA SPREMA _____ RADNO VRIJEME _____

OTAC

IME _____ PREZIME _____

DAN, MJESEC I GODINA ROĐENJA _____ MJESTO ROĐENJA _____

OIB

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

 DRŽAVLIJANSTVO _____

ADRESA STANOVANJA _____ GRAD/OPĆINA _____

PRIJAVLJENO PREBIVALIŠTE: ADRESA _____

KONTAKT: TELEFON, MOBITEL, E-MAIL _____

ZAPOSLEN **DA / NE** (ZAKRUGIŽITI), NAZIV I ADRESA POSLODAVCA _____

KONTAKT NA RADNOM MJESTU: TELEFON, MOBITEL, E-MAIL _____

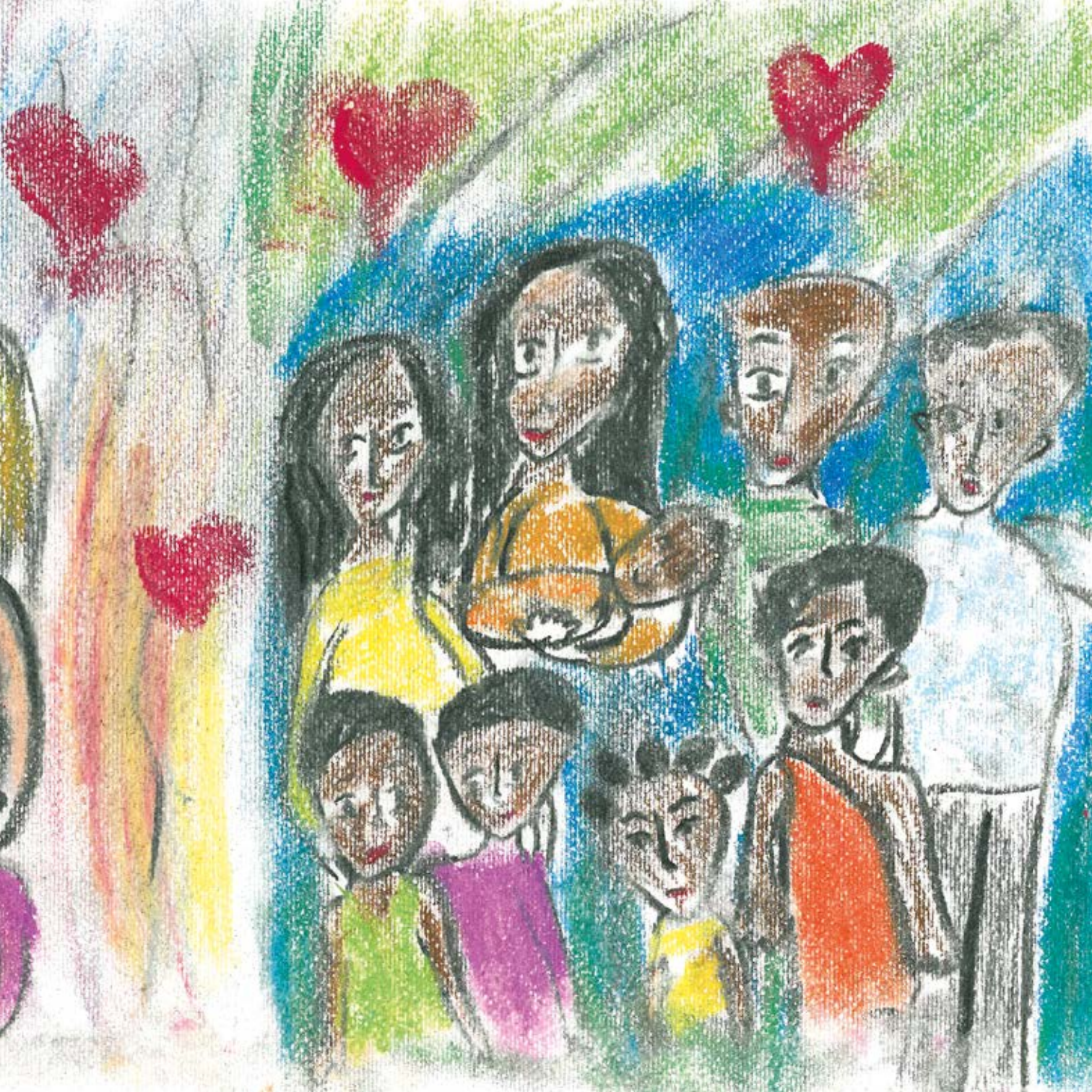
ZANIMANJE I STRUČNA SPREMA _____ RADNO VRIJEME _____

Slika 25: Izvadak iz Zahtjeva za upis djeteta u dječji vrtić

Ostale uloge, kao što su poočim, pomajka, djed, baka, posvojitelj i samohrani roditelj, nisu navedene. U obrascu se ne traži navođenje toga s kime dijete živi i u kakvome je odnosu s osobom koja podnosi zahtjev.

Pri kraju obrasca nalaze se pitanja otvorena tipa, pri čemu treba navesti ostale članove kućanstva koji žive s djetetom koje se upisuje u vrtić, v. sliku 26.

Ostali članovi kućanstva

1. IME _____ PREZIME _____ VRSTA SRODSTVA _____

DAN, MJESEC I GODINA ROĐENJA _____

PRIJAVLJENO PREBIVALIŠTE: ADRESA _____

Slika 26: Izvadak iz *Zahtjeva za upis djeteta u dječji vrtić*

Vidljivo je da se mogu navesti članovi šire obitelji, pri čemu se daje mogućnost navođenja člana šire obitelji iako on ne pripada nužno tradicionalnome obliku šire obitelji (baka i djed), nego mogu biti dva djeda ili dvije bake s očeve ili majčine strane.

U formularu naziva *Zahtjev za sufinanciranje redovitog programa predškolskog odgoja za dijete iz sredstava Proračuna Grada Zagreba (Izjava o članovima zajedničkog kućanstva)* razvidno je da jedan dio obrasca čine pitanja otvorena tipa, pri čemu treba navesti srodstvo između djeteta i osobe koja s njime živi u kućanstvu.

Ostali članovi zajedničkog kućanstva - srodnici djeteta:

2. _____
 Ime (ime oca-majke) i prezime srodstvo s djetetom datum rođenja OIB

 adresa prebivališta vrsta prihoda koje ostvaruje / nema prihoda

3. _____
 Ime (ime oca-majke) i prezime srodstvo s djetetom datum rođenja OIB

 adresa prebivališta vrsta prihoda koje ostvaruje / nema prihoda

4. _____
 Ime (ime oca-majke) i prezime srodstvo s djetetom datum rođenja OIB

 adresa prebivališta vrsta prihoda koje ostvaruje / nema prihoda

5. _____
 Ime (ime oca-majke) i prezime srodstvo s djetetom datum rođenja OIB

 adresa prebivališta vrsta prihoda koje ostvaruje / nema prihoda

6. _____
 Ime (ime oca-majke) i prezime srodstvo s djetetom datum rođenja OIB

 adresa prebivališta vrsta prihoda koje ostvaruje / nema prihoda

7. _____
 Ime (ime oca-majke) i prezime srodstvo s djetetom datum rođenja OIB

 adresa prebivališta vrsta prihoda koje ostvaruje / nema prihoda

Slika 27: Izvadak iz formulara *Zahtjev za sufinanciranje redovitog programa predškolskog odgoja za dijete iz sredstava Proračuna Grada Zagreba (Izjava o članovima zajedničkog kućanstva)*

Iz područja obrazovanja analizirani su formulari koji se popunjavaju pri upisu djeteta u školu. Samo se u formularu *8a Mišljenje stručnog povjerenstva škole o djetetu/učeniku koji ne zna ili nedovoljno zna hrvatski jezik* izrijekom traži ime oca i majke, odnosno staratelja, tj. skrbnika, v. sliku 28.

Ime i prezime oca i majke/skrbnika/staratelja _____

Slika 28: Izvadak iz formulara *Mišljenje stručnog povjerenstva škole o djetetu/učeniku koji ne zna ili nedovoljno zna hrvatski jezik*

Gore navedena informacija traži se i u formularuu *8b Mišljenje nastavničkog vijeća učeniku koji ne zna ili nedovoljno zna hrvatski jezik* te u formularu *9 Mišljenje stručnog povjerenstva ureda o djetetu/učeniku koji ne zna ili nedovoljno zna hrvatski jezik*. U svim ostalim dokumentima iz područja obrazovanja, koji su popisani na kraju dokumenta, ne govori se o ostalim oblicima obitelji, koje se ne podudaraju s konceptom tradicionalne obitelji.

U okviru područja unutarnjih poslova analizirani su formulari koji se odnose na stjecanje i oduzimanje hrvatskoga državljanstva. Najprije će biti prikazani i tumačeni formularii koji se odnose na stjecanje državljanstva, a zatim i oni koji se odnose na oduzimanje državljanstva.

U *Zahtjevu za stjecanjem hrvatskog državljanstva* navode se sljedeće kategorije bračnog stanja: *Bračno stanje (neoženjen-neudana, u braku, izvanbračna zajednica, razveden, udovac-udovica)*. Razvidno je da se uz navedene kategorije bračnoga statusa ne navode istospolna obitelj te (neformalno) životno partnerstvo (s djecom). Vidljivo je i to kako je formular djelomično rodno prilagođen, odnosno da su pojedini pojmovi, koji bi mogli biti i u muškome i u ženskome rodu, u jednome od tih dvaju rodova.

18.	Bračno stanje (neoženjen-neudana, u braku, izvanbračna zajednica, razveden, udovac-udovica) Datum i mjesto sklapanja braka	
-----	---	--

Slika 29: Izvadak iz obrasca *Zahtjev za stjecanjem hrvatskog državljanstva*

Bračni status podjednako je prikazan i u formularu *Zahtjev za stjecanjem hrvatskog državljanstva za djecu* koji u tome specifičnome slučaju ispunjava odrasla osoba jer zahtjev podnosi za koga drugoga. Ne ispituje se odnos djeteta i osobe koja podnosi zahtjev.

U obama slučajevima traže se i sljedeći podaci: *ime i prezime, datum, mjesto i država rođenja djece te državljanstvo*, uz napomenu da se upisuju podaci o bračnoj, izvanbračnoj i posvojenoj djeci. Time ima naznaka da se u formularima koje prikuplja Ministarstvo unutarnjih poslova traže podaci o posvojenoj djeci, što je do sada jedini slučaj između svih proučavanih formulara.

20.	Ime i prezime, datum, mjesto i država rođenja djece te državljanstvo (upisuju se podaci o bračnoj, izvanbračnoj i posvojenoj djeci)	
-----	---	--

Slika 30: Izvadak iz formulara *Zahtjev za stjecanjem hrvatskog državljanstva*

U formularu Ministarstva unutarnjih poslova *Zahtjev za stjecanjem hrvatskog državljanstva* stoji: *Navesti podatke o bližim srodnicima koji su hrvatski državljani*. To otvara mogućnost navođenja članova šire obitelji, pri čemu se ne navodi izrijekom treba li navesti njihov bračni status.

24.	Navesti podatke o bližim srodnicima koji su hrvatski državljani	
-----	---	--

115

Slika 31: Izvadak iz formulara *Zahtjev za stjecanjem hrvatskog državljanstva*

Iz domene je unutarnjih poslova i formular *Zahtjev za prestanak hrvatskog državljanstva za maloljetno dijete/ djecu*. Iz njega je razvidan trend traženja informacija koje odgovaraju opisu tradicionalne obitelji, v. sliku 32.

4.	Ime i prezime oca	
	Ime i prezime majke	
	Djevojačko prezime majke	

Slika 32: Izvadak iz *Zahtjeva za prestanak hrvatskog državljanstva za maloljetno dijete/djecu*

Taj dio upitnika ispunjava podnositelj zahtjeva, a u niže prikazanom izvatku može se vidjeti koje sve podatke treba ispuniti.

16. Podaci o roditeljima podnositelja zahtjeva

	OTAC	MAJKA
Ime i prezime <i>(za majku i rođeno prezime)</i>		
Datum i mjesto rođenja		
Datum smrti <i>(ako su umrli)</i>		
Adresa u Republici Hrvatskoj		
Adresa u inozemstvu		
Od čega žive, tko ih uzdržava		

Slika 33: Izvadak iz *Zahtjeva za prestanak hrvatskog državljanstva za maloljetno dijete/djecu*

Bračno je stanje roditelja ostavljeno otvoreno, što znači da i taj odjeljak može upisati trenutno bračno stanje, koje isključuje mogućnost životnoga partnerstva jer se ono prema hrvatskim zakonima ne smatra brakom. Navedene su kategorije oca i majke, čime se implicira tradicionalna obitelj.

U domeni je unutarnjih poslova i *Upitnik za prestankom hrvatskog državljanstva*, koji popunjava odrasla osoba. U upitniku treba navesti informacije o roditeljima. Iz donjega je primjera razvidno da se implicira tradicionalna obitelj.

4.	Ime i prezime oca	
	Ime i prezime majke	
	Djevojačko prezime majke	

Slika 34: Izvadak iz formulara *Upitnik za prestankom hrvatskog državljanstva*

117

U daljnjim dijelovima *Upitnika* izrijeком se pita o bračnome stanju. U toj je službi pitanje otvorena tipa, pri čemu osoba može upisati svoj trenutni bračni status, neovisno o tome odgovara li on kriterijima tradicionalne obitelji.

13.	Bračno stanje	
	U braku sam s <i>(ime i prezime, datum, mjesto i država rođenja)</i>	

Slika 35: Izvadak iz formulara *Upitnik za prestankom hrvatskog državljanstva*

Tim se formularom u obzir uzimaju i podaci o mogućim prethodnim brakovima te o djeci iz prethodnih brakova, pri čemu se rabe pojmovi *bračna* i *izvanbračna djeca*. Ne traži se podatak koji bi opisivao obitelji koje ne odgovaraju opisu tradicionalne obitelji, kakve su primjerice posvojiteljske ili jednoroditeljske obitelji, odnosno obitelji životnoga partnerstva s djecom.

15. Ranije sam bio/bila u braku sa _____ koja/koji sada živi na adresi: _____. Brak je razveden pred sudom u _____, presuda broj: _____. Iz tog braka imam slijedeće obveze:

U Hrvatskoj žive još i moja bračna ili izvanbračna djeca, prema kojoj imama obveze:

Ime i prezime	Datum rođenja	Mjesto rođenja	Vrsta obveze	Adresa stanovanja

Slika 36: Izvadak iz formulara *Upitnik za prestankom hrvatskog državljanstva*

Posljednji je formular iz područja unutarnjih poslova *Zahtjev za izdavanje: odobrenja za privremeni boravak, odobrenja za stalni boravak, poslovne dozvole*. U tome se formularu traže podaci od osobe koja privremeno ili trajno ulazi na teritorij Republike Hrvatske. Pri razmatranju zahtjeva za boravkom u Republici Hrvatskoj traže se podaci o pojedinim članovima obitelji, uz prethodno prikupljenu informaciju o bračnome stanju osobe koja ispunjava formular.

8. Bračno stanje:

Marital status:

neoženjen / neudana
single

oženjen / udana
married

udovac / udovica
widow(er)

rastavljen
divorced

Slika 37: Izvadak iz formulara *Zahtjev za izdavanje: odobrenja za privremeni boravak, odobrenja za stalni boravak, poslovne dozvole* – dio formulara s pitanjem o bračnome statusu

Razvidno je da ta pitanja zadovoljavaju kriterije tradicionalne obitelji. U njima se ne pita o tome živi li osoba u jednoroditeljskoj ili posvojiteljskoj obitelji, odnosno u obitelji životnoga partnerstva s djecom.

U nastavku je formulara riječ o obiteljskome odnosu između osobe koja podnosi zahtjev i osobe koja se već nalazi na teritoriju Republike Hrvatske.

12. Podaci o osobi na temelju čijeg statusa u Republici Hrvatskoj se traži odobrenje boravka:

Data about the person on the basis of whose status in the Republic of Croatia residence permit is requested:

a) Prezime, ime: _____
Surname and given name(s):

b) Datum, mjesto i država rođenja: _____
Date, place and country of birth:

c) Državljanstvo: _____
Nationality:

d) Status člana obitelji:
Status of the family member:

obiteljska zajednica datum sklapanja braka: _____
conjugal community Date when marriage was contracted:

rodbinski odnosi: _____
family relationships:

Slika 38: Izvadak iz formulara *Zahtjev za izdavanje: odobrenja za privremeni boravak, odobrenja za stalni boravak, poslovne dozvole* – dio formulara s pitanjem o osobi na temelju čijega se statusa traži odobrenje boravka

Jasno je da se u tome dijelu formulara traže podaci o postojanju obiteljske zajednice, iako se ne traži pojašnjenje njezina tipa. Također se traži datum sklapanja braka. S obzirom na to da je po hrvatskome Ustavu brak zajednica muškarca i žene, isključuje se evidentiranje braka između osoba istoga spola. Naposljetku traže se i podaci o rodbinskim odnosima, što otvara mogućnost evidentiranja članova i obiteljskih uloga u užoj i široj obitelji.

U formularima iz oblasti mirovinskoga osiguranja, posebice u formularu *Zahtjev za ostvarivanje prava na doplatak za djecu*, bračni se status spominje samo u obliku bivanja u izvanbračnoj, odnosno bračnoj zajednici, pri čemu se rabi tvrdnja *Podnositelj zahtjeva je u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici*, v. sliku 39.

10. PODNOSITELJ ZAHTEJVA (označite):

je u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici

sam uzdržava djecu

ostvaruje pravo za dijete smrtno stradalog, zatočenog ili nestalog hrvatskog branitelja

Slika 39: Izvadak iz *Zahtjeva za ostvarivanje prava na doplatak za djecu*

120

Nedostatak je toga načina označavanja bračnoga statusa u tome što se ne razlikuje kategorija bračne i izvanbračne zajednice. Označavanjem te tvrdnje ne može se razaznati je li osoba u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici. Ostale mogućnosti koje bi ulazile u koncept bračnog statusa, poput razvedene osobe, životnoga partnerstva, neformalnoga životnoga partnerstva, istospolne zajednice, udovstva, neoženjenosti, odnosno neudatosti, nisu navedene. U tome formularu podnositelj zahtjeva može označiti i mogućnost *sam uzdržava djecu*, što bi upućivalo na oblik alternativne obitelji, kakva je primjerice jednoroditeljska. Ipak, u formularu se ne traži pojašnjenje. Isto vrijedi i za mogućnost *ostvaruje pravo na dijete smrtno stradalog, zatočenog ili nestalog hrvatskog branitelja*. Iz te se mogućnosti ne može razaznati o kojoj se točno obitelji radi.

Opcija *udovac*, odnosno *udovica*, nalazi se u *Zahtjevu za priznanje prava na obiteljsku imovinu*, baš kao i kategorija *roditelj*. S obzirom na odnos djeteta i osobe koja podnosi zahtjev navode se kategorije *roditelj, očuh* odnosno *maćeha* (poočim i pomajka), *djed* i *baka, skrbnik*. Uz njih se navodi i kategorija *osoba određena od centra za socijalnu skrb*, v. sliku 40.

7. ODNOS podnositelja zahtjeva prema djeteci za koju se traži pravo na doplatak (označite):

roditelj očuh – maćeha djed – baka
 skrbnik osoba određena od centra za socijalnu skrb

Slika 40: Izvadak iz formulara *Zahtjev za priznavanje prava na obiteljsku imovinu*

Informacija se o tome s kime dijete živi ne traži, a ni odnos djeteta i osobe koja podnosi zahtjev nije jasno artikuliran u smislu da se izrijekom imenuje. Međutim u formularima kao što su *Zahtjev za ostvarivanje prava na doplatak za djecu* i *Zahtjev za priznanje prava na obiteljsku imovinu* nalazi se dio s pitanjima otvorena tipa. Na njih se može odgovoriti navodeći podatke o članovima obitelji, između ostalih i onaj o rodbinskome odnosu s osobom za koju se zahtjev podnosi. To znači da osobe koje žive u obiteljima koje ne zadovoljavaju kriterije tradicionalne obitelji ipak mogu navesti uloge u njihovim obiteljima, bez obzira na to što se one ne navode u pitanjima zatvorenog tipa. Uz to se mogu navesti i članovi proširene obitelji, v. sliku 41.

18. UPIŠITE PODATKE O OSTALIM ČLANOVIMA KOJI ŽIVE U ZAJEDNIČKOM KUĆANSTVU S PODNOSITELJEM ZAHTEVA (odnosi se na sve članove obitelji, koji zajedno žive, privređuju i troše ukupan dohodak kućanstva)

R. br.	PREZIME I IME ČLANA OBITELJI I ADRESA STANOVANJA/DRŽAVA	SRODSTVO S PODNOŠITELJEM ZAHTEVA	MATIČNI BROJ GRAĐANA	Osobni identifikacijski broj (OIB)	PRIHOD (upisati vrstu prihoda kao u tabeli pod točkom 15.)
1.					

Slika 41: Izvadak iz *Zahtjeva za ostvarivanje prava na doplatak za djecu*

12. Zaključci

Analizom udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava obuhvaćeni su udžbenici prirode i društva, matematike, hrvatskoga i engleskoga jezika od prvoga do četvrtoga razreda osnovne škole. U svim udžbenicima i dodatnim nastavnim sredstvima proučavana je zastupljenost tradicionalne obitelji, obitelji životnih partnera s djecom, jednoroditeljske te posvojiteljske obitelji. Iz svih proučenih materijala razvidna je vrlo jasna pravilnost – udžbenici prirode i društva te engleskoga jezika prate nastavni plan i program u kojemu je jasno navedeno da se učenike treba podučavati konceptima uže i šire obitelji. Detaljniji uvid u strukturu uže i šire obitelji upućuje na to da se radi o obitelji koju čine muškarac i žena u ulozi oca i majke. Ovisno o lekciji i udžbeniku otac i majka imaju između jedno i troje djece, pri čemu su zastupljena oba spola. Kada je riječ o široj obitelji, navode se članovi muškoga i ženskoga spola u obiteljskim ulogama bake i djeda, odnosno majke i oca. Međutim neočekivan i zanimljiv nalaz bio je u dvama udžbenicima prirode i društva. U jednome je slika jednoroditeljske obitelji, dok se u drugome izrijekom navodi: *Nekim obiteljima nedostaje neki član.*⁵⁴ Time se o jednoroditeljskim obiteljima ne govori izravno, ali se otvara mogućnost za raspravu o njima.

124

U nastavnim materijalima za hrvatski jezik situacija je ponešto drugačija. Naime u nastavnome se planu i programu za hrvatski jezik izravno ne navodi poučavanje o užoj i široj obitelji. Ipak, u sadržaju priča i pjesmica u lekcijama zastupljena je obitelj koju čine majka i otac s nekoliko djece obaju spolova. U lekcijama iz matematike obitelj je prikazana u jednome slučaju. Obitelj prikazana u matematičkome materijalu sastoji se od oca i majke te dvoje djece. U nekim se zadacima govori o bakama, ali kako ti zadaci nisu vezani uz neki širi kontekst, neopravdano je donositi zaključke o zastupljenosti proširene obitelji.

Prikaz obitelji u radnim bilježnicama nešto je drugačiji te otvara mogućnost rasprave o obiteljima koje ne zadovoljavaju kriterije tradicionalne obitelji. Iako radne bilježnice prate sadržaj udžbenika, sadrže mnogo pitanja i zadataka otvorena tipa u kojima se od učenika traži da opiše članove obitelji. Ako učenici žive u jednoroditeljskim ili posvojiteljskim obiteljima te u obiteljima životnoga partnerstva s djecom, to znači da mogu opisivati članove svoje obitelji. Pri tome je potrebno naglasiti da unatoč mogućnosti koju imaju činjenicom da takva pitanja postoje, sadržaj nastavnih jedinica ne upućuje na postojanje različitih obitelji, pa je pitanje koliko se učenici osjećaju osnaženima raspravljati o osobitostima svojih obitelji, bez straha od diskriminacije.

U analiziranim formularima razvidno je da se u području socijalne skrbi ima najviše riječi o tradicionalnoj obitelji. U samo jednome slučaju riječ je o istospolnoj obitelji, dok se ostalioblici obitelji ne spominju izrijekom. Koncept obitelji koja ne zadovoljava kriterije tradicionalne obitelji se može zahvatiti jedino u pitanjima i zadacima otvorenog tipa u kojima se traži da osoba koja popunjava formular ili da se za osobu u čiju korist se formular popunjava navedu članovi kućanstva te njihovi rodbinski odnos. U tome se slučaju mogu navesti članovi šire obitelji i obrazložiti kojemu tipu obitelji pripadaju.

.....
⁵⁴ Naš svijet 2: Udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u drugom razredu osnovne škole, Školska knjiga, str. 19.

Rezultate ove analize potrebno je staviti u europski kontekst kako bi se stekla realnija slika o aktualnome prikazu obitelji u hrvatskim udžbenicima. Međutim s obzirom na rezultate pretraživanja znanstvenih baza podataka, čini se da je i ova tema relativno slabo i malo istraživana i u inozemstvu. S druge strane teme o ravnopravnosti spolova te rodne uloge u udžbenicima su zastupljenije, bolje istraživane, imaju dužu istraživačku tradiciju te se u određenom opsegu dotiču i obitelji iako ne tumače njen oblik.

Primjerice u istraživanju Mosera i Hannovera (2013)⁵⁵ analiziran je sadržaj udžbenika za njemački jezik i matematiku, pri čemu su istraživane obiteljske i rodne uloge članova obitelji, odnosno muških i ženskih osoba prikazanih u udžbenicima. Nalazi toga istraživanja upućuju na razlike u prikazu muškaraca i žena u udžbenicima matematike i njemačkoga jezika, pri čemu su uloge vezane uz posao zastupljenije u udžbenicima matematike, a obiteljske su uloge zastupljenije u udžbenicima njemačkoga jezika. Međutim muškarci i žene podjednako su često prikazani u profesionalnim radnim ulogama, dok su žene znatno češće od muškaraca prikazane u obiteljskim ulogama. Pri tome se žene u prvome redu prikazuju u ulozi majke ili bake, a muškarci su rijetko prikazani, najčešće u ulozi oca ili djeda. Uz navedeno istraživanje postoje i druga istraživanja poput Finsterwalda i Ziegela (2007)⁵⁶ te Markoma i Weinhäpula (2007),⁵⁷ prema kojima su žene prikazane u znatno manje tradicionalnim ulogama nego u razdoblju od 70-ih do 90-ih godina 20. stoljeća. U suvremenim prikazima žena u udžbenicima i dalje važno mjesto ima njihova obiteljska uloga.

Prikaz muškaraca i žena u različitim radnim ili obiteljskim ulogama ovisi ponajprije o kurikulumu odnosno nastavnome planu i programu pojedinoga predmeta. Primjerice Švedska prednjači u tome pogledu (Sweeden, 2006)⁵⁸ jer švedski kurikulum eksplicitno promovira rodnu jednakost, što ima posljedice u prikazivanju muškaraca u različitim kućanskim poslovima (Blumberg 2008).⁵⁹ S druge strane Blumberg (2008) navodi primjer Rumunjske koja je po svojim prikazima muškaraca i žena suprotna Švedskim primjerima. Naime u rumunjskim udžbenicima muškarci su najčešće prikazani u dominantnim, povijesno i društveno relevantnim ulogama. Nadalje u rumunjskim udžbenicima od trećega do dvanaestoga razreda samo 2% žena radi, dok je samo 1% muškaraca smješten u kontekst kućanstva i kućanskih poslova (Blumberg 2008).

U talijanskim udžbenicima kojima se koristilo početkom 2000-ih godina utvrđen je trend prikaza muškaraca u maskulinim društvenim i radnim ulogama, a znatno manje u obiteljskim ulogama (Biemmi 2015).⁶⁰ U istraživanju

.....

⁵⁵ Moser, F. i Hannover, B. (2013). How gender fair are German schoolbooks in the twenty-first century? An analysis of language and illustrations in schoolbooks for mathematics and German. *Eur J Psychol Educ*, doi: 10.1007/s10212-013-0204-3

⁵⁶ Finsterwald, M. i Ziegler, A. (2007). Geschlechterstereotype in Schulbuchabbildungen der Grundschule. [Gender role stereotypes in schoolbook illustrations for elementary school]. U: P. Ludwig & H. Ludwig (ur.), *Erwartungen in Himmelblau und rosarot. Effekte, Determinanten und Konsequenzen von Geschlechterdifferenzen in der Schule* [Expectations in baby-blue and pink. Effects, determinants, and consequences of gender differences at school]. Weinheim: Juventa, 117–141.

⁵⁷ Markom, C. i Weinhäupl, H. (2007). Die anderen im Schulbuch. Rassismen, Exotismen, Sexismen und Antisemitismus in österreichischen Schulbüchern. [The others in schoolbooks. Racism, exocitism, sexism, and anti-semitism in Austrian schoolbooks]. Vienna: Braumüller.

⁵⁸ Sweden (2006). Curriculum for the compulsory school system, the pre-school class and leisure-time centre. Stockholm: Skolverket.

⁵⁹ Blumberg, R. L. (2008) The invisible obstacle to education equality: gender bias in textbooks. *Prospects* (38), 345–361. doi: 10.1007/s11125-009-9086-1

⁶⁰ Biemmi, I. (2015). The imagery of gender in Italian textbooks. *Research into primary school books. Foro de Educación*, 13 (18), 15–35. doi: <http://dx.doi.org/10.14516/fde.2015.013.018.000>

te autorice pronađeno je nekoliko primjera gdje su žene prikazane kao zaposlene, kasno se vraćaju s posla, ne znaju kuhati ili nemaju vremena za kuhanje, ne vole djecu (Biemmi 2015). Prema toj autorici takva odstupanja od ženskih obiteljskih uloga i obveza najčešće doživljavaju vrlo jaku društvenu kritiku. U jednome od analiziranih udžbenika riječ je o teti Adi koja ne zna kuhati i nema želju naučiti kuhati. Njezini nećaci i nećakinje vještinu kuhanja doživljavaju kao tipičnu karakteristiku žene te joj se zbog toga rugaju i ismijavaju je (Biemmi 2015).

Dosadašnji opis istraživanja u prvome je redu bio usmjeren na uloge u kojima su prikazani muškarci i žene u školskim udžbenicima, te ukazuju na to da su muškarci rijetko prikazani u obiteljskim ulogama, dok su žene uglavnom prikazane u obiteljskim ulogama. Iako se ova istraživanja ne bave problemom obitelji, iz nalaza je u većoj ili manjoj mjeri moguće zaključiti da se opisuje obitelj koja se sastoji od oca i majke, pri čemu se čini da je i u europskim zemljama dominantan prikaz obitelji koju čine otac i majka te njihova djeca. Ipak, da bi se mogli donijeti konkretniji zaključci, potrebno je razmotriti nalaze sljedećih istraživanja – jedno iz Španjolske, a drugo iz Finske.

Miralles-Martínez i Begoña Alfrageme-González (2010)⁶¹ u analizi su španjolskih udžbenika utvrdili da je obitelj slabo zastupljena i da je zastupljena u temama poput Božića, prvoga dana škole, stanovanja i sl. Nadalje u analiziranim slikama prikazana je tradicionalna nuklearna obitelj koja se sastoji od majke, oca i djece. Međutim u otprilike četvrtini promatranih slika prikazana je jednoroditeljska obitelj, a postoje i slučajevi prikaza proširene obitelji, koja uključuje baku i djeda. Kada se promatra kako je obitelj formirana s obzirom na uloge, postoji podjela na konzervativnu formu, gdje postoje otac, majka i djeca, pri čemu je svaki član obitelji u tradicionalnim rodnim ulogama – majka se bavi kućanskim poslovima, otac zarađuje itd. Drugi je prikaz obitelji u terminima ravnopravne podjele poslova između muškarca i žene – muškarac i žena ravnopravno obavljaju različite poslove. Ipak, neovisno o obiteljskim ili ostalim ulogama u kojima se koji član obitelji nalazi, vrlo je jasno da obitelj ima dominantno tradicionalan oblik i da se sastoji od muškarca, žene i djece.

U Finskoj je analizirana prisutnost obitelji u udžbenicima, pri čemu je potrebno razumjeti kontekst javnih politika u kojima se finski udžbenici pišu. Honksalo (2014)⁶² navodi da u odnosu na ostale nordijske zemlje poput Norveške, Švedske ili Danske Finska ima relativno krute stavove prema istospolnim brakovima koji su tema brojnih rasprava u toj zemlji. Uz to javne su politike meta kritika jer se baziraju na konceptu nuklearne tradicionalne obitelji te su na taj način isključive prema ostalim oblicima obitelji. Na sadržaj javnih politika naslanjaju se rezultati istraživanja Anttila, Leskinen, Posti-Ahokas, Jahonen-Abuquah (2015)⁶³ koje je između ostaloga analiziralo fotografije u finskim udžbenicima gdje je obitelj prikazana kao nuklearna obitelj majke i oca s jednim djetetom ili više djece.

Uspoređujući rezultate istraživanja provedenog u okviru projekta *Kaleidoskop* s rezultatima istraživanja iz europskih zemalja, možemo uočiti nekoliko pravilnosti. Kao prvo, da bi se u udžbenicima žene i muškarci, kao i

.....
⁶¹ Miralles-Martínez, P., Begoña Alfrageme-González, M. (2010) The Family Concept in Spain: Textbooks and Students' Conceptions. The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences 5(1), 157–166.

⁶² Honksalo, V. (2014). Exceptionalism and Sexularism in Finnish Sex Education. *Global Studies of Childhood*, 4(4), 286–297.

⁶³ Diversities and Interculturality in Textbooks: Finland as an Example, Poglavlje: Performing gender and agency in Home Economics text book images, Ur: K. Hahl, P-M Niemi, R. Johnson Longfor, Cambridge Scholars, 61–84.

različiti oblici obitelji, prikazali ravnopravnima, potreban je jasan i podržavajući zakonodavni okvir. U Švedskoj, gdje javne politike podržavaju spolnu ravnopravnost, udžbenici slijede taj primjer. Suprotan je slučaj u Finskoj gdje postoji debata o ravnopravnosti različitih oblika obitelji, pa i u udžbenicima i dalje prevladava tradicionalna obitelj koja se sastoji od oca, majke i djece. Druga je pravilnost ta da se žena prikazuje u ulozi majke, a muškarac u ulozi oca. Treća je pravilnost slaba zastupljenost obitelji u udžbenicima. Obitelj je zastupljena u temama poput Božića, prvoga dana škole ili dinamike obiteljskoga života, pri čemu dominira tradicionalna obitelj. Svi ovi primjeri ogledaju se i u hrvatskim udžbenicima.

Konačno, ne postoje značajne razlike između europskih zemalja i Hrvatske po pitanju zastupljenosti različitih oblika obitelji u udžbenicima ili ulogama u kojima se muškarci i žene nalaze. Stoga su na osnovu nalaza ovoga istraživanja i europskoga konteksta izrađene preporuke donosiocima javnih obrazovnih politika te svim ključnim dionicima obrazovnoga sustava. Preporuke se navode u sljedećemu poglavlju.

13. Preporuke

Imajući u vidu spoznaje proizašle iz ovoga istraživanja, formulirano je nekoliko skupina preporuka namijenjenih različitim dionicima obrazovnog sustava. Prva grupa preporuka temelji se na rezultatima analize nastavnih planova i progama prirode i društva, engleskoga i hrvatskoga jezika te matematike. Te su preporuke namijenjene donosiocima javnih obrazovnih politika i državnim institucijama.

- Preporuka ekspertnoj radnoj skupini za provedbu Cjelovite kurikularne reforme: u završnim verzijama kurikularnih dokumenata opisati i objasniti obitelji koje se međusobno razlikuju svojom strukturom i uvesti ishode učenja o različitim oblicima obitelji kao sastavnicama društva
- Preporuka MZOS-u: zakonske dokumente koji govore o udžbenicima oblikovati tako da prilikom izrade udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava budu kvalitetno zahvaćeni svi elementi kurikulumu.
- Preporuka Agenciji za odgoj i obrazovanje: potrebno je uvesti programe izobrazbe učitelja, ravnatelja i stručnih suradnika za rad sa strukturalno različitim obiteljima, kao i sa djecom koja žive u takvim obiteljima.

Druga grupa preporuka temelji se na spoznaji proizašloj iz ovoga istraživanja, a to je da udžbenici svojim sadržajem prate nastavne planove i programe. Nastavljajući se na prethodnu preporuku namijenjenu donosiocima javnih obrazovnih politika i državnim institucijama, sljedeće se preporuke odnose na autore udžbenika.

- U udžbenicima i dodatnim nastavnim sredstvima za niže razrede osnovne škole treba opisati i učenicima na jasan i razumljiv način objasniti da postoje obitelji koje se međusobno razlikuju po svojoj strukturi
- U otvorenim pitanjima i zadacima, u udžbenicima, radnim bilježnicama i zbirkama zadataka za niže razrede osnovne škole uvesti uputu učenicima i učenicima da budu slobodni u opisivanju obitelji, neovisno o tome o kojem se obliku obitelji radi i neovisno o tome u kakvoj obitelji žive.

Organizacije civilnoga društva važni su dionici u radu s obiteljima koje se razlikuju po strukturi, ali i s ostalim dionicima obrazovnog sustava. S obzirom na to da u udžbenicima i dodatnim nastavnim sredstvima dominira prikaz tradicionalne obitelji te da se o obiteljima koje se ne ubrajaju u tradicionalnu formu može pisati uglavnom u pitanjima i zadacima otvorena tipa, za organizacije civilnoga društva predlaže se sljedeće:

- Kontinuirano pratiti javne politike iz područja obrazovanja te zastupljenost različitih oblika obitelji u njima. Kontinuirano ulagati zagovarački napor u uključivanje strukturalno različitih obitelji u obrazovne materijale.
- Provoditi programe izobrazbe za učitelje i učiteljice o strukturalno različitim oblicima obitelji kako bi mogli lakše raditi s učenicima i učenicama koje žive u takvim obiteljima.

U odgojno-obrazovnome sustavu učitelji imaju važnu ulogu u prenošenju znanja na učenike i učenice koji usvajaju gradivo u nižim razredima osnovnih škola. S obzirom na to da je ovom analizom pokazano da se o strukturalno različitim obiteljima od tradicionalne može govoriti samo u pitanjima i zadacima otvorena tipa, preporuke za ravnatelje, učitelje i stručne suradnike jesu:

- Kontinuirano se usavršavati i obrazovati o različitim oblicima obitelji te ulagati dodatne napore u rad s učenicima koji žive u obiteljima koje odudaraju od njezina tradicionalnog oblika, kao i u rad sa strukturalno različitim obiteljima
- Kontinuirano pratiti obrazovne politike i sudjelovati u javnim raspravama te predlagati poboljšanja potrebna u odgojno-obrazovnome sustavu za učenike i učenice koje žive u strukturalno različitim obiteljima.

Preporuke u vezi s formularima tiču se njihova usklađivanja sa zakonskim aktima. Naime analiza formulara pokazala je da su u uporabi formulari koji se referiraju na nevažeće zakone. Također je razvidno da u formularima nedostaju informacije o životnim partnerstvima, jednoroditeljskim i posvojiteljskim obiteljima. Preporuke su:

- Uskladiti formulare s postojećim zakonima
- U formularima iz područja socijalne skrbi, obrazovanja, unutarnjih poslova, zdravstva i mirovinskoga osiguranja tražiti podatke o statusu životnoga partnerstva, jednoroditeljske i posvojiteljske obitelji
- Sve formulare rodno uskladiti tako da se rečenične formulacije dosljedno i stalno odnose na oba spola.

Prilog 1:

Popis udžbenika i dodatnih nastavnih sredstava analiziranih u istraživanju s pripadajućim brojem odabira

razred	predmet	naziv udžbenika	izdavač	broj odabira
1	EN	NEW BUILDING BLOCKS 1 : radna bilježnica iz engleskoga jezika za prvi razred osnovne škole, I. godina učenja	PROFIL	174
1	EN	NEW BUILDING BLOCKS 1 : udžbenik engleskoga jezika sa zvučnim cd-om za prvi razred osnovne škole, I. godina učenja	PROFIL	174
1	HR	PČELICA POČETNICA – I. DIO : za 1. razred osnovne škole + slovarica	ŠK	371
1	HR	PČELICA POČETNICA – II. DIO : za 1. razred osnovne škole + listići	ŠK	371
1	HR	PČELICA POČETNICA : radna bilježnica s listićima - I. dio : za 1. razred osnovne škole	ŠK	371
1	HR	PČELICA POČETNICA : radna bilježnica s listićima - II. dio : za 1. razred osnovne škole	ŠK	371
1	MAT	MOJ SRETNI BROJ 1 : radna bilježnica za matematiku u prvom razredu osnovne škole	ŠK	203
1	MAT	MOJ SRETNI BROJ 1 : udžbenik matematike s višemedijskim nastavnim materijalima u prvom razredu osnovne škole	ŠK	203
1	PID	NAŠ SVIJET 1 : radna bilježnica za prirodu i društvo u prvom razredu osnovne škole	ŠK	219
1	PID	NAŠ SVIJET 1 : udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u prvom razredu osnovne škole	ŠK	219
2	EN	NEW BUILDING BLOCKS 2 : radna bilježnica iz engleskoga jezika za drugi razred osnovne škole, II. godina učenja	PROFIL	176

2	EN	NEW BUILDING BLOCKS 2 : udžbenik engleskoga jezika sa zvučnim CD-om za drugi razred osnovne škole, II. godina učenja	PROFIL	176
2	HR	ZLATNA VRATA 2 : integrirani udžbenik za nastavu hrvatskog jezika i književnosti u 2. razredu osnovne škole	ŠK	318
2	HR	ZLATNA VRATA 2 : radna bilježnica za nastavu hrvatskog jezika i književnosti u 2. razredu osnovne škole	ŠK	318
2	MAT	MOJ SRETNI BROJ 2 : radna bilježnica za matematiku u drugom razredu osnovne škole	ŠK	239
2	MAT	MOJ SRETNI BROJ 2 : udžbenik matematike s višemedijskim nastavnim materijalima u drugom razredu osnovne škole	ŠK	239
2	PID	NAŠ SVIJET 2 : radna bilježnica za prirodu i društvo u drugom razredu osnovne škole	ŠK	236
2	PID	NAŠ SVIJET 2 : udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u drugom razredu osnovne škole	ŠK	236
3	EN	NEW BUILDING BLOCKS 3 : radna bilježnica iz engleskoga jezika za treći razred osnovne škole, III. godina učenja	PROFIL	179
3	EN	NEW BUILDING BLOCKS 3 : udžbenik engleskoga jezika sa zvučnim CD-om za treći razred osnovne škole, III. godina učenja	PROFIL	179
3	HR	ZLATNA VRATA 3 : radna bilježnica hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole	ŠK	336
3	HR	ZLATNA VRATA 3 : udžbenik hrvatskog jezika u 3. razredu osnovne škole : čitanka s pravopisom i gramatikom	ŠK	336
3	MAT	MOJ SRETNI BROJ 3 : radna bilježnica za matematiku u trećem razredu osnovne škole	ŠK	193
3	MAT	MOJ SRETNI BROJ 3 : udžbenik matematike s višemedijskim nastavnim materijalima u trećem razredu osnovne škole	ŠK	193

3	PID	NAŠ SVIJET 3 : radna bilježnica za prirodu i društvo u trećem razredu osnovne škole	ŠK	259
3	PID	NAŠ SVIJET 3 : udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u trećem razredu osnovne škole	ŠK	259
4	EN	NEW BUILDING BLOCKS 4 : radna bilježnica iz engleskoga jezika za četvrti razred osnovne škole, IV. godina učenja	PROFIL	161
4	EN	NEW BUILDING BLOCKS 4 : udžbenik engleskoga jezika sa zvučnim CD-om za četvrti razred osnovne škole, IV. godina učenja	PROFIL	161
4	HR	ZLATNA VRATA 4 : radna bilježnica hrvatskog jezika u 4. razredu osnovne škole	ŠK	336
4	HR	ZLATNA VRATA 4 : udžbenik hrvatskog jezika u 4. razredu osnovne škole : čitanka s pravopisom i gramatikom	ŠK	336
4	MAT	MOJ SRETNI BROJ 4 : radna bilježnica za matematiku u četvrtom razredu osnovne škole	ŠK	143
4	MAT	MOJ SRETNI BROJ 4 : udžbenik matematike s višemedijskim nastavnim materijalima u četvrtom razredu osnovne škole	ŠK	143
4	PID	NAŠ SVIJET 4 : radna bilježnica za prirodu i društvo u četvrtom razredu osnovne škole	ŠK	286
4	PID	NAŠ SVIJET 4 : udžbenik prirode i društva s višemedijskim nastavnim materijalima u četvrtom razredu osnovne škole	ŠK	286

Popis formulara korištenih u istraživanju s pripadajućim sektorima

Redni broj	ime formulara	sektor
1	Zahtjev za priznanje prava na obiteljsku mirovinu	Mirovinsko osiguranje
2	Zahtjev za ostvarivanje prava na doplatak za djecu	Mirovinsko osiguranje
3	Zahtjev za stjecanje hrvatskog državljanstva	Unutarnji poslovi
4	Zahtjev za stjecanje hrvatskog državljanstva za djecu	Unutarnji poslovi
5	Zahtjev za prestanak hrvatskog državljanstva za maloljetno dijete/djecu	Unutarnji poslovi
6	Upitnik za prestanak hrvatskog državljanstva	Unutarnji poslovi
7	Zahtjev za izdavanje: odobrenja za privremeni boravak, odobrenja za stalni boravak, poslovne dozvole (Obrazac 1a	Unutarnji poslovi
8	Zahtjev za sufinanciranje redovitog programa predškolskog odgoja za dijete iz sredstava Proračuna Grada Zagreba (Izjava o članovima zajedničkog kućanstva)	Obrazovanje
9	OBRASCI 3 (MIŠLJENJE STRUČNOG POVJERENSTVA ŠKOLE prije upisa u prvi razred osnovne škole)	Obrazovanje
10	4a (MIŠLJENJE I PRIJEDLOG STRUČNOG POVJERENSTVA ŠKOLE o psihofizičkom stanju djeteta/učenika)	Obrazovanje
11	4b (MIŠLJENJE I PRIJEDLOG ŠKOLE O PSIHOFIZIČKOM STANJU UČENIKA SREDNJE ŠKOLE)	Obrazovanje
12	7 (MIŠLJENJE STRUČNOG POVJERENSTVA UREDA o psihofizičkom stanju djeteta/učenika)	Obrazovanje
13	8a (MIŠLJENJE STRUČNOG POVJERENSTVA ŠKOLE o djetetu/učeniku koji ne zna ili nedovoljno zna hrvatski jezik)	Obrazovanje
14	8b (MIŠLJENJE NASTAVNIČKOG VIJEĆA učeniku koji ne zna ili nedovoljno zna hrvatski jezik)	Obrazovanje
15	9 (MIŠLJENJE STRUČNOG POVJERENSTVA UREDA o djetetu/učeniku koji ne zna ili nedovoljno zna hrvatski jezik)	Obrazovanje

16	Zahtjev za upis djeteta u dječji vrtić	Obrazovanje
17	Zahtjev za ostvarivanje prava na naknadu do zaposlenja	Socijalna skrb
18	Zahtjev za priznavanje prava na potporu za obrazovanje	Socijalna skrb
19	Zahtjev za priznavanje prava na doplatu za pomoć i njegu za odraslu osobu	Socijalna skrb
20	Zahtjev za priznavanje prava na osobnu invalidninu za odrasle osobe	Socijalna skrb
21	Zahtjev za priznavanje prava na socijalne usluge djetetu s teškoćama u razvoju	Socijalna skrb
22	Zahtjev za ostvarivanje prava na socijalne usluge za odraslu osobu	Socijalna skrb
23	Zahtjev za priznavanje prava na jednokratnu naknadu	Socijalna skrb
24	Zahtjev za priznavanje prava na privremeno uzdržavanje	Socijalna skrb
25	Zahtjev za vođenje postupka posredovanja	Socijalna skrb
26	Zahtjev za zajamčenu minimalnu naknadu	Socijalna skrb
27	Očevidnik odluka o povjeravanju djeteta na čuvanje i odgoj bez pristanka roditelja – obrazac OPD	Socijalna skrb
28	Očevidnik upozorenja roditelja na pogreške i propuste u skrbi i odgoju djeteta – obrazac OUR	Socijalna skrb
29	Očevidnik odluka o nadzoru nad izvršiteljem roditeljske skrbi – obrazac ONRS	Socijalna skrb
30	Očevidnik prijedloga za pokretanje postupka za lišenje roditeljske skrbi – obrazac OPLRS	Socijalna skrb
31	Očevidnik odluka o stavljanju roditelja u položaj skrbnika – obrazac ORPS	Socijalna skrb
32	Očevidnik o postupku poništaja braka- obrazac OPB	Socijalna skrb

33	Očevidnik o postupku centara za socijalnu skrb u postupku posredovanja prije pokretanja parnice za razvod braka – Obrazac ORB	Socijalna skrb
34	Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi	Socijalna skrb
35	Zahtjev za priznavanje prava na socijalne usluge za odrasle osobe	Socijalna skrb
36	Tiskanica 2 – prijava/odjava/promjena HZZO	Zdravstvo

KALEIDOSKOP

unapređenje prava djece u različitim obiteljima za tolerantno društvo

Projekt provodi:

Partneri:

Suradnici:

Ugovorno tijelo:

Ovaj projekt sufinancira Ured za udruge Vlade RH

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za udruge

Projekt financira Europska unija u okviru programa IPA,
komponenta Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija za 2012. godinu.

ISBN : ISBN 978-953-8131-05-9

Stajališta izražena u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost udruge Roditelji u akciji - Roda.